

Альгерд Бахарэвіч

**Праклятыйя
госці сталіцы**

Раман

Мінск

I. П. Логвінаў
2008

ЧАСТКА ПЕРШАЯ

Мінус

1.

Увесь дом чуў, як яго зачыналі: жонка мясцовага актывіста Мінуса, якая віталася з суседзямі заўсёды шэптам, на гэты раз лямантавала як рэзаная, насаджваючы нядайна пабудаваную хрушчоўку на свой крык, нібы мяса на шампур. Мужчыны весела падміргвалі адзін аднаму, кабеты, хаваючы абурэнъне, удавалі трывогу: ці мала што? (хаця б вокны пазачыняла)... Аднак столькі было ў гэтым ляманце радаснай моцы, моцы сусьветнага патопу, такім ён быў красавішкім, антысавецкім, усепераможным, што нават школьнікі, якія гулялі ў двары ў штандар, разумелі: цётцы вельмі, вельмі добра... Дый не магло, ня мела права ў кватэры нумар дзеяяніцацца адбыцца анічога благога, там заўсёды жылі як душа пад душам Шарко. Так што калі таварыш Мінус з папкай пад пахаю вяртаўся дахаты з таварыскага суду, суседзі сустракалі яго звычнай нянявісцю, і толькі малады практикант з жэку чамусьці горача паціснуў руку.

Як і ўсе тутэйшыя дзеци, Назар Мінус нарадзіўся з жоўтай плямкаю на правым прадплеччы, падобнай да лішая. Гэта быў час, калі вэтэранны вайны яшчэ не кусалі людзей у цёмных завулках, і марозіва рабілі з малака. У суседнім пад'ездзе жыў хлопчык Родзя, і ўсё на съвеце было Родзіна. Грэлася на пліце вада ў эмаляваным вядры, майдадыр са злавесным шкробатам наточваў свой інструмент, і кляксонамі павісквалі прывязаныя да калыскі гумовыя качкі. Сястра нехаця малілася на кухні съятому Валодзю. Назар Мінус узяў нагу ў руку й ціха прамовіў:

-- Не разумею.

Тут жа па-над ім навісла сястра, вялізная, нібы цэпэлін. Чорнымі ад атраманту рукамі ўхапілася за пруты калыскі – блізка, так невыносна блізка: “Мама, мама, ён сказаў мама!”. Зъбегліся, торгалі, як на таржышчы. Апоўначы прыйшоў Мінус-старэйшы, давіўся макаронамі пад сьвісцячы жаночы шэпт. Падыйшоў да заснулага Назара, паглядзеў са шкадаваньнем: біцэпсаў не відаць, і ростам ня выйшаў – дзе ж такога на бам адправіш.

2.

Тым вясёлым і знаходлівым, хто вызначае будучыню па палёце птушак, а нацыянальнасьць – па форме носу, адразу адкажам на галоўнае пытаныне:
-- Не.

3.

Ніхто з нас ня памятае таго часу, калі знаходзіўся ў мацярынскім чэраве; сэйсмічныя хвалі на жончынам жываце не абуджаюць у мужа ўспамінаў пра колішнюю ўласную шчасльную адзіноту, дый сама жонка глядзіць на іх як на нечуваны цуд, забыўшыся, што калісьці лупіла кагосьці нагою пад рэбры. Відаць, надта ўжо жахлівай была тая гвалтоўная калектывізацыя, настолькі жахлівай, што памяць пра яе пасьпешліва сьціраецца з нашай съядомасці разам з ранейшымі ўспамінамі – як з дыскеты. Інакш бы людзі да канца дзён жылі пад цяжарам гэтай незваротнай страты, чалавецтва перагварылася б у статак занудаў-экзыстэнцыялістаў, цэрквы будавалі б у форме вагінаў, жыцьцё лічылася б съмерцю, а зачацьце – злачынствам, людзі б толькі рабілі што ўздыхалі пра страчаны рай; усе сысуны на зямлі хадзілі б злыя й паўасълепыя, пасъля такога прасторавага скачку ніхто б ня марыў ні пра асваеные космасу, ні пра будаўніцтва камунізму. Нехта абараняе нас ад

родавага шоку, клапатлівай рукой асвяжоўваючы нашу памяць зноў і зноў. Яму патрэбныя чыстыя носьбіты. Толькі вось дзеля чаго?

Можа быць, жонка таварыша Мінуса ела занадта шмат мойвы з папяровых прамасъленых скруткаў. Можа быць, яна пару разоў не паглядзела перадачу “Здароўе”. Можа быць, ёй аднойчы прысынілася, што таварыш Мінус ператварыўся ў камод. Аднак калі Назару прысыпей час ісьці ў школу, ён цудоўна памятаў сваё колішніе адзінотнае плаваныне між добразычлівых шапатлівых пухіркоў – нібыта вольная расьліна, надзеленая зрокам, ён з усходняй усьмешкай, якая съвяцілася недзе глыбока ўнутры, назіраў, як ён, існы і ў той жа час ня бачны дагэтуль нават самому сабе, праастае ўшыркі і ўздоўж; вакол была фоталябараторыя, дзе праяўлялі ягоную будучыню, ружовую, цудоўную. Іншы б памер ад аграфобіі, калі анёлы ў белым цягнулі яго за галаву кудысьці ў смурод, аднак Назар замружыў вочы й цярпліва пракаўтнуў усё тое пякучое, што кінулася яму ў глотку на гэтym дзікунскім съвяце. “Малчык палучылса”, -- сказаў незнамы голас, а знаёмага не было чуваць.

4.

Расплата прыйшла потым. Сястра чытала яму казкі; уладкаваўшыся з нагамі на ложку, яна рабіла змораны дарослы твар, прысланялася съпінай да съцяны й пачынала: “У адным горадзе, дзе ўсе людзі былі звязаныя паміж сабой паркалёвай нітачкай, аднойчы зьявіўся хлопчык. Ніхто ня ведаў, адкуль ён узяўся, гэты хлопчык, і імені ягонага таксама ніхто ня ведаў...”. Па каленях сястры, зацягнутых у грубыя вязаныя калготы, праносіліся туды-сюды драўляныя аўтамабілі, на антарктычную прасыпіну сыпаўся чырвоны бальшавіцкі пыл. “Ы-ы”, -- цадзіў скрэзь зубы Назар Мінус. Сястра перагортвала старонку,

потым яшчэ адну, яе голас, які старанна імітаваў інтанацыі адной тэлевядучай, станавіўся ўсё больш аднастайным і нарэшце пачынаў сіпець. “Панапісаюць усялякую ірунду”, -- са злосцю прамаўляла сястра, кідала кніжку ў кут і рабіла матчыны вусны. Назар глядзеў на сястру як зачараўаны: за ейнай сыпінай кальхайцца ценъ узброенага мячом павука, у вачох успыхвалі дыямэнты, над плячом сястры навісаў чорны рыцар, а конь яго касавурыўся на Назара вагністым вокам. Перад сястрой на кукішках сядзеў брунаты й пупырчаты, як рапуха, чалавек у сярэднявечным капелюшы й абмахваўся вэерам са зъмейй. Баючыся соскі, Назар маўчаў.

Зь імі ўсё было ясна, а вось простых жыцьцёвых рэчаў Назар Мінус не разумеў. Захоўваючы ў памяці абставіны свайго зъяўленыя тут, ён праста ня мог уцяміць сутнасьці некаторых навакольных зъяваў. Старая цётка, ад якой пахла сабачай мачой, надзывала яму на галаву душнае картоннае прыстасаванье, зашмальцаванае й запляванае да такой ступені, што з Назара прасіўся на волю ранішні амлет, а гэтая страва і так не была ў жываце жаданым госьцем. Ззаду прыстасаванье мела гумку, якая сцягвала патыліцу й драла на ёй валасы нібы чужая купальная шапачка. Назару было загадана на вачах у некалькіх дзясяткаў агрэсіўна настроеных дарослых хадзіць ад сыцяны да сыцяны, махаць рукамі й тупа паўтараць загадкавы тэкст: “Ну каскажы церабяты, хтойя такойсер махнаты, кох цітрашчацу бышчолг, хтойя такойсер іволг”. Яму дзіка хацелася ў прыбіральню, прыстасаванье налезла на самыя вочы і закрыла нос; задыхаючыся, паўасьлеплы Назар хістаўся ў цэнтры вузкага пакойчыка, пакуль не наляцеў на другога такога ж небараку. Церабяты заіржалі, катавальнае прыстасаванье нехта зъ яго нарэшце зъняў. Назар

хутчэй ад маркоты, чым ад крыўды, даў волю ўсім
вадкасьцям, якія меліся ў ягоным арганізме. “Ганьба,
ганьба”, -- паўтарала маці, цягнучы яго за сабой так,
нібыта ён быў на колах.

Хтойя, такойсер махнаты?

5.

Утульны ружовы съвет, дзе не існавала ні лёва,
ні права, мерны пошум па той бок, нябачныя,
лагодныя, цёплыя ручай – усё гэта рагітам пачало
кудысыці зьнікаць, пад нагамі распавялілася белая
бездань. Засмактала Назара, пацягнула за сабою; на
руках, нагах і галоўнае, на галаве, нібыта тое
паскуднае прыстасаванье, што даводзілася потым
цягачь у дзіцячым садку, замкнуліся кайданкі
каардышнатаў. Успамін пра гэтую надзвычайную
падзею, хаця й пабляк з гадамі, аднак усё адно
захінаў няўмольным ценем любыя калектывуныя
дзеяньні, і як Назар не стараўся, сутнасьць іхная
заставалася таямнічай.

Ніхто, аднак, не назваў бы яго разумова
адсталым. Назар спраўна рабіў усё, што
патрабавалася, рабіў з намі, рабіў як мы, рабіў лепш
за нас. І няхай ён стаяў на лінейцы нібы сядзеў на
цыркулі – дзяржава не падазравала нічога
злачыннага, гладзіла па макаўцы, цярпіла чакала
Назаравай крыўі, Назаравага поту, чакала ягоных
пальцаў, зубоў, ног, сноў, мараў.

Пэдалягічная майстэрня нумар шэсцьсот
шэсцьцьдзесят шэсцьць, куды адправілі Назара,
месцілася ў пяці хвілінах хадзьбы ад дому. Вакол
штодня адбываліся дзіўныя рытуалы. Дужы маладзён
зь неахайнімі вусамі падхопліваў Назара на рукі й
марудна крочыў уздоўж застылага бруната-белага
шэрагу. Як быццам гандляр рабамі прапаноўваў на
рынку свой тавар. Назару было загадана заціснуць у
спалоханых далоньках і трэсцы званочак,

бесъперапынна трэсыці – спыніш зацеклую руку, і цябе аддадуць, прададуць, каму? ну хаця б вунь той цётухне, якая ўжо ablіzваецца, прагна паглядаючы на Назара; гальштук на яе шыі як скрываўленыя нажніцы. Назар спалохана круціў шыйяй, ловячы ў нагоўпе вочы маці, а тая съмяялася разам з усімі; сярод гэтага гурту кожная магла б быць ягонай мамаю.

Назар пакутліва імкнуўся зразумець, чаго ж ад яго хочуць усе гэтыя малыя й вялікія людзі. Аднак марна ён спадзяваўся, што калі-небудзь яму адкрыюцца іхныя сакрэты. Ад напружаныня яму часта балела галава – кволы Назараў розум настойліва чапляўся за думку, што ў падзеях, удзельнікам якіх яго прымушалі становіцца, маецца нейкая прыхаваная заканамернасць: ухапіць бы яе за хвост, і тады можна будзе стаць часткай зъвяна. Неўзабаве ён адмовіўся ад такіх пошукаў – высьветлілася, што неабходна проста глядзець на іншых, і яны ўтрымаюць цябе на паверхні.

6.

Аднойчы ўзімку хлопчыкаў, зь якімі Назар быў вымушаны дзяліць блакітны пакой на другім паверсе школы, маладая крыкуха паставіла ў рад тварамі да съцяны й загадала не азірацца. Назар Мінус паслухмяна замёр; хвіліны ішлі павольна, бы сіняжынкі за вакном; нехта зльева калупаўся ў носе. Блакітная съцяна ад доўгага сузіраныня выядала вочы нібы хлёр. “Раз, два, тры!” – заенчыла настаўніца. Дазволена было абярнуцца. На іх кінуліся дзяўчынкі, да міргаючага, успачелага Назара падбегла лядашчая Наташа Рабецкая, надзела на шыю чорную палку з плястмасы, прамармытала нешта неразборлівае й пасыпешліва ўцякла ў бясьпечны жаночы статак.

Жывы куток школы складалі маркотны кот, якога кармілі ліверкай, і мікраска птичка. Бывала, на занятках ката засоўвалі ў пусты акварыюм, і рота школьнікаў вісела над ім, распіхваючы адзін аднога лакцямі. Кот шыпеў, выгінаў хвост, але потым скараўся й, сцяўшыся, беспасьпяхова спрабаваў схавацца між празрыстых съценак. Дзеци ўпотай чакалі, калі ж кот наробіць ад страху – усім была цікавая рэакцыя настаўніцы. Кот з сумнай зайдрасыцю глядзеў на птушку ў клетцы. Назар з казак ведаў, якая сувязь існуе паміж катамі і птушкамі, ён адчыніў аднойчы клетку і праз паўгадзіны насельніцтва жывога кутку скарацілася на адну істоту. Яго абазвалі загадковым словам “фашист”, і з таго часу прыродазнаўства ў Назара Мінуса неяк не ішло.

Часам Назару здавалася, што разгадка блізкая, у ягонай галаве цьмяна мігцела нешта падобнае на разумен'не, заставалася зрабіць некалькі кроکаў да той запаветнай рыскі, за якой аднаклясьнікі, узяўшыся за рукі, смакталі з дарослых пажыўны сок дзяцінства – Назар ступаў наперад, і тут жа на яго, нібы аркан, налятаў неадчэпны ўспамін: ён, Назар Мінус, сіненькі, няздатны да плачу, на паўшляху паміж тым сусьеветам і гэтym, назад дарогі няма, а ёсьць толькі выбар паміж жыцьцём і съмерцю, права на які належыць зусім не яму. І перад такімі згадкамі любыя аўтаматы Калашнікава і птушкі Пржэвальскага выглядалі лухтой.

7.

“Не разумею”, -- крэмзаў ён пальцам па замерзлым шкле; перапынак паміж урокамі набліжаўся да заканчэння. Цоканыне абцасаў за съпінай прымусіла Назара здрыгнуцца, ягоныя аднаклясьнікі ўжо біліся за проймы дзвівераў. Назар пасыпеў аднак зынішчыць напісаное, на далонях

блішчэла вада. “Што гэта ты тут, а?” – завуч малодшых клясаў Алена Станіславаўна схапіла Назара за плечы й зьлёпку патрэсла. “Што ты там пісаў?”. Назар маўчаў, ліхаманкава разважаючы, што мог пісаць на замерзлым шкле добраsumленны вучань пягае клясы школы імя партызана-героя. Шостую запаведзь піянэра? Хатняе заданыне па матэматыцы? Верш для “Зорыкі”? Прыйзнаныне ў кахраны да Наташы Рабецкай? Урэшце Назар вырашыў сказаць праўду. Магчыма, не зрабі ён гэтага, а застанься моўчкі стаяць, апусьціўшы вочы долу, завуч пагразіла б яму суворым і справядлівым палыцам і пакінула б у спакоі. Але добраsumленны вучань ня мог зрабіць нічога іншага, як сказаць усё як ёсьць.

“Што-о?” – не паверыла вушам Алена Станіславаўна, і ўсьмешка на яе твары стала нядобрай. “Ты што ж, па-руску не разумееш? На якой жа мове з табой загадаеш размаўляць?”. Назар зірнуў ёй у вочы. “Ну, пойдзем,” – уздыхнула завуч і ўзяла яго пад руку. Пятага-дзясятага, Назара сюды! Допыт у абклененым ружковымі шпалерамі кабінэце быў дастаткова доўгім. На дапамогу завучу прыйшла настаўніца біялёгі, у якой якраз была фортка. “Ну скажы, ты ж пісаў... пісаў нежарошае слова?” – нахіліўшыся над Назарам, шыпела біялягіца. Назар думаў пра тое, што сёньня ў госьці мусіць завітаць бабка зь дзедам і будзе званіць цётка зь Ніжнай Кулемчы, яму было надзвычай нятульна між дохлык кактусаў і двух жаночых целаў, якія востра пахлі чымсьці атрутным, няправільным. Хутка допыт надакучыў Назару. “Так, я пісаў нежарошае слова”, – прашаггай ён і мацней узяўся за падлакотнікі. “Якое? – з палёгкай выдыхнула завуч. “Скажы мне на вушка”. Яна з надзейай паднесла сваё агіднае, як сырое мясо, вуха, на якім боўгалася яркая пунсовая кропля, да вуснаў Назара. “Мне ты можаш сказаць. Ну? Мы з Тацянай Іванаўнай нікому ня скажам”.

Назар не прамовіў нічога. Для яго падзелу словаў на добрыя й кепскія не існавала. Кожнае нешта значыла, а значыць, мела права на жыццё. “Бацька”, -- канстатаўала настаўніца біялёпі. “Не скажыце, -- запярэчыла завуч. -- Таварыш Мінус паважаны чалавек, да таго ж актыўны абычэсьцьвеньнік. Тут у іншым справа. Можаш ісьці, але запомні: тут табе школа, а не дзіцячы сад”.

8.

Яго якраз у той год пачалі вучыць дзейнай мове, патрэбы ў якой Назар таксама зусім не разумеў. Людзі навокал размаўлялі ўсім зразумелымі словамі, існавала таксама

мова французская, што страшэнна падабалася Назару: як высьветлілася, на ёй размаўлялі мушкецёры й капітаны шхунаў – яны штоночы завітвалі да Назара ў сон, ценямі прасльізгвалі па съянне над ложкам, дыяфільмамі краліся па прасыціне. Дзьве мовы былі абгрунтаваныя, прыгожыя ды абсолютна непадобныя адна на адну.

А гэтая новая, трэцяя... Яна была амаль уцімнай, але відавочна лішняй. Гэтая мова нагадвала Назару ту ю гульню, у якую гулялі раз-пораз ад няма чаго рабіць ягоныя аднаклясынікі. “Давай размаўляць на бумскай мове”, -- казаў адзін другому такому ж сапліўцу. “Давай. Бум’я бум’еў бумсёння бум’суп. Бум’а бумты? – Бумкатлеты”. Карысыці ад новага школьнага прадмету было ня больш чым ад бумскай або чумскай мовы. Назар не разумеў і ненавідзеў яго.

9.

Па-за школай здараліся й прыемныя моманты. Маці апранала лепшую сукенку, брала Назара як маленъкага за руку і яны йшлі да аўтобуснага прыпынку. Сястра, якая пасльпявала ўпотай стэлефанавацца зь якім-небудзь дэблам, пра якога

Назар ведаў шмат, а бацькі – толькі добрае, заставалася дома; яна мела добрую нагоду – рыхтавалася паступаць у інстытут. Назару адкрываўся горад – аглушальны, таўхатлівы, падзелены паміж чэргамі, поўны сюрпрызаў. Яны ехалі ў кавярню “Вавёрачка”, аднак якая ж гэта была вавёрачка? – сапраўдная вавёра, з высокай столай, зэдлікамі амаль у Назараў рост, вітражамі ў вокнах, якія фарбавалі панылую школьнью форму ў колер прыгодаў. У-у, гэтые пятніцы, марозіва ў вазачках, жэле з трускавак, якое, здавалася, можна есці тонамі, але асабліва – загадкавы й непараўнальны Самбук. З чаго яго рабілі, што за зельле клалі на дно, які чарапунік з дапамогай гэтай раскошы купляў душы дзяцей?... хто б ён ні быў, Назар бы штодня аддаваў яму душу за лыжачку Самбуку.

Таварыш Мінус быў вольны ад сваіх неадкладных грамадzkіх справаў толькі па суботах – па нядзелях ён пісаў скаргі ды актуальныя артыкулы для газэтаў, ягоная пішучая машынка даводзіла да гістэрыкі дачку, суседзі грукалі ў сыценку. Па суботах жа таварыш Мінус выконваў бацькоўскі абавязак: вёў сына ў кіно. Найбліжэй да іх знаходзіўся кінатэатр імя Жданава. Ён месціўся на першым паверсе старога змрочнага дому, заля была разылічаная чалавек на шэсцьдзесят, ня болей. Першы рад, куды ім раз-пораз даводзілася садзіцца, ад экрану адзьдзяляла ўсяго некалькі квадратных мэтраў стракатай пліткі, на сыненах віселі ўрачыстыя, нібы пахавальныя, фота савецкіх кінаартыстаў. Назар прасоўваў грошы ў вакенца – жанчына, якая сядзела там, заўсёды глядзела на яго з-за шкла так асуджальна, нібыта Назар з бацькам бралі квіткі ў бардэль. Першы час Назар не заўважаў сувязі паміж пільным промнем съятла за сыпнай і карцінкаю на экране; ён увесе быў засяроджаны на дзеі, у самыя адказныя моманты кулакі ягоныя міжволі

сыціскаліся, і так і дрыжэлі ў шчасльвым паралюшы, пакуль рэжысэр не замазваў чорнае белым і перад вачыма не пачыналі прасыцюжана мігцець расчараўальныя слова велічынёй з галоўнага героя. Таварыш Мінус вадзіў сына толькі на правільнія фільмы: краіна была набітая шпіёнамі як трамвай у гадзіну пік; нібы лайдак, паглядаў у сіняе неба забіты мусульманамі малады памежнік, рабочыя са шчасльвымі тварамі аддавалі начальнікам свае заробкі, а тыя не хацелі браць, і дзяўчатаў закахваліся выключна ў міліцыянтаў. Апошні нямецка-фашистскі захопнік са сваім неад'емным харектэрным съмехам і вечным “Лёс, лёс” быў нашмат лепшы за любога амэрыканца – амэрыканца заўсёды звалі Біл, а савецкага марака – Сярога. Чорных амэрыканцаў кіно не чапала, хаця і адгукалася пра іх чамусыці пагардліва: негры. Улюбёнаі стужкай бацькі й сына Мінусаў была “Затрымаць любой цаной”. Яны хадзілі на гэты фільм тройчы.

Назар спадзяваўся, што кіно дапаможа яму ўсё зразумець. Яно й праўда было падобнае на ключ у канцы задачніку, але Назар ня верыў, што разгадка можа быць такой простай. На тварах актораў праступала стома; адсоўваючыся на задні плян, яны са шкадаваньнем пазіралі на гледача з-за плячэй галоўных герояў: ня верце нам, даруйце нам.

10.

Прыкладна раз на месяц да іх у госьці прыязджалі бабка зь дзедам. Бабка неўзабаве напівалася й давай казаць на таварыша Мінуса нехарошымі словамі. Маці прамаўляла з дакорам “Мама”ійшы мышь посуд. Малады практыкант з жэку, які зыняў сабе пакой у суседнім пад'езьдзе, таксама сядзеў за столом, абдымаўся зь дзедам, жор аліёе – зрэшты, цяпер ён быў ужо не практыкант, а інжынэр са штатным акладам, уладар сантэхнікаў і

дворнікаў, і таварыш Мінус любіў пагаварыць зь ім пра патрыятызм. Госыці разыходзіліся доўга. “Мора, мора”, -- неслася з вокнаў на ўвесь двор, заходзілі на сто грамаў суседзі, маці зноў і зноў адчыняла халадзільнік. Грамада са змрочнаю асалодаю ў вачох цягнула нудныя, бясконцыя съпевы, якія лічыліся народнымі, аднак насамрэч былі напісаныя заслужаным кампазытарам Іванам Хрулям, Шукшыным савецкай песыні, які казалі пра яго ў перадачы “Музыка нас звязала”. Чаму яны ўвесь час прыходзяць па адных і тых жа днях – ламаў галаву над незразумелымі заканамернасцямі жыцця сваёй сям'і Назар Мінус, якому дзед, рагочучы, суваў за каўнер навюткія грошыкі. Чаму калі ад сястры па вечарох пахне віном і тытунём, маці б'е яе па галаве ручніком, а за сталом зь дзедам і бабкай маці зь сястрай паляць і моршчацца ад партвэйну як дзіве сяброўкі?

Таварыш Мінус нападпітку кожнага разу ўсаджваў Назара перад сабой на крэсла й пачынаў адзін і той жа аповед: пра сваю колішнюю вайсковую службу ў Запаляр'і. Белага мядзьведзя, які калісьці ледзь ня зьеў тату, Назар ведаў як роднага.

11.

На наступнае лета, як потым высьветлілася, апошніе на радзіме, Назара адправілі ў піянэрскі лягер. Новыя загадкі тамілі Назараву душу. Але ён вытрымаў. “Руکі на коўдру!” – лямантавала выхавацелька, уваходзячы ў цёмную хлапечую палату ды ўключаючы съятло, бо ніхто ня мог дазволіць чалавеку права на асабістасць, таемнае і, што самае жахлівае, бескарыснае для краіны задавальненіне, і ён паслухмяна клаў рукі далонямі ўніз туды, куды загадана, а пад коўдраю вырастала трэцяя рука й шэптам чытала свой верш на свабоду.

12.

Яны пераехалі ў Ніжнью Кулумчу раптоўна, нібыта ўцякалі ад кагосыці. Некалькі тысяч душных кілямэтраў сям'я Назара адолела зь цяжкасцю, таварыш Мінус валяўся з тэмпэратурай на верхній паліцы й патрабаваў у жонкі даць яму грамадзкае даручэньне. На другі дзень у вокны вагона зазірнула сталіца, яе погляд абыякава прасльізнуў па Назаравым твары, назаўёды пакінуўшы ў ягоных вачох чырвоныя зорачкі. Сястра бадзялася па вагонах; цягнік выстрыгаў у бясконцых пушчах і дубровах даўпія палосы. Някрасаўская мужыкі, зъняможаныя кабылкі й падобныя да Назаравага бацькі ўазікі з выглядам фаталістаў чакалі, пакуль падымецца шлягбаўм. Рэкі становіліся ўсё шырэй, а на трэці дзень іхнага падарожжа вагоны, здавалася, завіслі над неабдумнай, страшнай, бяскрайнай воднай паверхнай. Назар глядзеў уніз з захапленнем, а потым азіраўся на сваіх спадарожнікаў: як гэта яны не баяцца ўпасыці ў Касьпійскае мора. Маці жавала варанае яйка й драмала, таварыш Мінус чытаў мясцовую праўду.

Увечары ў вагоне зъявіўся першы Салавей-разбойнік, прадаваў кавуны. Назар атруціўся й да саме Ніжнє Кулумчы праседзеў у прыбіральні.

13.

“А мне што”, -- шчэрyla рэдкія зубы правадніца. -- У вас у білетах напісаны: да Кулумчы. Ідзіце ў міліцыю”. Усё красамоўства таварыша Мінуса апынулася бясьсильным перад гэтай жалезнай лёпкай; уздыхнуўшы, ён скаваў у кішэню клятчасты лісток з кароткім тэкстам: “Я сустрэла чалавека, зь якім мы пасылязваўтра расыпісваемся. Не сядуйце на мяне. Ваша дачка”, узяў у вадну руку чамадан, а ў другую – валізу й павёў жонку з сынам на станцыю.

Ніжняя Кулемча была маленькім сонным пасёлкам, які, нібыта сярэднявечная вёска вакол фэадальнага замку, вырас за апошнія пару дзясяткаў гадоў пры вялікім чыгуначным вузьле. Дзевяноста працэнтаў насельніцтва працавала на чыгунцы, астагнія або кarmілі чыгуначнікаў, або лячылі іх, або імі камандавалі. Цётка сустрэла парадзелае Назараў сямейства прыхільна, саступіла бацькам свой высокі, дзявоочы ложак, сама спала на двары, а Назару пашанцавала – у яго ўпершыню ў жыцьці зъявіўся ўласны пакой, цёмная камора збоку ад вэранды.

Таварыш Мінус неўзабаве ўладкаваўся па партыйнай лініі, да таго ж ён раз на некалькі дзён пісаў у мясцовы баявы лісток “Кулемчанскі чыгуначнік” зъедлівия крытічныя артыкулы пра фармалізм у працы з моладзьдзю ды ў пажарнай ахове – праз тыдзень іхнага знаходжаныя тут бацьку Назара ўзыненавідзела ўся ня толькі Ніжняя, але й Сярэдняя Кулемча, ня кажучы ўжо пра Верхнюю. Маці Назара пайшла ў школу, вучыць салайтагаў-бандзюжанятаў вялікай і ўсім зразумелай мове. Праз два месяцы прыйшла паштоўка ад сястры: яна пісала, што цяжарная і носіць цяпепр прозывішча Рамаданава. Назар, такім чынам, мусіў стаць камусьці дзядзькам, чым вельмі ганарыўся. Жыцьцё наладжвалася. Цётчын тэлефон цяпепр часта будзіў іх сярод ночы: малады інжэнэр жэку, а цяпепр ужо, як высьветлілася, начальнік гэтай установы, доўгага размаўляў з мамаю й перадаваў усім цёплыя, як дранікі, прывітаныні.

Наўкола панаваў аранжавы стэп, тутэйшымі тотэмамі былі рыба, кавуны й лякаматывы. Недалёка застыла ўласнае Мёртвае мора – салёнае возера, у якім немагчыма патануць, чароўная лямпа мінеральнага аладзіна. Мясцовыя насельнікі рэдка наведвалі гэтую перліну роднай прыроды, затое ўлетку сюды дзікунамі прыязджалі пракажоныя

нават зь Фёдара-Кузьмічска, ставілі палаткі, адольвалі, абуўшы гумовыя віетнамкі, саляныя таросы, што, нібы бялок яешні, атачалі жаўток густой, нерухомай вады, уваходзілі ў возера асьцярожна, як паганцы, якія надумалі храсыцца.

Напачатку Назару падабалася тут – жыць у Ніжній Кулумчы было і цяжэй, і прасыцей, чым у горадзе дзяцінства. З пазачалавечым съветам ён заўжды меў неблагая стасункі, а людзі ў гэтым пасёлку не выдумвалі нічога мудрагелістага. Пілі, нараджалі дзяцей, працавалі да поту №7, съпявалі песні ўсё таго ж заслужанага кампазытара Івана Хруля. Аднак у тым далёкім цяпер горадзе заставалася шмат неразгаданых таямніцаў, і запаветны Назараў успамін, хаця й спавіла яго, нібы воблак гару Кулум на даляглядзе, нечаканая зъмена месца жыхарства, прачынаўся часам унаучы й пёк, пёк, пёк. І тады будні, школа, футбол, камсамол, стэп, дзе няма куды скавацца, і грудастая крэолка Даша Мірзабекава падаваліся тым пяском, якім заносіла Ніжнюю Кулумчу ў лігені, і съвягло кінапраектара ў кінатэатры імя Жданава запальвалася за сыпіной, нібы за Назарам гнаўся нехта зь бязылітасным ліхтарыкам, каб урэшце куды-небудзь ды прывесыці.

14.

Мы ўсе падобныя да знакамітых людзей, хаця б звонку. Няхай не цалкам, няхай не да кагосьці пэўнага, а адразу да некалькіх. Я даўно думаю пра тое, што пры апісаныні якога-кольвецы чалавека няма патрэбы карыстацца грувасткім і састарэлымі прыметнікамі. Дастаткова сказаць: “Ён быў падобны да...” і ўсім адразу ўсё стане зразумела. Чалавек паўстане перад намі як жывы. У адной маёй сяброўкі быў пудзель, у профіль поўная копія Сяргея Ясеніна. Праўда, съпераду ён больш выдаваў на вядомага кожнаму верніку тутэйшага мітрапаліта, а ззаду

нагадваў кампазытара Івана Хруля. Сама сяброўка была падобная да Антоніё Бандэраса і, адпаведна, лічылася рэдкай прыгажуніяй.

Назара Мінуса ў ягоныя дваццаць два было не адрозыніць ад Энтані Хопкінса ў зэніце славы. Зрэшты, пра гэта ведаю толькі я.

15.

Ён дажыў да заканчэння школы нібы ў съне: матэматыка, што выглядала кашчунствам між дзікай тутэйшай неабсяжнасці, таропкі ананізм у сваёй каморцы паслья заняткаў, пакуль усе на працы, экспурсіі ў суседні горад, практика на чыгунцы. Выбухам вясімнаццацігодзьдзя Назара адкінула на два халодныя гады за пару тысячаў кіляметраў на ўсход. Выдрэсыраваны школай, ён неяк перажыў гэты вар'яцкі час і ягоны гідкі гумар. Вяртаныне дахаты прынесла навіны: цяпер бацька жыў праз вуліцу зь юнай карэспандэнткай “Кулумчанская чыгуначніка”, а маці зь цёткай пілі па начах чырвонае спэцыяльнае. Малады начальнік жэку па тэлефоне павіншаваў Назара з дваццаць першым годам жыцця – знаёмы ад пачатку съвету голас паведаміў з ганарлівасцю, што цяпер ён ні хто іншы, як дэпутат гарсавету. Маці плакала. Назараў бацька зашпільваўся на ўсе гузікі й крычаў пра тагалітарызм. Даша Мірзабекава выйшла замуж за начальніка станцыі. Назар плюнуў і зъехаў у сталіцу імпэрыі вучыцца.

“Вось, паглядзі, -- кінулі яму аднойчы праз плячо ў інтэрнацкім калідоры. -- Там сёняня тваю радзіму, блін, другі раз паказваюць”. Назар тэлевіzar глядзеў рэдка, газетаў не чытаў, аднак ведаў, што цяпер ягоная радзіма не радзіма ўжо, а Рэспубліка Радзіма, і зь вялікімі лігарамі ўсім даводзілася лічыцца. На факультэце гаварылі пра разгул нацыяналізму й мянялі камсамольскія значкі на

праваслаўныя крыжы; на вуліцах сталіцы яшчэ нядайна стралялі, пад вокнамі жаночай часткі інтэрнату шгораніцы зъяўляўся мужык у паліто, накінутым на голае цела – ён распахваў крысьсё й гучна съмяяўся, а калі яго спрабавалі спаймаць, мужык бег у парк і пакрыгуджана крычаў: “Не чапайце мяне, я сэксуальная меншасьць!”. Назар падыйшоў да тэлевізара, прысеў на кукішкі. На экране грукаталі танкі, біліся ў гістэрыцы съягі, нехта няйлоўна знаёмы ў залатой фуражцы велічна ўздымаў руку, а за ягонай сыпнай смутна ўгадваліся абрысы кавярні “Вавёрачка”. “Скажы што-небудзь па-бумску”, -- хіхінуў з кута сакурсынік у есаульскай форме. Чалавек на экране цяпер размаўляў з народам, голас ягоны саграваў сэрца й вяртаў туды, у незабруджаную загадкамі самоту, у адзінае месца ў сусьвеце, дзе Назар быў самім сабой. Ад таго самага практиканта жэку ў чалавеку ў фуражцы засталіся хіба вочы – кожны раз, калі начальнік Радзімы казаў зь вялікай літары, яны наліваліся праўдай і блішчэлі, як у нутры.

Наступны дзень Назар пратпіў, прасядзеўшы да зорак ў таннай сталічнай ташнілаўцы, а ноч прарабавіў у пакоі інстытуцкай сяброўкі. Раніцай, калі яшчэ толькі выпаўзала з-за крамлёўска-кромвэльскіх зубцоў дэмакратычнае сонца, ён выйшаў у непрыбраную сталіцу й пашыбаваў у накірунку вакзала.

16.

Съмерць у сваіх дачыненінях з Назаравай цёткай улічыла яе прафесійныя заслугі й напаткала пажылую кулумчанку акурат на чыгуначных рэйках, пад коламі цягніка, на якім калісці прыехала сюды Назарава сям'я. Бацька, які з бытым імпэтам арганізоўваў у ва ўсіх трох Кулумчах ячэйку нейкай апазыцыйнай партыі, не пазнаў Назара; магілу маці

паказалі яму суседзі. Назар прагуляўся да плошчы, дзе цяпер вісей зусім новы съяг. Назарава таямніца, пазбаўленая бачнага ўвасабленыня, ныла ўнутры й выклікала яшчэ большую разгубленасць. Людзі вакол гінулі за мэтал, за мэдалль і за мэтан. Ён стаяў між роўных штабеляў загадак і ня бачыў выйсьця. Вецер кідаў яму ў твар сухі пясок – жменю за жменяй. І тут зь нябёсаў пачуліся воплескі.

Назар абярнуўся. Нехта незнамы наклейваў на шчыт ля Дому культуры новую кінаафішу. Край яе адрывіста пахлопваў пад парывамі ветру. Чалавек адыйшоў, палюбаваўся на сваю працу й зьнік унутры будынку. Назар падыйшоў бліжэй. “Затрымаць любой цаной” – было напісаны на афішы ахайным жаночым почаркам. “Худ.фільм. Нач. 20.00”.

Ён узяў у кладоўцы свой стары ровар і паехаў на салёнае возера. На адзінай аўтамабільнай дарозе, якая вяла да гары Кулем, было цесна. Доўгай чарадой па ёй цягнуліся нецярплівыя джыпы й пакорлівыя масквічы. Ля возера, захінаючы бульдозэры й бетонныя блёкі, стаяла здаравенная палатняная бандура з паведамленнем аб будаўніцтве каля Ніжній Кулемчы санаторыя “Жывая вада” і стварэнні ажно да Кулему сущэльнай лячэбна-курортнай зоны. Праз тыдзень Назар прадаў цётчын дом лупатаму дзядзьку, былому намесьніку дырэктара заводу, хвораму на псарыяз і трохі разгубленаму ад нечаканага багацьця, што нядаўна звалілася на ягоную галаву, і зъехаў з Кулемчы назаўжды.

17.

Калі б не Назар Мінус, я бы дагэтуль. Страшна нават падумаць, што б я дагэтуль. Нават не могу сабе ўявіць, што я дагэтуль бы. А цяпер я біёграф вялікага, без сумнення ў выбітнага чалавека. Раней я шмат чытаў, і ўрэшце захварэў на беспрычынную роспач.

Тады я стаў пісаць, зранку перачытваў напісаное й мне станавілася яшчэ горш. Мая жыцьцёвая прастора звужалася. Мае ўласныя пінжакі пагражалі мне расправай, я кленчыў грошы ў заўзятых ворагаў, у тых, з кім бы год таму за адзін стол на сеў, наnoch я клаў пад падушку нож. У май пакоі вісей на съянне чачэнскі съяг, а з раніцы ў лазніцы я адплёўваўся крывёй.

Так працягвалася да той пары, пакуль я... Зрэшты, як пісалі ў старых, цяпер забароненых кнігах, пра ўсё па парадку.

ЧАСТКА ДРУГАЯ

Жыціе сьвятога К

18.

Дзякуючы кіно мінуўшчына ўяўляеца нам чорна-белай; чорнымі былі робы тых палонных немцаў, якія ўзімку 1948 году пачалі будоўлю пяціпавярховіка на вуліцы Ўзорнай, і бела, белым-бела съяціліся на кадрах кронікі яго съцены ў жніўні, калі аб'ект здавалі ў эксплюатацыю. Тады будавалі шпарка. У верасьні каля двухсот чалавек съягавалі тут улазіны: усё як мае быць, зь дзіцячым плачам, песьнямі, скокамі й бойкамі. Дом атрымаўся шыракагруды, з ордэнскімі планкамі невялікіх балькончыкаў, з шырокімі пляцоўкамі, высокімі столямі, узараным двором, дзе выцьвіталі на сонцы гімнасыцёркі й юныя дрэўцы, ды праставатай фігурнай ляпнінай, якая апярэзала дах. Праўда, першы паверх першага пад'езду новага дому на Ўзорнай так нікто й не заняў – пляніроўка гэтай часткі дома прадугледжвала нейкія грамадзкія памяшканыні. Жыхары спадзяваліся, што там адчыніць булачную, аднак высьветлілася, што ўсё значна весялей. З новага году пад спачывальнай сям'і члена парткому зборачнага цэху матациклетнага

заводу тав. Грышкука, на адзін цагляна-бетонны мэтр уніз ад ножак шлюбнага ложкку, пачала працаваць кіназала.

У тым жа 1948 годзе за васемсот кілямэтраў ад вуліцы Ўзорнай з вакна гісторыі выпаў вялікі чалавек тав. Жданаў, Андрэй Аляксандравіч, хай будзе зямелька пухам ягоным фаміліянтам. Заслужаная была асоба, рукі па локці ў крыві, не цуралася культуры, нават болей: клапацілася пра мастакоў, пабацькоўску павучала, як несыці разумныя, добрыя, вечныя і ідалігічна выверана-вывараныя яйкі ў масы. Даручэныне такое мела – клапаціцца. “Няма, няма ў нас таленавітых кампазытараў, -- бедаваў, напрыклад, выходзячы з канцэрту клясычнай музыкі, Андрэй Аляксандравіч, у атачэнні паплечнікаў, у сэньсе тых, хто быў Андрэю Аляксандравічу па плячо. – Слухаў, слухаў, а цяпер ніводнай мэлёдый пад нос не насывісьціш. Незапамінальна”. Хавалі таварыша Жданава з усімі ўрачыстасцямі, а ў магілу, згодна са старажытным паганскім абрадам, паклалі побач зь нябожчыкам цэлы горад Марыупаль. Па ўсёй краіне людзі клаліся спаць на адных вуліцах, а прачыналіся на імя Жданава, ішлі ў адны школы, а выходзілі з імя Жданава, падпіраліся газэткаю ў адных Дамах культуры, а змывалі за сабой у імя Жданава, зачыналі адно дзіця, а нараджалі імя Жданава, ступалі раніцай на адзін сънег, а прыносілі дахаты на ботах імя Жданава, і насілі імя Жданава, насілі, насілі, на сэрцы насілі, на руках, на тварах, як гнусную скураную хваробу. Два дні назуву “сяло Жданава” насіла і Верхняя Кулумча – пасыля таго, як у аблыванкаме даведаліся, што гэта шостае Жданава ў раёне, рашэныне аб перайменаваныні было скасаванае – беспрэцэдэнтны выпадак!

Жыхары гораду, дзе месцілася вуліца Ўзорная, зьяўляліся самымі вернападданымі людзьмі ўва ўсёй Родзіне. Нават чукчи з анэксцатаў былі большымі

дысыдэнтамі. Так кіназала на першым паверсе стала кінатэатрам імя Жданава.

19.

Гэта быў наймалы кінатэатр у горадзе – гледачоў сустракала вакенца, падобнае да тых, у якіх на матациклетным заводзе выдавалі заробак, -- за ім у цясныюткім пакойчыку сядзела білетэрка, прысланіўшыся съпінай да шафы з рыштункам прыбіральшчыцы і ўпраючыся нагамі ў сэйф. Калідор вёў паважных наведнікаў у залю, ягонае адзінае адгалінаванье выпіхвала ў прыбіральню з агульной кабінкай, якая зачынялася на засаўку. Першыя рады залі, разылічанай на шэсцьдзесят восем чалавек, адзьдзяляла ад экрану некалькі квадратай расыпісанай зоркамі пліткі. У съпіны гледачоў, як мае быць, пазірала цыклопава вока рубкі кінамэханіка. З чорнага ўваходу можна было патрапіць у памяшканье, якое займала мэтадыстка-адміністратор, і ў кабінэт дырэктара, злучаны з рубкай адмысловай лесьвіцай.

Запаветы Андрэя Аляксандравіча ў кінатэатры запомнілі надоўга. Паўстагодзьдзя тут ішлі толькі тыя фільмы, якія можна было спакойна насьвістваць, ідуучы на працу.

20.

Першым дырэкторам кінатэатра імя Жданава стаў сыпісаны з войска аднарукі маёр – у кабінэце яму не сядзелася, працоўныя дні ён бавіў швэндаючыся па навакольлі, рыпей ботамі й душу меў шчырую, як у Ільлі Мурамца. Падчас сэансаў маёр сядзеў у закуточку зьлева ад экрану й дыміў сабе ў кулак; на лысіне дырэктара вальсавалі трафейныя жарсыці. Сымешна залікаючыся, ён хрыпла крычаў на ўсіх: супрацоўнікаў, жыхароў дому, нябачных тэлефонных начальнікаў, дваровых

хлапчукоў, што залазілі на прываконыне кабінэту, сабакаў, якія грэліся наўкола люку каля ўваходу. Мясцовыя жанчыны шкадавалі маёра й называлі за съпіной Мудзёначкам.

У шасьцідзесятага, пасьля некалькі часовых і нічым не выбітных асобаў, кінатэатр імя Жданава ўзначаліла энэргічная дама, падобная да Робэрта Плянта. Яна любіла высокія боты; вакол была хрушчоўская адліга, новая дырэктарка тупала па лужынах, абпырскаваючы рэпэртуар імпартнымі кінакроплямі. Потым кінатэатрам кіравалі таварышы дэ Фюнэс і Жан Марэ... Гэта быў залаты век у гісторыі няшчаснага сынэма, давялося нават закупіць два тузіны нязручных, але танных крэслau з патыліцамі кадэбістаў; пэнсіянэркі, што ішлі ў кінатэатр імя Жданава білетэркамі па спакойны сон і ціхую старасць, не выгрымлівалі наплыву гледачоў і сканчалі жыщыцё самагубствам.

Але неўзабаве кінатэатр абязьлюдзеў. Фантамас пагудзеў яшчэ крыху ды вярнуўся ў родную капкраіну, дзе перайшоў на парламанцкія сродкі барацьбы, перамог на муніцыпальных выбарах у Сан-Трапэ, горадзе-пабраціме сталіцы нашай Радзімы, і напісаў кніжку мэмуараў. Стужка ў кінатэатры імя Жданава пайшла айчынная, панылая, аднастайнная, як бясконцы лістападаўскі дзень. А дырэктарам стаў ціхі, хваравіта ахайны, паталігічна ветлівы чалавек, які вітаўся нават з прыбіральшчыцай. Аднойчы па яго прыехалі і пасьля гэтага сымпатычнага начальніка нікто ня бачыў. Па чутках, небарака раней працаваў у адным далёкім аўтаномным краі і быў заўзятым хабарнікам. А тут зноў узяўся за старое – спэкуляваў фінскай сантэхнікай, якую захоўваў у кінарубцы. Кінамэханік быў апраўданы праз недахоп доказаў.

21.

Потым дырэктары пачалі зъмяняцца як рымскія кесары ў пэрыяд заняпаду імперыі. Прэтарыянская эпоха прынесла нябачныя дагэтуль пераутварэнныі. Ая кінатэатру паставілі будку з марозівам, пепсі-колай і півам, прыбіральню зачынілі на рамонт, а пасярод двара выкапалі падземную, платную. На экране замільгалі голыя грудзі заакіянскіх супэрмэнаў і бліскучыя потныя попы іхных сябровак. Увесь дом піў цэлы тыдзень, адыходзячы ад галоўнага красавіцкага шоку першага году новае эры: заслужаная артыстка рэспублікі на вачах у мільёнаў працоўных зъняла станік і агаліла свой падазрона роўны загар на цалкам савецкім бюсьце. Другая заслужаная артыстка, якая дагэтуль так пранізліва гравала патрыётак, задрала спадніцу і закрычала проста ў камэрку: “Прастыгутка я, разумееш!”. Ёй ня вельмі паверылі, бо абсолютная большасць кінагледачоў ведалі артыстку як выкананіцу адзначанай ленінскай прэміяй ролі юнай партызанкі, закатаванай гестапа – у тым кіне яна кричала гэткім жа голосам: “Камсамолка я, камсамолка!”. Пасля дзеяці ў кінатэатры пачынаў працу нядайна адчынены відэасалён “Асалода” для дарослых – ды мясцовыя дзецы туды ня вельмі і рваліся, бо ўжо празь месяц працы гэтай культурнай установы ведалі на памяць увесь рэпертуар: хто, каго, куды й колькі разоў. У дырэктарскім кабінэце адкрыўся магазінчык, у якім за неймаверныя грошы можна было набыць пасыпешліва змайстраваную парнаграфію айчыннай вытворчасці. “Уся заля мокрая пасыля гэтага кіно”, -- скардзілася давераным асобам з жыльцоў прыбіральніцы падчас абеду. “Гэта дух маёра ходзіць”, -- закатваў п'яныя вочкі вэтэрн матацыклетнага заводу Грышук, на днях афіцыйна прызнаны маразматыкам першай групы. “Ходзіць, на кіно гэтае пазірае і плюецца, плюецца!”.

Неўзабаве ў галоўнай гарадзкой газэце зьявіліся артыкул “Што на экране? Голь непракатная!” і адкрыты ліст інтэлігенцыі да гаркаму партыі, у якім пад сарамліва прыпаднятай накрыўкай прозвішчаў і лаўраў кіпела абурэнне. Справу з кіно трэба было ўзяць на кантрроль. Філёлятгі й філялягіні йшли на французскую драму пра Арцюра Рэмбо, а ім замест гэтага крыштыў казённыя зубы, акуляры й душы нейкі янкі. Гэта быў час, калі кожная газэта лічыла сваім абавязкам надрукаваць такі ліст, такі артыкул ды яшчэ вершык ананімнага гумарыста, дзе зь неперадавальнай тонкасцю было б зрыфмавана “Сталонэ – з талонам” і “Дытэр Болен – очэнь болен”.

Наступствы былі жахлівымі. Дзейны дырэктор быў арыштаваны, відэасалён закрыты, у залі на суткі замкнуты поп з кадзілам, платная прыбіральня засыпаная, з калектывам праведзеная прафіляктычная размова, кінамэханіку ўвалена паўсотні шпіцрутэнаў, прыбіральщицы за пільнасць прысвоена воінскае званыне капітан, мэтадысту ўсаджаны ў сэрца асінавы кол, рэпэртуар прыведзены ў адпаведнасць з нормамі – партыйная камісія па парнаграфіі выпіла на руінах шампанскага з гарбатных кубачкаў і пастанавіла зрабіць установу на вуліцы Ўзорнай так званым кінатэатрам апошняга экрану. Цяпер шэдэўры сусветнага кінамастацтва пачыналі ісьці ў кінатэатры імя Жданава толькі пасля таго, як іх пакажуць ува ўсіх вялікіх сінэмаграфах сталіцы. Гэта быў канец. Гэта быў пачатак.

22.

Публіка пасьпела трохі падзабыцца на існаваныне кінатэатру імя Жданава і кіно навогуł, калі цягнік гісторыі раптам затармазіў на годзік каля адной цудоўнай станцыі зь сінім возерам і белымі

бусламі. Пасъля смутнага часу бясцар'я дырэктарам нарэшце прызначылі паджылую, але юную душой Маю Леанідаўну, патрыётку, што нават са стаматолягамі размаўляла выключна па-бумску, асабіста ведала ўвесь айчынны дысыдэнцкі дыснэйлэнд і чытала на ночь Шамякіна. Ведала б яна, да чаго прывядзе гэтае яе імкненые зрабіць з кінатэатру культурны цэнтр, куды зъляталася б сакалінай сям'ёй моладзь і вывучала б Камасутру патрыятызму, узаемнічаючи зь дзеячамі культуры, мастацтва і чагосыці трэцяга, а таму лішняга. Памяшканьняў для такіх заняткаў у горадзе апошнім часам бракавала; неўзабаве кіно імя Жданава ўзгадала, што такое чалавек і чым ён пахне зімовымі вечарамі. Таварыш Грышук лаяўся па мацеры, калі падлога пад ягонымі тапачкамі выбухала загадковым, аднак адназначна непрыстойным воклічам: “Жыд ведае Русь!”. Калі нацыяналістычныя шабасы сканчаліся, ён выглядаваў у вакно: у сутоныне з кінатэатру выходзілі падлеткі зь бела-чырвонымі стужкамі ў валасах ды вясёлыя картавыя дзядкі, у кожнага пісьменьніцкі барэт на пляшыне. “Чуеш, Мікола!...” – неслася па двары; нехта нібы бомж валасаты валачыў за сабой гітару, а падобная да баптысткі дзеўка гучна запрашала ўсіх у “сядзібу на каву з канапкамі”. “Ну падаждіце, будут вам седібы, будет вам і кава с канапай”, -- хаваў свой гарачы шэпт у складкі бруднай фіранкі Грышук; дом заміраў, на кухнях выключалася сьвятло, жыльцы пачуваліся як пад акупацыйяй. І толькі калі апошні нашчадак паліцаю садзіўся ў трамвай, зноў запальваліся экраны тэлевізараў, вулічныя ліхтары й сонцы ў душах; людзі, гнаныя нейкім прыемным шалам, шукалі ў трох тэлевізорных хвайнах Леаніда Якубовіча – мудрыя вусы супаковалі й давалі надзею. А ў гэты час Мая Леанідаўна ўласнаручна

ставіла кінатэатр на сынналізацыю, падымала каўнер асеньняга палітой рушыла на прыпынак.

23.

Яна была разумнай жанчынай, Мая Леанідаўна, і пасъля таго як цягнік гісторыі зноў набраў ход і над краінай усталявалася стабільна-бязвоблачнае неба, у дырэктаркі зьявіліся нядобрыя прадчуваныні. Аднак, аттымістка па натуры, яна спадзявалася, што ў яе яшчэ ёсьць хаця б пара гадкоў... У кінатэатры штогодзень адбывалася якая-небудзь імпрэза, білетэрка, пабудзі яе сярод ночы, магла на памяць распавесыці біяграфію любога клясыка айчыннай літаратуры, кінамеханік спакойна мог пісаць доктарскую па дакументалістыцы семідзесятых, а прыбіральшчыца мыла падлогу новым дзяржаўным съягам. Шафа ў кабінэце Mai Леанідаўны ламілася ад кніг з аўтографамі славутых майстроў культуры – прыемна было часам зірнуць на съяды заслужаных асадак: “Дарагой Mai з падзякай! Няхай не згасае съветлы агмень...” і г.д. Кіно ў Жданаве спраўна працягвалі круціць, аднак нейкім чынам яно адыйшло на другі плян. Барадатыя барды, адсыпываўшыся, забіралі публіку ў бліжэйшую пялыменную жлукціцу гарэлку, у залі заставаліся адзінкі, якія не звярталі на экран ніякай увагі, а гучна лаялі ўладу. І слова ж ім ня скажаш, бо сталыя ж і знакаміттыя людзі!... Аматары бяспойгрывшнага галівуду, вядома ж, аддавалі перавагу іншым кінатэатрам, на “Жалезныя сківіцы” ў кіношку імя Жданава, напрыклад, прыйшло толькі пяцёра школьнікаў, што бессаронна прагульвалі дыктант па бумскай мове, дырэктарка ведала кожнага ў твар – дагэтуль іх клясу гвалтоўна прыцягвалі на дакументальны фільм пра Адамовіча, а яшчэ раней – на юбілейную рэтраспектыву Пташку, з панядзелка па пятніцу. Мая Леанідаўна, застаючыся сам-насам з

сваёй параненай душой, неаднойчы вырашала: трэба ратаваць сытуацыю, аднак на наступны дзень да яе прыходзілі юныя паэты-скандалісты, і яна, пагаварыўшы зь імі чвэрць гадзінкі, пусьціўшы съязу ад роднай мовы пад яшчэ просячымі малака вусікамі, пагаджалася: “Добра, праводзьце сваю вечарыну”, і праз два тыдні яны прыходзілі: на плітцы перад экранам курчыўся бамбіза ў бруднай вадалазцы, лямантуючи на ўвесь дом: “Сала!!! Сала!!!”, а ў прыбіральні нудзіла на сыцены кагосыці забінтаванага з ног да галавы. Нарэшце гвалдзёж съціхай, пачыналася кароткамэтражка пра маладыя гады кампазытара Івана Хруля; Мая Леанідаўна сама не заўважала, як стужка захоплівала яе, прымушаючы ўзгадаць уласную дзявоцкасць. Ціха граў гармонік у руках лепшага сябра кампазытара, і вядучая дзяржаўнага радыё пранікнёна пыталася пра пляны... Потым у залі запальвалася съятло, і дырэкторка знаходзіла сябе ў горкай адзіноце між абоймаў працёргтых, бы старыя сёдлы, крэслай.

24.

Пасъля Новага году кінатэатр на камісіі прызналі стратным і пастанавілі да траўня ліквідаваць установу. “Нядоўга музыка іграва, нядоўга фраер танцаваў”, -- прашаптала зласліва Mai Леанідаўне на вуха дырэктар “Шчасьця”, нядоўна адрамантаванай аграмадзіны ў цэнтры гораду, з “долбі-систэм” і більядам, сынэмагографа, што таксама спэцыялізаваўся на выжаваныні моладзі ў патрыятычным духу, толькі ў трошкі іншым. Мая Леанідаўна паспрабавала пратэставаць.

-- Ну што вы, -- паморшчыўся кіраунік Кінавідэапракату Гагулеўіч. -- Вы ж разумны чалавек прагрэсіўных поглядаў. Ну падумайце самі: каму ў новым стагодзьдзі трэба кінатэатр імя Жданава?

Назву кінатэатра Гагулеўіч узяў голасам у шматзначны й пагардлівы курсіў.

-- Да таго ж маецца заключэныне экспэртаў з санэпідэмстанцыі: памяшканыні вашыя не адпавядаюць нормам... Цесната... И навогул -- няправільна гэта: кінатэатр на першым паверсе жылога дому... Вы бы самі змаглі там жыць, у такім доме, а, Мая Леанідаўна? Утым і справа, што не-е-е... Ды вось яшчэ... Грамадзкасць піша...

Ён пакруціў у руках скаргу таварыша Грышку, паказаў збляднелай Mai Леанідаўне здалёк і тут жа схаваў назад у папку.

-- Марнуце вы там плошчу. Забыліся, што ў вас *кіно*... а ня што другое. Да траўня памяшканыні здаць. И ніякіх пытаньняў.

25.

У той сонечны травеніскі дзень Мая Леанідаўна, як чалавек, якому ўжо няма чаго губляць, выйшла з трамвая на прыпынку "Кінатэатр імя Жданава" апоўдні, спазыняючыся на працу роўна на тры гадзіны. "Тонучы карабель", -- зь невясёлай усьмешкай падумала яна, затрымаўшыся крыху перад вэртыкальнай прымацаванай да сцяны чырвонай аблупленай шыльдай, што адчайна хапалася за тынк жалезнімі лапамі. "Мой тонучы карабель. Капітан будзе на ім да апошняга. Толькі вось патануць мне не дадуць. Калі судна скрыеца пад водой, капітан спакойна сядзе ў шлюпку й празь пяць хвілінаў апынецца на бліжэйшым беразе". З вялікім чорным валуном на душы дырэктарка зайшла ўнутр, ля касы было звычна прахалодна й пуста; яна папіла кавы зь білетэркай, паўшчувала дружалюбна прыбіральшчыцу й пайшла ў свой кабінэт.

26.

Яна ўладкавалася за столом, пад раскідзістымі вушамі мудрага кактуса, які сталеў на прываконыні, пашалясьцела крыху па звычцы паперамі; сядзела на самым ускрайку крэсла, бо ўжо даўно, з пачатку вясны, Мая Леанідаўна перастала прысланяцца да сьпінкі, па-гаспадарску адкідвацца ў ім і са зморанай упэўненасцю класыці руکі на падлакотнікі, яе падсьвядомасць на дзіва хутка зъмірылася з тым, што кінатэатр давядзецца аддаць. Натуральна, такая-сякая барацьба была: дырэктарка ўзяла з шуфляды пазатыднёвы нумар апазыцыйнай газэты, на апошній паласе якой капціўся гнеўны загаловак “Кінатэатр імя Жданава: пахаванье зажыва” – зварот да гарадзкіх уладаў падпісалі практычна ўсе, хто летась выступаў ва ўстанове на вуліцы Ўзорнай, і што? – у глыбіні душы кожны зь іх ведаў, што змаганье скончыцца паразаю. Цяпер памяшканьні ўжо чакалі арандатарапаў – для “Кінавідэапракату” гэта была цудоўная магчымасць зарабіць грошай. Мая Леанідаўна паднялася, падыйшла да вакна. Дзьве мамашы ля суседняга пад'езда прасавалі заліты трохкутным ценем асфалт аднолькавымі каляскамі й палілі адна адной у твар; трохі воддалі старэйшыя дзеці распачыналі гульню ў хованкі: пахілы няўклюда закрывалі далонямі вочы, а ад яго гаманлівымі коламі разబягалася зграйка дзяўчыннак. “Толькі не падглядвай!” – звонка закрычала адна, нахабна кіруючыся ў той самы пад'езд, дзе месціўся кабінэт. “Нават дзеці ўжо ведаюць”, – падумала Мая Леанідаўна – зрэшты, нязлосна. Яна адчыніла фортуку, і тут у дзъверы пагрукалі.

-- Калі ласка, -- прамовіла Мая Леанідаўна, як заўсёды, на бумскай мове.

У кабінэт увайшоў малады яшчэ чалавек у шыкоўным касыцюме, усклычаны, відаць, па апошній модзе, зь нейкімі невідушчымі вачыма й

воранам на плячы. За съпінай у наведніка съціпла хаваўся нехта невысокі, маршчыністы й нязграбны. Мая Леанідаўна зьдзіўлена хітнула галавой у бок крэслаў, аднак незвычайнная пара засталася стаяць.

-- Добры дзень, -- павітаўся ўсклычаны, увесь час гледзячы кудысьці міма дырэктаркі, як съляпты. -- О, забытая мова дзядоў! Мілагучная і велічная, нібы сама гісторыя! Прабачце, што мы без папярэдняга тэлефанаванья...

Незнёмы пачаў доўга й прыгожа перапрашацца за візыт, асобна папрасіў дараваць яму за ворана, якога, як высьветлілася, завуць Нэвэрмор -- “Ён зусім ручны, вось засуньце палец яму ў дзюбу!”, а той, другі, маршчыністы, усё ніяк не хацеў паказвацца, топчуясь за шырокай съпінай ўсклычанага. Мая Леанідаўна паспрабавала спаймаць позірк гэтага балбатуна, але той загадковым чынам спрыгна ўварочваўся і працягваў глядзець убок. Аднак неўзабаве ўсё стала зразумела. Справа была не з прыемных. Візантанты апышнуліся тымі самымі арандатарамі, якія задаволілі сваімі грашымі “Кінавідэапракат”. Дзень X надыйшоў. Мая Леанідаўна для прыстойнасці запатрабавала дакумэнты, хаця сэрца стомлена шаптала, што гэта лішнє. І праўда: ўсклычаны сунуў руку за съпіну й тут жа працягнуў дырэктарцы бліскучы файлік, у якім усё было як мае быць -- і пячаткі, і подпісы, і сумы пропісаны. Неўзабаве тут мусілі зъявіцца рабочыя -- руплівія гномікі з малаточкамі й дрэлямі, ды перайначыць ўсё на свой капыл. Нядорага ж ты прадаешся, спадар Гагуlevіч.

-- Спакойна, Нэвэрмор. Мы хацелі б аглядзець памяшканыні, -- вінавата прамовіў ўсклычаны, і Мая Леанідаўна цяжка ўздыхнула. У гэты момант яна нечакана пабачыла нос маршчыністага -- той, абсолютна не цікавячыся размовай, з інтэрэсам утаропіўся на вершніка зь мячом, які скакаў па

сьцяне, імкнучыся да форткі і абмінаючы Маю Леанідаўну, як нейкую прыкрую перашкоду.

-- Ну што ж, -- дырэктарка дастала зь верхній шуфляды звязак ключоў і марудна, па-старэчаму пачала падымаша зь месца. -- Хадземце. А дазвольце пацікавіцца... Дазвольце пацікавіцца, што вы плянуеце разъмясьціць тут? Бар-рэстаран? Кампутарную краму? Ці інтым-шоп? Ну адкажыце ж, не адмоўце ў апошнім жаданыні асужданым на съмерць!

І тут усклычаны падняў вочы ўгору й хутка адступіў у бок. Воран прыглушана крыкнуў. Мая Леанідаўна апынулася перад нізкаросльм, маршчыністым і вельмі нэрвовым маладэёнам, які зь незвычайнай хуткасцю то засоўваў руکі ў кішэні, то высоўваў іх і цёр, цёр, цёр -- нібы нарыйтоўваў папяровую муку.

-- Што-што -- дзед Пішто, -- раздражнёна прамармытаў чалавек. Ён павярнуўся да дырэктаркі ў профіль, схаваў нараэшце беспакойныя далоні за сьпінай і ціхім, бясколерным голасам дадаў:

-- Тут будзе тэатр.

ЧАСТКА ТРЭЦЯЯ

Кацінае места

27.

Звычайна ў гэты час газонакасільшчык ужо пачынаў сваю працу; праклятая прылада ў момант забівала нават самы моцны сон, Даражок нехаця падымаша ды падыходзіў да вакна. Нядаўна траву стрыглі пад самым бальконам: малады чалавек, мружачыся, штурхаў перад сабой касілку, нібы плуг, якім аруць цішыню -- Даражок зь нянавісцю глядзеў хлопчу проста ў паголенае цемя, думаючы пра тое, што з гэтай узаранай цішыні, засенай дробнымі клопатамі, нічога не прарадацьце -- ну хіба што яшчэ

адзін дзень, баналыны, як хлеб. Назаўтра віскат перамясьціўся кудысьці ўбок, потым накірунак, дзе працавала касілка, ужо немагчыма стала вызначыць – здавалася, касец шчыраваў на даху. А сёныя ён зусім зынік, і Даражок, які звыкся прачынацца заўсёды ў плавіныні ўласных сноў, выграшыў паваляцца ў ложку яшчэ трошкі.

Ён ляжаў, баючыся варухнуцца, бо так нядоўга й расплюескаць сябе, наталіўся цішынёй і думаў пра тое, што зусім неабавязкова прамаўляць усlyх: пра тое, што грошы сканчаюцца і трэба нарэшце знайсыці сабе хаця б нейкі заробак, пра тое, што ў гэтую хвіліну няблага было б адкінуць коўдру й пабачыць побач ружовае жаночае съязні, у радзімках і прышчыках, як на прыватных фота ў інтэрнэце, цёплае съязні, успацелае пругкае паўшар'е – наколькі б яно выратавала гэтую раніцу. Пра тое, што камі грошы скончацца, давядзенца вяртацца ў Неглыбокае да бацькоў. Некалькі месяцаў таму ён сказаў ім, што знайшоў у сталіцы працу, і бацькі, пераглянуўшыся, далі яму грошай на першы час: пакой, мэтро, толькі ня еш у макдональдсах, і ня пі, галоўнае, ня пі, сынок. А ён і ня піў, наколькі можна ня піць у гэтай краіне, спрайна дасылаў дахаты лісты, заўсёдны ляканізм якіх кампэнсаваўся амаль дзіцячым агтымізмам: Даражок кожнага разу імкнуўся аздобіць сваё кароткае пасланыне якой-небудзь яскравай дэталяй, кшталту памады на гальштуку шэфа, і з дапамогай гэтага няхітрага падману ўдала, як яму здавалася, падтрымліваў у бацькоў стан душэўнае раўнавагі. Ён нават тэлефанаваў у Неглыбокае раз-пораз з паштамту; папершае, там, адлюстроўваючыся ў шматлікіх кабінках, сядзела за шклянай перагародкай вельмі прывабная дзяўчына, якая пазірала на Даражка з інтарэсам, а па-другое, самі гэтыя кабінкі... Паклаўшы слухаўку, Даражок звычайна не выходзіў,

а заплюшчваў вочы й некалькі хвілінаў сядзеў у цудоўным задушлівым паўзмроку – вялізная лічба на плексыглясавай дзъверцы засланяла Даражка ад позіркаў звонку, захінала сваім фігурным ценем, ён пачуваўся як дома й сядзеў у кабінцы да першага грубага грукату.

Цішыня ў пакой цудоўным чынам працягвалася. Даражок чуў адно пошум дрэваў за вакном ды клявішныя каляратуры птагаў. Ён асьцярожна перавярнуўся на бок і падумаў, што людзі яму відавочна супрацьпаказаныя. Ні ў Неглыбокім, ні тут, у сталіцы, здымаючы пакой у някепскіх па вялікім рахунку людзей, ён не адчуваў сябе так угульна, як у тэлефоннай кабінцы. У гэтай паўпразрыстай труне ніхто не вымушаў яго ні да чаго – і як прыемна было ўсьведамляць, што шчаслівае таемства адзіноты адбываецца ўпрыгык з тэлефонным апаратам, з тым самым прыстасаваннем, пакрытым лакам сотняў тысяч дотыкаў, крыгадушным, распухлым і чорным, як неглыбоцкі попік. З тэлефонам, які, нібы зводня, утварае чалавечыя калектывы. Ён падумаў, што няблага было б пайсці ў газонакасільшчыкі – лепш штодзень адчуваць на сваім цемені няnavісьць, чым пяшчотную руку калектыва – на вуснах. Людзі, якіх мы не выбралі сабе ў сябры, вымушаюць нас да неўласцівых нам дзеянняў і прымушаюць адказваць ім тым жа. Гэта ў называюць ўзаемінамі.

28.

Іншая справа – людзі няісныя. Даражок любіў выдумваць людзей і гутарыць зь імі. Часта, зачыніўшыся ў сваім пакой й з агідай слухаючы, як хорам рагоча гаспадарская сям'я ад казыткі чарговага кавээну, ён, дыхаючы часта-часта, як дварняк на сыпёцы, ня маючы моцы ў нагах дабрацца да ложку й выратавальнага супрацьгазу

падушкі, прысланяўся ілбом да дзьвярэй і прыдумваў, прыдумваў, уяўляў: міліцыянтаў, сакратарак, бандытаў, мастакоў, прастытутак, дырэктарак кінагэатраў, прыбральшчыцаў, прыдумляў сабе братоў і жонак, сыноў і дачок, выклікаў зь нябыту неімавернага асабістага лекара, або ўласнага ката, або фанабэрыйстага шэфа, зь якім зараз жа давядзецца размаўляць, -- прамінала хвіліна, і ў пакоі зъяўляліся іхныя дзіўныя постаці, якім было адведзена на жыщыцё роўна столькі часу, колькі зь імі жадаў гаварыць іхны стваральнік; Даражок пачуваўся ў гэтых гутарках надзвычай упэўнена, яго нават п'яніла тая нечаканая лёгкасць, што нараджалаася ў словах і гэстах; бадай, у гэтым съвеце яго лічылі цынічным балбатуном. Але за съцянай зноў ванітавала ад съмеху ягоных гаспадароў, убогія, бляклія галасы паўтаралі і абсмоктвалі нейкую пошласць -- вось хто быў напраўду жывы, вось хто быў рэальнасцю. А здані зынікалі -- як не было.

29.

Між тым час ішоў, на думках Даражка, бы пячатка на афіцыйнай паперы, стаў усё мацней праступаць вобраз першай ранішняй цыгарэты. Трэба было падымацца, але ён не съпяшаўся. Спачатку яму ў галаву прыйшла падказаная ўласным целам дурнавагая фантазія наконт дыктатара адной няшчаснай краіны, які найвышэйшым указам пад страхам съмерці забараніў народу спраўляць натуральныя патрэбы: сам дыктатар, геніяльны параноік-герантафіл у пагонах, загадзя паклапаціўся пра адпаведныя "удобствы" ў сваім кабінэце й толькі пасміхаецца з тэлеэкранаў, а людзі, жылай плошча якіх пашырылася такім неверагодным чынам, дзякуюць правадыру за мудрасць: затое цяпер на вуліцах ніхто ня мочыцца, і ёсьць куды ставіць

закаткі на зіму. Знаходзяцца незадаволеныя, ладзяць сядзячыя пікеты... Што ж, большасць насельніцтва неўзабаве па-майстэрску авалодвае навукай патаемнай дэфэкацыі й раніцай у нядзельку, як сълед аблягчыўшыся ў замаскаваны пад урну з прахам продкаў унітаз, ідзе граміць сраных адшчапенцаў. Даражок ускочыў з ложку й кінуўся ў прыбіральню. У кватэры ўжо нікога не было, гаспадары сышлі на працу. Гэтая пустая трохпакаёўка магла бы быць ягонай.

Ніхто б не назваў яго правінцыялам – ён шмат бываў у сталіцы яшчэ дзіцёнкам, далоні ягоныя памяталі сылізкую шыю аблупленага атракцыённага каня ў гарадzkім парку адпачынку, у вачах яшчэ ня згас залаты бліск навюткіх, рудых пяцікапеечных манэтаў, на якія яны з бацькамі разъмянялі каўсцы цэлы рубель, гэта было ў дзень адкрыцця сталічнага мэтро. Потым ён некалькі год вучыўся тут, прагна, не разжоўваючы, заглынаў гарадzkія спакусы, ёй не было яшчэ сямнаццаці, хаця выглядала на ўсе дваццаць два, салаты з кніг пад гарэлачным соўсам, неахайна расфасаваная чалавечына, знаёмыя маці, у якіх ён жыў, выправаджвалі яго з дому, каля прыходзілі госьці. Клюбы, кавярні; неглыбоцкія білі яго кожнае лета. Даражок скончыў вучобу аброслы знаёмствамі, як ліхтарны слуп на прыпынку -- аб'явамі. Раней кожны зь іх быў сябрам, потым інфляцыя часу, найвышэйшай, найкапрывызвалай інстанцыі, за некалькі нікчэмных год ператварала былу экзальтаванасць у пыл. Ён выцер накрыўку ды выйшаў. У лазынцы проста на падлозе стаяў пусты слойк, дзе спаў стары, зняможаны павук. Побач на падлозе бялелі плямы пены для галенъня, у якіх варушыліся чорныя валаскі.

30.

На гэты раз ён прыехаў у сталіцу са спадзяваньнем, што былыя сувязі страчаныя і ніводныя з вачэй гэтага места не пазнаюць у ім колішняга Даражка... Як бы ня так! Ужо на вакзале ён спагаў Драпковіча й прачнúя праз тыдзень у таго дома перад тэлевізарам, з вывіхнутай рукой і талеркай халодных пяльменяў на каленях. Потым была кароткая перадышка, Даражок цвёрда зарокся пазнаваць каго б ні было, і ўсё ж здараліся дні сапраўдных аблаваў, калі яму даводзілася даваць чужыя нумары тэлефонаў, уцякаць праз форткі ў прыбіральнях, шукаць чорныя хады ў гэтай шахматнай гульні, дзе ўсе фігуры белыя. Часам здавалася, што ўсё скончана, але спатрэбілася вясна, каб ён пачаў хадзіць па вуліцах спакойна. І аднак жа сталіца была раem у параўнаньні з Неглыбокім, хаця яно й называлася райцэнтрам – там у іх дома, у двухпакаёвай кватэры, рабілася немавед што: у лядоўні жыў Канстанцін Цімафеевіч, а над ім у маразілцы – ягоная жонка Кацярына Андрэйна, у духоўцы пліты – шматдзетная сям'я Арцыбашкіных, тэлевіzar займаў вэтэрн унутраных органаў, а таксама іх інвалід Засімчанка, а крыштальныя вазы зъмяшчалі братоў Рубіцкіх. Калтуноўцы сціпла жыў у хлебніцы. Усе яны пісалі біяграфію Даражка, падрабязную, ілюстраваную, з багатым фактывічным матэрыялам, аўтарскі калектыв у дзесяць тысяч душ. Ён задыхаўся там, ён знайшоў адмычки да іхных пытальнікаў і зьбег туды, дзе былі патрэбныя іншыя героі. Туды – у сталіцу. Даражок выштурхнуў з роту на бруднае дно ванны сіне-белае месіва й раптам заўважыў прусака, які лез па съязне. Пальцы міжволі пstryкнулі – і прусак як куля працягнуў друлае павуцінне на дне слоіка. Даражок хмыкнуў і выключаў съятло.

31.

Сёныня Даражка чакала чарговая кантора з тых, дзе ён мог бы знайсьці сабе заробак. Дагэтуль яго паўсюль сустракалі ласкава, вакансіяў было шмат. Выходзіў старшы мэнэджэр, пачынаў распавядадаць пра абавязкі й выгоды, бачыў лагодны, шчыры твар Даражка, які то захоплена ківаў, час ад часу задаючы ўдакладняючыя пытаныні, нязменна ў цяперашнім часе: “Значыць, я мушу а пятай... А я, значыць, еду ў банк і...”, то напускаў на сябе сур’ёзнасці й, праціраючы вочы, горка прамаўляў: “У вас занадта высокая, як для мяне, зарплата...” – і старшы мэнэджэр распаляўся, і маляваў схемы, і рваў аркушы з блакноту, і знаёміў з супрацоўнікамі, а Даражок усъміхаўся, быў з усімі ветлівы і ў той жа час карэктна кампанейскі, потым паціскаліся рукі, прызначаўся на заўтра час афармлення дакумэнтаў, Даражок даваў – “на ўсялякі выпадак!” – нумар тэлефону Драпковіча й бясьсьследна зынікаў. Празь некалькі дзён Даражок дамаўляўся па тэлефоне аб сустрэчы з гаспадаром вялікага офісу, чалавекам з маркотным голосам, што съведчыла пра ягонае багацьце, і празь некалькі гадзін у жыцьці Даражка зьяўлялася сакратарка, якая ішла за высокія дзвіверы дакласці. “Барыс Міхайлавіч прыме вас празь пяць хвілін...” Даражок праваджаў юрлівым позіркам яе загарэлія, глупыя нопі, уцягваў у сябе воблачак водару парфумы, і не паспявала сакратарка сесыі за стол, як на крэслье перад ёй сядзеў сълед Даражка і кашляў проста ў твар, а нядайні наведнік ехаў сабе ў маршрутцы й ціха цешыўся з того, што так спрытна ўрагаваўся.

32.

Ён выйшаў з дому, калі ўжо прыпякала; троє катоў праводзілі яго насыцярожанымі вачымі. Зазвычай на лаўцы сядзелі вечныя, велічныя й

старажытныя, як руіны Парфэнону, бабулькі – зрэшты, каты, што занялі іхнае месца, выглядалі ня менш салідна. Не было відаць і дворнічыхі, зь якой Даражок заўсёды вітаўся. Між ідыёцкіх рознакаляровых пысаў іншамарарак стаяла некалькі пустых бутэлек з-пад шампанскага. Даражок дастаў цыгарэту, высыветлілася, што ён забыў запальнічку. Аднак вяртацца не хацелася, надта ўжо прыязнай была зь ім сёняня вуліца. Змрочныя думкі пра тэлефонную кабінку на паштамце пакрысе зынікалі – усё ж моцна прыкугтыя дзъвюхногія да зъменаў прыроды, варты сонцу зъявіцца, і можна здымашь вяроўку. Нырнуўшы ў зялёнае, нешта рэпетавалі птахі. Даражок не дайшоў яшчэ да крамы, а ўжо забыў пра газонакасільшчыка й пра Драпковіча – пагатоў, і ля крамы людзей чамусыці не было, хаця там зь сямі гадзінаў штодня таўкліся ведама хто. На tym баку вуліцы, як цалкам скончаныя скульптуры, віднеліся штабелі пліткі. Даражок прайшоў далей, запаліць трэба было зараз жа, інакш – катастрофа, съмерць, выпнаныне. Нечакана для сябе самога ён усьміхнуўся, але тут жа съціснуў вусны і аглядзеўся вакол. Ніхто тут ня мусіць бачыць ягонай усьмешкі. Абапал алеі нясьпешна пагойдваліся дрэвы. Раз-пораз яму здавалася, што між дрэваў зьяўляецца нечая постаць, але ніхто так і ня выйшаў яму насустроч. Пасярод дарогі над раструшчаным пачкам печыва, якое, відаць, нехта выкінуў з вакна машыны, нэрвова ківаў галавой голуб. Даражок спыніўся ля пешаходнага пераходу, дачакаўся зялёнага сьвятла й падыйшоў да прыпынку. Зубы на рэкламным шчыще заклікалі да карыесу.

-- Запальнічкі ня будзе ў вас? – сказаў Даражок ў цёмнае адчыненае вакенца шапіку й сунуў цыгарэту ў рот. Прадавачка яго ведала: не па імені, не, толькі ў твар. Яны пасьміхаліся, бывала, адно адному: навошта? Ён пачакаў, потым дастаў з кішэні

дробязь. Словы пра запальнічку прагучалі неяк недарэчна, не пасавалі яны неяк гэтай раніцы. Даражок прыгнуўся ў зазірнуў у шапік, гатовы восьвось апынудца вочы ў вочы з прадавачкай, якая, мусіць, зараз пад прылаўкам, ды не: нікога там не было, толькі чырванела запальнічка побач з касавым апаратам. Даражок ужо працягнуў руку, але тут за шапікам пачуліся грузныя крокі, ён імгненна вярнуў запальнічку на месца й нават міжволі схаваў руکі за сыпіной. Птахі съпявалі гучна, нібы недзе ў Неглыбокім. Крокі паўтарыліся. Даражок абыйшоў шапік, ужо апранаючы на твар патрэбны выраз. Але і там нікога не было. Зь вялізной разламанай картоннай каробкі выскачыў кот і кінуўся ў кустоўе. Даражок вярнуўся, запаліў і пайшоў да мэтро пехатою.

“Усё зразумела”, -- падумаў ён, падыходзячы. “Усё, усё зразумелен’ка. Людзі-коткі. Галівуд. Мне, як заўжды, не паshanцавала”. Аднак катоў ён болей не спаткаў. Мэтро было прахалодным, Даражок атрымаў па левым калене, калі паспрабаваў прайсьці бясплатна - ён абыйшоў турнікеты бясьпечным шляхам і прысеў на лаўку у цэнтры плятформы. У яго было такое адчуваныне, што цяпер нач і ён чакае апошняга цягніка. Аднак была раніца, і калі ён і мог куды-небудзь адсюль зъехаць, то толькі з глузду. Гадзіннік добра сумленна паказваў час. Калі Даражок хацеў пасьпець на сустрэчу, яму трэба было съпяшацца.

Ён вярнуўся наверх, прайшоў па Абрыкосавай, звярнуў на Вінаградную, пастаяў у ценю на Цяністай. На вуліцах былі прыпаркаваныя машыны, блішчэла шкло, віселі расклады працы крамаў і прадпрыемстваў. Зынеружомеў трапейбус у трапейбусным парку (мэханік, гад, пераблыгтаў правады). Застыў з раскрытымі абдымкамі перад школай экскаватор. Імкнуліся ўкусіць сябе за хвост

сьцягі на афіцыйных установах. Паўзла кудысыці рака. Абурана азіраліся вакол помнікі. У горадзе гаспадарылі сонер і ветра. Пляст масавыя крэслы стаялі на століках у непрыстойных позах. І толькі вучоны хамяк Сапіенс кудысыці падзеўся.

Ад станцыі да плошчы пешшу – тры гадзіны. Даражок ішоў, зусім ужо вар'яцеочы, прысаджваўся на лаўкі, прыпальваў, карыстаючыся чырвонай запальнічкай, скрадзенай у прыватнага прадпрымальніка Губанава, крочыў па тратуары, строга выконваючы правілы дарожнага руху. І толькі на мосьце ня вытрымаў, спыніўся, стаў на бэтонную тумбу й закрычаў у горад:

-- Аўтара! –

-- як быццам ён так ужо хацеў аўтара. На скрыжаваныі Даражок павярнуў туды, дзе месцілася кантора -- ён зьбіраўся сёньня быць там, гаварыць, дыхаць, пакідаць съяды на падробным паркеце. Каля пад’езда стаяла раскошная, як маладая афрыканка, машына. Даражок асьцярожна ўвайшоў, нават пагрукаў перад тым як увайсьці ў прыёмны пакой. Але нарвацца на вокрык у гэтым горадзе было ўжо немагчыма. Па прыёмным пакоі кружляла звонкая муха. Ён, парыпваючы падэшвамі, прайшоў у кабінет. На стале ляжаў адгорнуты блянкот, і ў ім, сярод мноства выдуманых, няісных прозвішчаў і імёнаў, апгэкарскім почыркам было выдрапанае і імя Даражка. Спазыніўся на дзьве з паловай гадзіны. Аднак гэта было ўжо няважна. Толькі цяпер ён зразумеў, што застаўся ў горадзе абсолютна адзін.

33.

Сто разоў уяўляў сабе тэрарыст Ягорка, як кідае бомбу ў царскі экіпаж, аднак у вырашальны момант разгубіўся, зняў капялюш ды пакланіўся прабску ў пояс танаванаму шклу вокнаў – і пашыбаваў преч, праклінаючы сябе; утапіў пякельную машынку

ў ставе на Патрыяршых, вярнуўся ў свой стылы пакойчык на Мойцы ды павесіўся на кальсонах. Тысячу разоў думаў калісці Даражок пра тое, што ён зробіць, калі патрапіць у рай адзіноты, а цяпер усё пайшло неяк наперакасяк, і зьдзяйсьненъне самага важнага, здавалася, можна лёгка пакінуць на бясконцае потым – пасльпеецца – а цяпер дазволю сабе адпаучыць. І былі ягоныя дні занятыя дзіўнымі й дробязнімі справамі, і горад быў вялікі, пакорлівы й паслужлівы; і Даражок марнатраўнічаў, як хацеў. Пра тое, што Яны могуць рагтам вярнуцца, думаць неяк не хацелася; гэтак ня хочацца ў выходны дапускаць існаваныне панядзелка, гэтак у ложку з жанчынай ня верыш, што яна можа ад цябе калі-небудзь сысыці. Вечная нядзеля, пэрманэнтнае свята; вясельны абед на адну персону.

Што ён рабіў у першы тыдзень сваёй доўгачаканай адзіноты, ён, Даражок, шчаслівы й трохі збянтэжаны ўладальнік уласнага гораду, нібы незабыўны ад самага дзяцінства Кармадзі з кнігі “Прадаецца плянэтा”? Сънедаў у “Італьянскім куточку”, на адкрытай тэррасе, абедаў у малой залі рэстарацыі “Патсадам”, вячераў у “Таджыцкай кухні” – сам сабе кухар, сам афіцыант, сам кліент. За першыя два дні паглядзеў усё тое модна-жорсткае кіно, на якое калісці не ставала грошай. Пераспрабаваў мора цыгарэтаў і ўрэшце спыніўся на “Лакі страйку”; адзін дзень Даражок не паліў зусім – абкурыўся паганымі й дарагімі цыгарамі. Пасядзеў у прэзыдэнцкай ложы на стадыёне. Ляготна пагартаяў шыкоўныя выданыні ў “Сьвеце кніг”, аднак жаданыне чытаць, дагэтуль дастагкова моцнае, зьнікла як і не было, і Даражок, пазахнуўшы, падумаў: “Потым”. Нічога не чапаочы, паходзіў па некалькіх незачыненых кватэрах у цэнтры, неўзабаве ўсё ж ня выгрымаў: пакахаўся зь нечымі ачмуральна-кужэльнымі майткамі, асьцярожна выщершы за сабой; сунуў у кішэню

суворага выгляду пісталет, агуштыўшы вечарам таго ж дня ў парку сям'ю разамлелых ад цішыні качак (страляў ён, натуральна, не па птахах, а па піўных келіхах, выстаўленых на каменны парапэт – сем стрэлаў, і ўсё міма); пасадзіў на плячо зусім нерэальнага нават у гэтай казцы ручнога ворана, які еў асірацелых прусакоў у трохпакаёўцы каля цырку; ахайна, строга захоўваючы пасъядоўнасьць, праз роўныя прамежкі часу перакалаці малатком дваццаць восем гліняных галоваў, раскіданых па нечай майстэрні; у другой майстэрні натрапіў на надзіманага чалавека, фігуру якога складалі штук дваццаць вялізных поліэтыленавых пакецишчаў: усьмешка, рот, вочы, нос, рукі й гэтак далей; гуляў у нейкае падабенства сквошу сам з сабой на могілках, прайграўшы ўсе партыі; зрабіў на цэнтральнай плошчы вогнішча з газэтаў (думаў, атрымаецца вялікае), падняўся на трывбуну й доўга стаяў, выкінуўшы руку ў фашистыскім прывітаныні (з трывбуны вогнішча выглядала убога); накарміў нейкага зусім ужо лядашчага ката дэлікатэсамі й ледзь уцёк ад зграі ягоных суродзічаў, якім заставалася, відаць, няшмат часу, каб навучыцца самім пранікаць у запаветныя сховы; патрынъкаў трохі на “Фэндэры”; перапіў абсэнту і глуўшим чынам заснуй на падлозе ў адзьдзеле цацак самага буйнога супэрмаркету.

34.

Спачатку Даражку было жудкавата адчуваць сыпінай гэтыя скіраваныя штохвіліны толькі на яго н і чы е позіркі – можа, таму ён гэтак імкнуўся рабіць як мага болей шуму, можа, таму ён стараўся ні на імгненіне не заставацца цалкам цвярозым.

Жыў ён цяпер у сыціпым, але чыстым, як правінцыйны бардэль, гатэлі “Пераможца” – і ўсё таму, што тут некалі, падчас ягонай вучобы ва

ўніверсытэце, спыняўся сам Эліс Найтмар, ужо ў тыя дні занадта стары й незапатрабаваны, каб граць дзенебудзь яшчэ, апрача як у гэтым горадзе; Дзядзьку Найтмара ў сталіцы памяталі хіба што толькі саракагадовыя пярдуны, а вось у Неглыбокім яго круцілі на кожнай дыскатэцы. Дзядзька Найтмар даў тады адзін канцэрт у Палацы спорту, на які Даражок хадзіў з Драпковічам і ягонай сяброўкай, але ў памяці засталося газэтнае: “Эліс Найтмар, рок-зорка 70-ых, будзе начаваць у нумары 79 гасыцініцы “Пераможца”. Цяпер Даражок спаў на тым жа ложку, на якім дрых калісьці СупэрАнкл. Калі гэта было? Піць абсэнт, глядзець зь сёмага паверху на тое, як Даражокбург падстаўляе плечы травеніцкім маланкам, уварочвацца ад пранізълівага погляду ворана. Яны ня вернуцца. Ніколі.

35.

У сераду Даражок напісаў першую карціну, адшукаўшы патрэбныя прылады ў адным съмірдзючым падвале: свой аўтапартрэт – атрымаўся нехта падобны да маладога Ганібала Лектара. Ён павесіў карціну ў пакой, дзе калісьці жыў Драпковіч, – палова дня была патрачаная Даражком, каб узламаць дзвіверы. Раніцай наступнага дня Даражок сабраў па некалькіх буціках стос рэкламных картонных хлопцаў з дэзадарантавымі ўсьмешкамі й расставіў па ўсёй вуліцы Молагава – узьняўся вечер, некаторыя пападалі, зьбіваючы астатніх. Увечары ён паглядзеў тэлевіzar: Арафат быў хутчэй жывы, чым мёртвы, вёска адраджалася, а апазыцыя занепадала, і людзі адзначалі свае маленькія перамогі, і горад, гаспадаром якога быў цяпер Даражок, здаваўся на экране больш рэальнym, чым насамрэч. У інтэрнэце спрачаліся, каму быць трэнэрам сборнай краіны па футболе. На наступны дзень Даражок патэлефанаваў бацькам у Неглыбокае. Слухаўку ўзяла маці: сам

зъдзіўляючыся, ён пачаў вярзыці нешта пра падвышэнне заробку, а тая, нібы адчуўшы перагар з сынавага роту, завяла вечную сваю песнью: ня пі, ня пі. У суботу Даражок загрузіў тое-сёе ў новенъкі пікап і паехаў да калыцавой дарогі. Сонца імчала наўздагон; воран безуважна паглядаў у люстэрка задняга агляду. Зълева зъявіліся аграмадзіны шклозаводу – Даражок не зъмяншаючы хуткасыці разьвярнуўся й паехаў назад да гораду. Указальнік на ўзбочыне выглядаў дзіка, яшчэ глупей – бэтонныя літары “Сардэчна запрашаем!”, што стоўнхэнджам грувасьціліся на ўзгорку.

Тэлевізар ён цяпер глядзеў штодня. У нядзелю Даражок кінуўся галавой уніз з вакна нумару 79, але потым ачуняў, сеў на падваконье, паглядзеў з сорамам на распасьцертае ўнізе цела са знёманай патыліцай, махнуў рукой: “Каты зъядуць” і вырашыў, што заўтра ўсё будзе па-іншаму. Карыстаща даўк карыстаща.

36.

Гэта адбылося раніцай панядзелка ў фас; яшчэ на прыступках Даражок, нібы дасканала жывёла, адчуў: за ноч тут нешта зъмянілася. Ён пастаяў крыху наверсе, скідаваючы попел у кветкавы гаршчок, насыцярожаны ягоны позірк пераходзіў ад патрыятычных пано на сыценах да стойкі адміністратора, ад шкляных дзъвярэй, што вялі ў рэстарацыю, да цёмнага правалу калідору зълева, з муміфікаваных пальмаў на нізкую столь, з пустэчы на пустэчу, зь нішы на нішу. Уначы прайшоў дождж, дзень пачынаўся неахвотна, шэра, у фас гарэла сьвятло, робячы вуліцу за празрыстымі ўваходнымі дзъвярыма яшчэ больш бясколернай; было такое ўражаныне, што на двары каstryчнік. Даражок зрабіў некалыкі кроکаў уніз, пагасіў цыгарэту й пабачыў іх – Съяды.

Так, чарада зусім невялікіх сълядоў ад мокрых і гладкіх падэшваў цягнулася ад уваходу да стойкі адміністратара, а затым аддалялася ў бок рэстарацыі. Съяды пасьпелі трохі падсохнуць; па краёх іх цямнела ломкая корачка вулічнай гразі. Даражок добра памятаў, што лівень, магутны й кароткі, якія часта бываюць напрыканцы траўня, пачаўся не раней чым апоўначы, разбудзіў яго на некалькі страшных хвілінаў; да гэтага некалькі дзён было пагодна й суха – так што Даражку съяды належалі ніяк не маглі. Ён узыняў падбародзьдзе й драпежна панюхаў паветра ў пошуках Другога.

37.

Асьцярожна, на дыбачках, рушыў у накірунку рэстарацыі, спыніўся перад дзьвярыма, зазірнуў. Там нікога не было; чистыя столікі пад белымі абрусамі ў вяршках сурвэтак чакалі наведнікаў, блішчэлі рытуальныя пары нажоў і відэльцаў. Рызыкуючы быць засыцінутым зыняцку, Даражок прайшоў у цэнтр, аўбёў вачыма падлогу. Съяды прывялі яго да барнай стойкі – на ёй стаяў кубачак зь недапітай кавай, вакол якога шныралі мурашы крошак. Ён дакрануўся да кубачку – парцаляна была яшчэ цеплаватай.

Далей съяды губляліся, але Даражок, зазірнуўшы за стракатую фіранку, знайшоў новыя дзьверы. Відавочна, існаваў яшчэ адзін шлях наверх, да нумароў, і Другі скарыстаўся менавіта ім. Кароткі калідор прывёў Даражка туды, дзе ён сёняня ўпершыню адчуў нябачную прысутнасць Другога – да пляцоўкі перад ліфтом.

Нумар за нумарам, трymаючы ў вадной руцэ бутэльку каньяку, а ў другой – незараджаны пісталет, Даражок дасъледваў гатэль. Некалькі разоў яму здалося, што ён напаў на сълед: у трyщцаць пятагм быў падазрона неахайна засыцелены ложак, у

саракавым – адчыненае вакно, у пяцідзесятым з крану ліўся тонкі струменьчык вады, аднак, выходзячы адтуль, Даражок чамусыці ўсё адно быў упэўнены, што сюды ўжо тыдзень ніхто не завітваў: у пакоях панаваў халодны і абыякавы дух бязълюдзьдзя. Урэшце ён апынуўся на апошнім паверсе, выйшаў на балкон і выкінуў пустую бутэльку ўніз. Стаяў ён там даволі доўга, узіраўся ў вільготны й нерэалны горад, пакуль у ягоных вушах не зьявіўся знаёмы шум нагоўпу; Даражок глядзеў на горад з заплюшчанымі вачыма: людзі беглі да гатэлю нібыта на штурм, пераскокаўчы праз агароджы, перакульваўчы машыны й бетонныя урны, той-сёй трymаў у руках съяг, і ставілі да съценаў пажарныя лесьвіцы, і цягнулі абложныя прылады, і даражокбургцы лілі на гэты охлас кіпячую смалу.

Другі, відаць, пайшоў дасъледваць горад, і паляванье зацягнецца.

Даражок спусьціўся ў свой нумар, ногі ўжо слаба трymалі яго, ён кінуў пісталет на тумбачку і ў поўнай зынямозе паваліўся не здымачы чаравікоў на канапу. Дзъверы лазніцы адчыніліся, адтуль выйшаў маленъкі, не раўнуючы курдупель Цахес, чалавек. Казённы гасцінічны ручнік быў яму як рымская тога, а болей на чалавеку нічога не было.

-- Я разумею, што гэты нумар на аднаго, -- прамовіў Другі, кінуўшы на Даражка хуткі позірк. Даражок хацеў падняцца, але ня здолеў.

-- Але адміністратарка сказала, што ўжо два гады яго выкарыстоўваюць як двухмясцовы, -- незадаволеным рыпучым голасам працягваў маленъкі, нібыта пярэчачы справядлівым пратэстам Даражка. – Так што ўсе прэтэнзіі да яе.

38.

-- Зрэшты, -- Другі зыняў ручнік, чакальна паглядзеў на Даражка, няўхальна ўздыхнуў і

павярнуўся да таго съпінай. – Зрэшты, ніякіх клопатаў вам я не ўчыню. Мяне цалкам можна трохі пацярпець. Пагатоў, зайдра я адсюль зъяджаю.

Даражок рабіў намаганыне за намаганынем, каб нарэшце адарацаца ад канапы, але ногі ягоныя зрабіліся нібыта ватныя, і руکі ніяк не хадзелі слухацца. Скарыйшыся, зь цяжкасцю варочаючы языком, ён мацюгаючыся паспрабаваў высьветліць, што ж здарылася. І дзіўна, невыносна дзіўна было зноў скарыстоўваць сваё цела для такога забытага заняту, як маўленыне – Даражок быццам гаварыў на той мове, на якой даводзілася размаўляць у апошні раз шмат гадоў таму. Паступова, аднак, слова пачалі давацца яму ўсё лягчэй. Другі цярпліва слухаў, абсалютна не зьдзіўляючыся, і апранаўся – паволі, акуратна, і Даражок пакрысе разумеў, што Другому ягоны аповед не падаецца ні трывыненем, ні праўдай. Другі слухаў і раз-пораз кідаў вострыя позіркі паверх галавы Даражка, туды, дзе ляжала на століку адрасная кніга.

-- Прамінула трэці дні, як горад быў узяты, а частка ягоных жыхароў усё яшчэ нічога ня ведала пра гэта, -- сказаў Другі, укруціўшыся ў пінжак і здалёк паказаўшыся люстэрку. – Гэта з аповеду Арыстотэля пра захоп Вавілону персамі. Я, прынамсі, бачыў тут людзей, і даволі шмат. Вось, напрыклад, афіцыянтка ў рэстарацыі гэтага мілага гатэлю. Сапраўдны анёл. Аднак я дапускаю, што пры пэўным поглядзе на рэчы гэтае места (не такое ўжо, трэба сказаць, вялікае – даводзілася мне бываць і ў гарадох паболей) цалкам можа падацца бязлюдным. Нічога дзіўнага. Людзі, людзі... А мы з вамі хто? Ня трэба так скептычна ставіцца да сваіх суайчыннікаў – сярод іх трапляюцца вельмі дастойныя асобы. Спадзяюся, вы ня гадзілі на вуліцах і выкідалі недапалкі выключна ў съметніцы? А то вашая адзінота тут ніяк ня можа служыць апраўданынем для таго, каб какаць на

праезджую частку. І раз ужо мы з вамі тут толькі ўдвух, як вы мне распавялі толькі што, то раю вам выкінуць гэта (Другі паказаў на пісталет) або схаваць да лепшых часоў. На ваш горад я зусім не прэтэндую, мне патрэбныя адно некалькі дзясяткаў квадратных мэтраў. І хочацца верыць, што ні ў якім выпадку вы не зьбіраліся стралаць па чароўных катах, якіх, я бачу, у гэтым месцыце вялікае мноства.

Пакуль Даражок, ня верачы сваім вушам, слухаў гэты зусім спакойным тонам прамоўлены маналёг, Другі прысёў на край фагэлю, пазяхнуў і раздражнёна дадаў:

-- Людзі, людзі... Мяне мала хвалюе, ці маюцца яны тут. Мне трэба, каб яны зъявіліся Там...

Ён махнуў рукой у вакно, потым цапнуў з-за галавы Даражка адресную кнігу й таропка яе пагарттаў.

-- Там... На вуліцы Ўзорнай, 2. Мне гэта вельмі трэба. Дарэчы, вы ня ведаецце: кавярня пад назваю “Вавёрачка” у цэнтры гэтай вашай Нінэві ўсё яшчэ існуе? Вы не спалілі яе, часам, у імгненыне трывомфу чалавеканенавісніцтва? Не? Выдатна. Цяпер слухайце ўважліва...

Другі нахіліўся над ложкам, і Даражок адчуў, як ён пахне. Ніякай серы.

-- Мяне завуць Назар Мінус, і я хачу прапанаваць вам адну справу.

ЧАСТКА ЧАЦЬВЕРТАЯ

С্বіст

39.

У адну з цудоўных красавіцкіх раніц 199... году, калі зімовае паліто раптам становіцца занадта цяжкім, а думкі – лёгкімі й заганнімі, студэнтка журфаку Iра Агіеўская пачула с্বіст. Гэты с্বіст, відавочна, быў прызначаны выключна для яе, бо

йшоў аднекуль знутры яе съядомасьці й гучай толькі ў ейнай, не пазбаўленай, дарэчы, ачараваныя, галаве. Спачатку ён быў ненавязыльны, ціхі, Ірына нават падумаць не могла, у які кашмар гэта неўзабаве ператворыцца. Ужо назаўтра, варта было Ірыне прачнунца, сывіст загучай удвая мацнай, а ўвечары ёй ужо здавалася, што нехта нябачны штосэкунды насыўствівае ёй у самае вуха. Не, гэта было ня тое непрыемнае гудзеньне, на якое часам пакутуюць людзі з-за капрызаў ціску; гэта было сапраўдане жывое насыўствіванье, у меру фальшывае, ня вельмі мілагучнае – да болю знаёмы матыўчык, нешта такое з грамадзка-карыснага дзяцінства, музычная фраза, якая бадзёра пачыналася, крыху запавольвалася, абрывалася й тут жа гучала зноў. На трэці дзень сывісту Ірына ўжо моршчылася, у яе разломвалася галава, яна патэлефанавала ў “Газэту №13”, дзе праходзіла практику, сказала, што блага пачуваеща й ня прыйдзе сёняня, і сывіст набыў зласыльную радасыць.

Назаўтра яна зноў не пайшла на практику; у пэўныя моманты ёй здавалася, што сывіст становіцца цішэй, і тады яна замест адпачынку, ненавідзячы сама сябе, таропка спрабавала ўспомніць усё-ткі: адкуль жа гэтая знаёмая мэлёдывя. Марна – катавальны матыўчык жадаў заставацца інкогніта.

-- Ну, табе проста трэба развеяцца, -- трос галавой загадчык маладзёжнага адзьдзелу “трынаццаткі” Мацьвей, да якога Ірына мела патаёмную сымпатию і якому прызналася неяк пра свае праблемы. – Схадзі ў кіно, ці, лепей, у тэатр... Ведаеш, колькі цяпер маленькіх тэатраў новых, авангардных у горадзе паадкрывалася! Сёняня? Не, сёняня я не могу... А заўтра мне пра трамвай-трамвай дэпо пісаць... Схадзі вось з Жэнечкам...

Бацькі Ірыны, малаадукаваныя й баязыльныя людзі, якія вельмі ганарыліся, што дачка абрала сабе

такі пачэсны шлях у жыщыці, палезылі з роспытамі, аднак пра сьвіст не паверылі, сказаі: ну, да лекара давай. Рэч у тым, што Ірына ня так даўно пісала для “Газэты №13” вялікі матэрыйял пра адну рэлігійную секту, “Марсавы сёстры” яна называлася, ці як, і нацягала дахагы іхнай літаратуры, а бацькам нічога не распавядала – яны й спалохаліся за дачку. Ачмурылі сектанты, вось у дзіцяці й вочы чырвоныя.

Маці, праўда, патэлефанавала знёмы лекарцы, і Ірына, якая ўжо й сама баялася ня менш за бацькоў, цэлы тыдзень езьдзіла на край сьвету, з трyma перасадкамі, абсьледвацца. Аднак дактары паціснулі плячыма: здаровая. На дзясяты дзень сьвіст, між тым, стаў ужо папросту невыносны, сьвідраваў мозг, плавіў розум; Ірына на съценку лезла. Яна круглыя суткі бавіла ў навушніках, начыненых разнастайным хардкорам; сьвіст практична не даваў спаць... толькі пад раніцу ёй удавалася пагрузіцца на гадзінку ў хісткае забыцьцё. Рукі трэсыліся, позірк ня мог зачапіцца ні за людзей, ні за прадметы, Ірына гатовая была ахвяраваць любой часткай цела за тое, каб сьвіст нарэшце зынік або стаў прынамсі цішэй. Яна піла транквілізаторы, гарэлку, снатворнае й прадукцыю кампаніі “Панацэн”, аднак сьвіст бязълітасна працягваў выядаць Ірыну знутры. И вось тады, калі Ірына цьвёрда вырашыла скончыць жыщыцё самагубствам, роўна праз месяц з пачатку гэтай незвычайнай, пачварнай хваробы, сьвіст нечакана стаў сыцічаць.

40.

Залік па практицы яна, натуральна, атрымала; яе многія ведалі, яе любілі, яна ж падавала надзеі ў гэтым вялікім бандышкім кабаку пад назвай “Айчынная журналістыка”, ня вельмі прыгожая, але абавязальная афіцыянтака з талентам публіцыста, ад яе чакалі, што праз пару-тройку гадкоў яна пачне

падаваць і буйныя, па-майстэрску прыгагаваныя стравы на замову патрабавальных дзяржаўных кліентаў. Аднак на іспытках узынікі проблемы: Ірына заваліла адзін, другі, трэці, на пераздачу не прыйшла, і ўвосень стала вольнай як падхоплены ветрам пусты цэляфанавы пакет.

Празь некаторыя асаблівасці арганізму жанчын у нашай краіне ў войска не бяруць; Ірына досьць лёгка ўладкавалася ў “Газэту №13”, тую самую, дзе праходзіла практику, нармальна зарабляла, на даляглядзе віднелася магчымасць паступаць наноў. Сьвіст не пакідаў яе, засеў недзе глыбока, вуркагаў ціхенъка і ў парашунаныні з тым, што адбывалася з Ірынай той жахлівай вясной, яе цяперашняе існаваныне стала цалкам цярпімым; яна нават звыклася са сьвістам, ён перагварыўся ў непрыемнага, але заўсёднага спадарожніка яе жыцця. Ціхі, ненавязыльны сьвіст.

41.

Упершыню я пабачыў Ірыну на адной прэс-канфэрэнцыі, той самай, скандальнай, пра якую ведае кожны гарадзкі журналіст і нічога ня чуў ніводзін шараговы чыгач. Я тады якраз уладкаваўся карэспандэнтам у “Газэту №78”, маленъкую, пошлую – я адтуль зьбег праз два месяцы й дагэтуль не разумею, як мяне магло туды занесыці. Прэс-цэнтр, ледзь прыкрыты скамечаным дзяржаўным сцягам, лянотна аддаваўся намесніку міністра культуры, які брыдкім голасам распавядаў пра падрыхтоўку да гарадзкога сьвята. Ірына сядзела за круглым столом, усім сваім выглядам дэмантуючы, што яна поўная сілаў і энэргіі -- упэўненая юная тыгрыша над аблоданай косткай мікрофону. Мне ж – я сядзеў у апошнім радзе, надзеяна скаваўшыся ад тэлекамэрэй за сьпінамі калегаў, “настаяшчых” журналістаў – было цудоўна відаць усю жаласцівую фальшывасць яе

намаганьняў; раз-пораз Ірына падносіла ўказальны палец да вуснаў, нібыта задумаўшыся, і я разумеў, назіраючы за панічнай дрыготкай падушачак, што яна кусае сабе пазногці, моцна, да крыві. Намеснік усё казаў ды казаў, задуха труціла любую жывую думку ў гэтым прапахлым страхам памяшканыні, мазаіка на съценах нешта значыла, але што? Зь цяжкасцю пралезшы ў дзверы, у залі зъявіўся заўсёдны спазніўца, стары камсамолец з “Газэты №5”, грузна прабег да зарэзваванага для яго месца, мімаходзь пагладзіў Ірыну па плячы – толькі я ў гэтым маўзалеі зауважыў, як уздрыгнула яна, як уцягнула галаву ў плечы, а потым, зъ нечалавечым напружаньнем, зноў выпрасталася й паспрабавала самаўпэйнена пасьміхнуцца. Я ня слухаў, голас намесніка быў для мяне толькі роўным і непрыемным гулам, я нічога не запісваў, дый навошта – у мяне ўжо меўся прэс-рэліз, дзе было пазначана ўсё патрэбнае. На каленях ляжаў блякнот, я ўпотай падняў да твару рукі й паглядзеў на іх – успашелая, бледная, нездаровага колеру арганіка з доўгімі лініямі жыцця.

42.

Спачатку пытаныні задавалі фанабэрystыя мэтры з газетаў нумар адзін і два, потым пыхлівыя тэлекарэспандэнты. Па твары намесніка блукала распусная ўсьмешка. Абводзячы прысутных адсутным позіркам, ён зноў гаварыў, журналісты ўцягвалі ягоныя лёгкія слова як дым і як дым выдыхалі, каб ніколі болей ня ўспомніць. Я скалануўся й паклаў рукі на калені.

-- Сёлета мы вырашылі пашукаць новых формаў работы, -- варушыў вуснамі намеснік. – З мэтай зладзіць сёлетніе съягта такім чынам, каб пазыбегнуць любых праяваў фармалізму. Каб ня толькі тыя грамадзяне, якія бачаць у надыходзячым –

а нягледзячы на тое, што да съягта яшчэ хапае часу, мы ўжо лічым яго надыходзячым, бо аб'ём работы наперадзе сапраўды калясальны і давядзенца напружана папрацаваць усім службам сталіцы – у надыходзячым, як я ўжо сказаў, съяце вечны сымбал перамогі й імкнення да дабрабыту кожнага насельніка нашага гораду, дый ня толькі яго, і я маю на ўвазе ня толькі прыгарад, і таму возьмуць у мерапрыемствах самы актыўны ўдзел, але і маладое пакаленые, тое, што традыцыйна лічыцца не настолькі зацікаўленым у падобных акцыях, паставілася да гэтага съягта як да свайго, уласнага. Мы хочам, каб съягта атрымалася сучасным, сучасным ува ўсіх сэнсах. Таму мы рыхтуем жыхарам гораду некалькі сюрпризаў, і паколькі гэта сюрпризы, ня буду адкрываць усіх таямніцаў. Скажу толькі, што мы ўжо заключылі дамову з многімі маладымі музыкантамі і іншымі творчымі людзьмі, якія возьмуць ўдзел у афармленні сталіцы й правядзеныні съягточных мерапрыемстваў. Напрыклад, з намі пагадзіўся працаўца адзін малады авангардны мастак, шырока вядомы ў маладзёжных колах, ён прапанаваў нам супрацоўніцтва, і мы не адмовіліся, больш за тое – гэта ініцыятыва надзвычай нас усьцешыла. І няхай прадстаўлены ім праект неардынарны й незвычайны для нашага гораду, гэта маладзёжнае, новае мастацтва, спэцыяльная камісія міністэрства і аргкамітэт съягта ўжо далі добро... Мы падумалі – чаму б і не? Трэба даваць дарогу маладым, пагатоў надыходзячае съягта – гэта і іхнае съягта таксама, мы гэтага хочам, мы да гэтага імкнемся. Кожны ў гэты вялікі дзень знайдзе на вуліцах нашага цудоўнага гораду нешта сваё.

-- Наступнае пытаныне, калі ласка, -- вядучы прэс-канфэрэнцыі спадылба агледзеў залю. – Газета №13.

43.

Ірына апусыціла руку й спалохана абвяла вачымі тэлекамэрэ. Мне падалося, што на нейкае імгненне нашыя погляды сустрэліся. Журналісты глядзелі на яе з інтарэсам – многія ведалі, што здарылася зь ёй нядайна, і па залі пайшоў перашэпт. Неўзабаве яна авалодала сабой і павярнула галаву направа. Намесьнік міністра адорыў яе бацькоўскай усьмешкай.

-- Ірына Агіеўская, газэта нумар трынаццаць, -- сказала Ірына ціха, а потым працягвала ўжо гучней. -- У мяне адразу некалькі пытаньняў. Як будзе арганізаванае съяткаваныне ў аддаленых ад цэнтра мікрараёнах, ці плянуеца там праца канцэртных пляцовак і съяточных кірмашоў?

Ірына пацерла лоб. Перашэпт сыціх, залю апанавала цішыня. Намесьнік міністра пачакаў крыху, потым усъміхнуўся і ўжо набраў у рот паветра, каб адказваць, але Ірына, гледзячы проста яму ў очы, загаварыла зноў:

-- І ці плянуеца ўключыць у съпіс съяточных расылінаў кактусы? Жыхары ўскраіны вельмі любяць кактусы. Кактусы й пэдыгрыпал. Яны намазваюць сабачыя кансервы на кактусы й закусваюць такім чынам на кожнае, кожнае, кожнае съята. Съягасалата. Злучаныя Штаты.

Намесьнік зьдзіўлены ўгаропіўся на вядучага, той спахмурнеў і перавёў погляд на Ірыну, але наткнуўся вачымі на камэры й нагужна засымяяўся. Тыя, хто сядзеў перада мнай, у адным парываныні павышгвалі шыі, каб лепей бачыць тое, што адбывалася за круглым столом, і я таксама падаўся наперад. А Ірына, прымружыўшы очы, раптам залямантавала, і голас яе рваўся, як папера:

-- І чаго будзе болей у надыходзячым съяце: кактусаў або відовішчаў? І колькі плянуеца спаліць цнатлівак на галоўнай гарадзкой плошчы? Якая будзе

вышыня съяточнай шыбеніцы? Ці катуеце вы жонку кактусам? Ці адломваеце вы іхныя цьвёрдыя, мясістая лісточкі з мягкімі й вострымі, як косткі варанай рыбы, і голкамі, і кладзеце яе на іх съпінай, і хто назірае за вашымі дзеяньнямі праз шчыліну ў жалюзі? Ці хварэлі вы калі-небудзь на гаймарыт? Ці хварэлі вы калі-небудзь на гаймарыт? Ці хварэлі, ці хварэлі? Акварэлі! Акварэлі! Цыпнандалі? Вы любіце Брамса? Апошняе пытаньне: ці любіце вы Брамса? Адказвайце, прашу, ці любіце вы Брамса? Нашы чытачы хочуць ведаць: ці любіце вы Брамса? Як вы яго любіце? Вельмі? Надта? Наздвычайна? Моцна? Брам! Брам! Сукуленты!

Яна абхапіла галаву рукамі й затрэслася ў нямым крыку, а да яе ўжо лез праз стол Мацьвей, і вядучы прэс-канфэрэнцыі з асалодай біў Ірыну па шчаках, высякаючы зь іх вагонь, і халодная баба, якая сядзела побач, выкручвала Ірыне руکі, прыгаворваючы: “Гэта ў яе гістэрыка, гістэрыка, ня бачыце: гістэрыка, дайце ёй вады!”, а стары камсамолец і вечны спазніўца з газэты нумар пяць лез Ірыне пад спадніцу й рохкаў: “Ёй не хапае паветра!”. Крыху паружавелага намесніка міністра, на вуснах якога застыла бацькоўская ўсьмешка, пад руکі выводзілі з залі – я сутыкнуўся зь ім у дзъвярох, і ён чамусыці пагразіў мне пальцам.

44.

Як ні дзіва, і ў гэты раз усё абыйшлося, людзі ў нас жывуць добрыя, зразумець і дараваць могуць многае. Месяц Ірына прабавіла ў псыхіягрычнай лякарні, потым узяла яшчэ месяц за свой кошт – ёй спачувалі, яе шкадавалі, арганізувалі матэрыяльную дапамогу, дый прыкметаў вар'яцтва яна больш не дэманстравала – нармальная і здаровая, як пралыная машина, маладая жанчына, ну хіба што сіневата-угальныя кругі пад вачыма – з кім не бывае? Сьвіст,

бадай што, зынік, а можа, яго пасьпяхова глушылі няспынныя выбухі тых цудоўных ружовенъкіх пігулак, якія Ірына піла па некалькі разоў на дзень; бацькі клапатліва дбалі пра тое, каб вазачка з чароўным зъмесцівам на тэлевізары ніколі не пуставала. На наступны дзень пасъля таго, як ёй дахаты патэлефанаваў намесынік міністра культуры і асьцярожна пацікавіўся яе здароўем, Ірына зноў выйшла на працу.

Прынята лічыць, што дзяржаўны чыноўнік – гэта заўсёды такі задышлівы, пузацинькі, вусаценькі свалачны бюракрат або жанчына з камсамольскай патыліцай і вачыма Маргарэт Тэтчэр. Ірына Агіеўская, маючы досьвед журналісцкай працы, даўно пераканалася, што гэта не зусім так. Чыноўнікі бываюць розныя. Напрыклад, даўным-даўна, яшчэ да сьвісту, Ірыне неяк давялося пісаць пра аднаго начальніка сярэдняй рукі. Ні ў каго б язык не павярнуўся назваць яго чыноўнікам. Нос каўкаскай работы, рост пад мэтр дзесяніста, высокі лоб, срэбра ў валасох, шляхетная худоба, доўгія тонкія пальцы піяніста, непранікальныя вочы, якія заўжды глядзелі на любога суразмоўцу зь неперадавальна абаяльнай гіроніяй, уладны, з хрыпатцой, голас, моц, фізычная й духоўная, у кожным руху. А да таго ж – дарагі чорны гарнітур, нязменны пунсовы шалік пад салідным паліто да самых костачак, пах сапраўднай мужчынскай парфумы, улоўны роўна настолькі, наколькі трэба... І галоўнае – масыўны пярсыцёнак на безыменным пальцы левай рукі ў выглядзе львінай галавы. Пра сябе Ірына адразу ж ахрасціла яго Масонам – іншае слова тут не падыходзіла б. Кабінэт у Масона быў адпаведны, у ім хацелася павольна паліць, скручваючы шэрымі зъмейкамі дым, падслухваць чужыя таямніцы й заколваць ворагаў кінжалам. У куце чамусыці стаяла абцягнутая скурай канапа з падушкамі – ножкі высокія, узорчатыя, зь

віньеткамі, -- старая, антыкварная, відаць, рэч. Працоўны стол у Масона быў гэткі ж – двухсотгадовы, з чарнільніцай у форме чалавечага чэрапу, з ручкамі ў форме драконавых пашчаў. Ад вачэй Масона, ад водару ягоных цыгараў, ад усьведамлення таго, што яны з Масонам у гэтым кабінэце сам-насам, Ірыне было неяк асабліва страшна й соладка, і замірала сэрца, і вільготна становілася паміж ног, і цеснай апыналася кофта. Шторазу, ідучы пасъля гэтага на якоесці заданыне, Ірына ўпотай спадзявалася, што й цяпер спаткае некага падобнага. Аднак масонаў яна больш не сустракала.

А гэты вось чыноўнік, да якога яна ішла сёныня пасъля вымушанага адпачынку, састарэлая на дзесятак год, млявая і агулшаная пігулкамі, быў быццам адмыслова змайстраваны паводле народных стэрэатыпаў.

45.

Звалі яго Іван Дзянісавіч, быў ён пляшывы й тоўсты, з вачыма як пасъля хабару. Непрыязназьдзілена паглядзеў на Ірыну, яна абыякава нагадала: “Дамаўляліся”, ён стомлена махнуў рукой на крэсла перад сабой і не прыкрываючы рот шырока пазяхнуў. Праўда, прапанаваў кавы, аднак Ірына драўляным голасам адмовілася, і ў сьвіных зренках начальніка зъявілася палёгка. Ірына ўключыла дыктафон, і начальнік паныла зарыпеў, нібыта пачаў надакучлівую малітву нейкаму нямогламу, а можа, ужо й няіснаму богу. Вочы ягоныя глядзелі, не міргаючы, на тэлефон, што стаяў на стале, і Ірыне на сэкунду падалося, што аппарат рухаецца, аднак яна была занадта змораная і безуважная, каб думачь пра гэта.

Іван Дзянісавіч усё казаў, а дыктафон слухаў і запамінаў, і Ірына, якая сама себе нагадвала ляльку, уяўіла, як яна заплюшчвае вочы, і падыходзіць да

края чагосьці, што ціха плёскаеца й цырчыць у нябачных жалабках; заносіць над гэтым нагу, ні на імгненые не задумваючыся, што там: басэйн ці бездань, і няўклюдна апускаеца – вадкасъць. Не расплюшчуаочы вачэй, яна пагружаеца туды з галавой, вадкасъць цёплая, трохі гусыцей за ваду, па закрытых павеках прабягае съятло – прынамсі, цёмна-фіялетавая смуга дзе-нідзе становіща сіняй ад ягоных уколаў. Выбухі, якія гучаць у галаве Ірыны, пакрысе ператвараюцца ў нечы вясёлы съмех, і яе падзеныне запавольваеца, аднак ёй хочацца пагружаца далей, глыбей, безнадзейней, і яна напружвае плечы й сыцёгны, каб націснуць на прыдонную тоўшчу вады, вымаліць у яе дазвол на тое, каб дасягнуць дна. Усё сканчаеца тым, што яна завісае недзе пасярэдзіне, загорнутая ў цёплую, цесную бязважкасъць.

-- Я магу паказаць табліцы, -- прамаўляе стомлена Іван Дзянісавіч, і яна вяртаеца ў прапахлы потам кабінет, і згодна хітае галавой: так, так, пакажыце.

-- Вось тут, усё згодна з законам. Усе правілы, улучна з найноўшымі зьменамі й дапаўненіямі, -- дадае чыноўнік, і Ірына зноў ківае.

Вярнуцца туды, дзе яна толькі што так цудоўна апускалася на жаданае дно, Ірыне не ўдаеца. Яна бачыць Івана Дзянісавіча як праз мокрае шкло. Насамрэч яна не разумее, што ён хоча ад яе. Яна баіцца толькі аднаго. Толькі аднаго. Каб съвіст не паўтарыўся.

-- Прабачце, -- слаба ўсміхаеца яна, таропка адкрывае сумачку й дастае ружовую пігулку.

Яна адчула, што нешта ня так, яшчэ калі трymала яе ў руках, -- пігулка ня важыла анічога, хаця раней адразу ж надавала раскрыгай далоні радасъць свайго ратавальнага дотыку. Чыноўнік гідліва паглядзеў на Ірыну, адварнуўся й суха

адкашляўся. Ірына пахіснулася, але ўтрымалася на месцы, паказала гэстам, што можна працягваць, і Іван Дзянісавіч занудзеў наноў. Ірына, раз-пораз ківаючы, пачала сачыць за тым, як па шпалерах кароткім пералётамі перамяшчаецца дзелавітая бялёсая моль.

Насамрэч яна, Ірына, баіцца толькі аднаго. Каб сьвіст не паўтарыўся. Усё, што заўгодна. Толькі ня сьвіст. За дзъвярыма пачуўся пранізылы голас сакратаркі. Сакратарка ў Івана Дзянісавіча была старая, уладная, чыстая, як паголеная мужчынская шчака, ведзьма. Але Ірыне гэта было да лямпачкі. Яна паднесла да вуснаў палец. Моль пакружляла крыху ў паветры, потым нырнула ў такія ж бялёсыя, як і яна сама, фіранкі й зынікла. Шчокі Ірыны апякло смуродным, гарачым дыханынем, і перад самым яе тварам пачуўся прыглушаны рык. Яе паўмёртвыя рэакцыі не спрацавалі, яна нават не ўздрыгнула, толькі павярнула галаву, і толькі тады нешта варухнулася ў яе грудзёх.

46.

За сталом, на невялікім узвышшы, зробленым з чырванаватага мэталу, шырока расставіўшы ногі сядзеў Іван Дзянісавіч і важна глядзеў на Ірыніна вуха. На чыноўніку нічога не было, апрача скураной набедранай павязкі й высокага залатога шлему, зь якога ў бакі тырчалі ненатуральна даўгія ропі. Абапал, выпаўзаючы з дзъвюх чорных трубак, курыліся ачмуральныя духмянасцьці, захутваючы постаць Івана Дзянісавіча ў шызую, плыўкую сьпіраль дыму. Цела чыноўніка пакрылася за гэтыя сэкунды медным загарам, і цяпер блішчэла, нанізываючы на сябе адзін па адным усе аскепкі сонечных праменяняў, якія траплялі ў гэты не разбэшчаны съяглом убогі кабінэт. Жывот, съцёгны, калені Івана Дзянісавіча палалі асабліва ярка, бо, па ўсім відаць, іх перад

гэтым старанна умашчвалі рабыні – масламі ды алеямі, паучымі, вязкімі, нагрэтымі непадробнай любоюю, як сокі ўлоньняў. Ірына ўзвыла і апусыцілася на калені. Ня гледзячы на яе, Іван Дзянісавіч яшчэ раз рыкнуў, потым у грудзёх ягоных нешта віскнула, і ён урачыста прамовіў:

-- Я... Я, Тымультыністартга, Цар першы і апошні, Уладар Нінэві, Руйнавальнік і Забойца, Муж Глебы, Каханак Вады, Сын Неба, Я, Які Загадаў Зраўняць Зъ Зямлёй Храм Іштар, Найвялікшы Вой, Маланка і Гром, кажу табе: служы!

І Ірына, падпарадкоўваючыся гэтай магутнай сіле, махнула галавой, ударыўшыся лбом аб падлогу, і папаўзла да ног Івана Дзянісавіча. Ён, як і раней, не глядзеў на яе, а Ірына, адчуваючы, як съціхлі раптам усе тыя выбухі, што трymалі ў раўнавазе яе бедную съядомасць, і ў страшнай, бязълітасной цішыні, як съмерч, узынік, разломваючы чарапную каробку сваёй знаёмасцю й роднасцю, съвіст, кінулася да міжножжа Івана Дзянісавіча й рванула на сябе набедраную павязку. У гэты ж момант на стале, дзівосным чынам застаючыся безуважным да навакольных мэтамарфозаў, зазваніў тэлефон. Ірына здрыгнулася й прыціснула непаслухмяныя рукі да скроняў. Яна зноў стаяла на каленях перад Іванам Дзянісавічам, і расшпілены прарэх на ягоных шэрых нагавіцах зьдзеклівай дзіркай чарнеў перад яе тварам, боўтаўся бессаромны расцугляны рамень, а сам чыноўнік, заплюшчыўшы вочы, пырскаючы сълінай, шагтаў: “Міная, харошая...”. Яна ўскочыла на ногі, падхапіла сумачку, кінула ў яе дыктафон і выскачыла з кабінэту. Старая ведзьма з падазрэннем паглядзела на яе й марудна пачала падыматца з-за стала. Аднак Ірына была ўжо далёка.

Яна йшла па вуліцы, бадай, упершыню за апошнія месяцы шырока ўсміхаючыся навакольлю.

Ёй, і толькі ёй ад гэтага часу былі вядомыя тры неаспрэчныя ісьціны.

Яе завуць I.

Сьвісту болей ня будзе.

Яна, як грамадзянка Асырыйскага царства й карэспандэнтка Асырыйскай тэлевізіі, ня мае права працаваць на варожыя СМІ.

47.

Матэрыйял яна, натуральна, так і не падрыхтавала, дый навогул – праз колькі дзён звольнілася па ўласным жаданыні. “Куды ж ты пойдзеш?” – уздыхнуўшы, трывожна запытаўся рэдактар, намагаючыся зазірнуць ёй у очы – хітрыя, халодныя, хворыя, адслоненыя, а Ірына з палохающим ажыўленынем пачала распавядаць пра Асырыйскае тэлебачаныне: заробак там плоцьць золатам і дыямэнтамі, апаратура проста супэр, графік вольны, прэстыж, а галоўнае – калі яна ня возьмечца за свае абавязкі ў наступны панядзелак, ёй у рот заліоць расплаўленае волова: у гэтага тэлеканала нават маецца за горадам адмысловы ўласны ліцейны цэх, куды накіроўваюць нязгодных, прычым транспартуюць іх туды абмазаных смалой, абваляных у пуху ды пері, з адсечанымі пальцамі, ды цягнуць праз усе галоўныя плошчы сталіцы. А ў газэце №13 няма ніводнага жраца, і працуюць тут адны еўнукі. “Зусім кранулася”, -- часалі языкі калегі, а больш за ўсё высільваўся Мацьвеі; гучалі прапановы адправіць Ірыну ў лякарню, каб не пакідаць у бядзе, аднак рэдакцыя рыхтавала съяточны нумар, і пра такі намер неўзабаве забыліся.

Пагатоў Ірына была бяскрыўднай вар'яткай. Пасля яе звальнення я некалькі разоў бачыў Ірыну на прэс-канфэрэнцыях: яна нязменна адзначалася ў лісце рэгістрацыі (I, кар. Асырыйскага

тэлебачаньня), уладкоўвалася ля съцяны, даставала з сумачкі памаду й люстэрка і, намагаючыся ня ссоўваць бровы, малявала над пераносіцай трэцяе вока. Апранутая ў дзіўныя строі: у чорным, завялікім для яе балахоне, з пацеркамі нейкіх таямнічых гліняных аскепачкаў на нямыгай шыі, у майцы з паўсъцёртым надпісам “Assirijskое TV”, заўсёды босая (балазе лета пачыналася сялікотай), яна й бяз гэтага малюнку напачатку шакавала ўсіх прыстойных карэспандэнтаў. Некалькі разоў яна спрабавала задаць пытаныне высокім гасцям, крыху абалдзелым ад свабоды, пануючай у журналісцкім асяродзьдзі, аднак Ірыне літаральна заціскалі рот, і неўзабаве яна супакоілася й да мікрофону больш ня лезла. Сядзела, зморана прысланіўшыся да съцяны, жавала рысавыя зярніткі, па адным дастаючы зь бездані сваіх кішэніяў. Навікі глядзелі на яе з жахам, а і з годнасцю аглядвалі прысутных, і тыя адварочваліся. Яна не прапускала ніводнай прэс-канфэрэнцыі, і хутка зь ёй звыкліся, як звыкаюцца з бамжом або бяздомным сабакам, што абіраюць нас насуперак нашай волі.

ЧАСТКА ПЯТАЯ Маленькі лекар

48.

Паводле правілаў, яны мусілі быць на месцы празь сем хвілінаў паслья выкліку, аднак мінула ўжо гадзіна, а іхны рафік толькі выбіраўся з праспэкту. Было недзе каля апоўначы, горад пакрысе застываў, разъліты ў падрыхтаваныя каменныя формы; легкавікі з паднятымі каўнерамі і апушчанымі капюшонамі прапускалі хуткую дапамогу неяк неахвотна, сірэна даўно не працавала, і яе ролю бралі на сябе нямыя сьветлафоры. Маленькі лекар пазіраў на апусьцелы тратуар, дзе яшчэ ўчора шпацыраваў

пад руку зь вельмі прыемнай паненкай, і яму было млосна й маркотна – хацелася напіща або хаця б забыць зонд у чыёй-небудзь дупе. І, здаецца, асаблівых прычынаў для смутку не было, дый праца ягоная лекару заўсёды падабалася, аднак сёныня ад самага ранку пасялілася ў ім нейкая пошасьць, грызла за грудной клеткаю, замінала дыхаць. Ён апусьціў фортуку й выкінуў недапалак – высек з начы пару вострых вясёльх зынічак.

Маленькі лекар мог распавесыці шмат цікавых выпадкаў са сваёй працоўнай біяграфіі. Прыйемнай паненкі чырванелі і адварочваліся, аднак калі ён дэманстратыўна замаўкаў, зазвычай пачыналі вымольваць працяг. Лекар лёгка пасымхаўся й пасъля паўзы задавольваў просьбы: адной дзяўчынцы падабалася какаць сябе з дапамогай матрошкі, і аднойчы матрошка засела ўнутры дзяўчынкі так, што выдастцаць не было анікае магчымасці – давялося выклікаць хуткую, і маленькі лекар уласнаручна, адну па адной, даставаў зь небаракі ўсьмешлівых і мокрых чырвоных разанскіх бабаў. А яшчэ быў выпадак: мужыкі на гаражах паспрачалаіся, хто разаб'е дзетанараджальнym органам лямпачку – і калі ўся гарэлка была выпітая й народ сабраўся разыходзіцца глядзець футбол, аднаму, самаму маладому, пашанцавала. Крывішчы было... Маленькі лекар сам зашываў. Ня вельмі весела, натуральна, дый працаваць трэба было ў траскай машыне, а то гэты тэрмінатар і скончышча мог, пакуль да лякарні даехаў бы; а мацюгамі лекара абклаў – не дай божа пачуць жанчынам! – аднак жа цяпер ёсьць што ўспомніць.

-- Узорная, -- прамармытаў скроль зубы паджылы кіроўца. -- Узорная... Гэта ж там, дзе кіно імя Жданава... Ну, дакладна там... Хаця... Можа, гэта ля матацыклетнага...

-- А закрылі ж ужо кіно імя Жданава, -- пазяхнула мэдсястра. -- Я па тэліку бачыла. Божа мой, каму яно было трэба? Ваську з гаўназборачнага цэху?

Маленькі лекар зъ нянавісцю зірнуў на тупы твар мэдсястры -- пустыя вочы, нізкі лобік і любоў да добрай жрачкі -- і адварнуўся да вакна. На душы зноў зас্বярбела. Можа, сэрца. Трэба кідаць паліць. Эканомія выйдзе -- пяцьдзесят рублёў на месяц, ён нядайна лічыў.

-- А я вось калісці жонку ў гэтую кіношку вадзіў, -- дабрадушна прамовіў кіроўца, налегшы на руль, -- калі мы зъ ёй толькі хадзілі яшчэ. Пацалаваў яе там упершыню, дуру гэтую. У сямідзясятагм гэта было, ці не... Не, пастойце... А, ладна. Прыехалі.

49.

Як водзіцца, выбіраючыся з машины, яны заблыталіся ў нейкім калочым кустоўі, і мэдсястра коратка, па-прапорційна, вылаялася: новыя калготкі. "Гэта шыпшына, амаль што ружа, -- мягка сказаў Маленькі лекар. -- Нас сустракаюць кветкамі". "Хуеткамі", -- мэдсястра бессаромнa задрала халат разам са спадніцою, ацаніла маштаб стратаў і ажно плюнула ў цямрэчу ад злосыці.

Іх чакалі ўжо на лесьвіцы; засунуўшы руку ў кішэню, Маленькі лекар не разбываючыся шырокім крокам ступіў у чужы лёс, мэдсястра йшла ззаду, пагардліва азіраючы абстаноўку. Кватэра была абстаўленая багата, але з клясычным безгустоўем. Іх вяла наперад па калідоры, румзаючы й прыцішана галосячы, разъдзымутая жанчына з пашкоджаным ад шлюбу тварам, лекар па чарзе адлюстраваўся ў шкле цэлай чарады танных кічавых карцінак, якія прадаюцца па дзесяць рублёў штука ў сувэнірным аддзядзеле ГУМу. Пахла капустай і асьвяжальнікам паветра ў клязэце. З-за прыадчыненых дзьвярэй залі на гасьцей глядзелі з захапленнем два хлопчыкі

гадоў дзесяці – чыстыя, ламбразіянскія, непрыгожыя, зробленыя бяз боскага дазволу.

“Дзяцей чамусыці заўсёды захапляе блізкасыць чужой съмерці”, -- падумаў Маленъкі лекар, і ягоная рука міжволі мацнай съціснула валізку. “Для іх гэта як новая гульня, у якую не адмаўляецца зь імі гуляць ніводзін дарослы”. Ён прыгадаў, як калісъцы размаўляюць адным хлопчыкам на пахаваныні нейкай свяячкі. Дзіцё прызналася: яму падабаецца, што цётка Ліля памерла, бо на пахаваныне прыехалі адразу ж і дзядзька Алег, і бабуля, а бацькі ніколі раней не рабілі пікнікоў на прыродзе, а заўтра яны паедуць усе разам за горад, і можна будзе бегаць вакол помнікаў, і ў пакеце на століку будуць ляжаць печыва й шакаляд, і цётку Лілю, такую заўсёды нехарошую, можна будзе цяпера разгледзець зблізу ѹ шапнунтъ над яе лбом: “Ты дурная фашистка”, а калі труну станудь закопваць, можна пайсъцы зьбіраць зь дзядзькам Алегам суніцы ѹ бліжэйшы лясоначак, ён малады, прыгожы й з залагой запальнічкай.

-- Дык што ѿ вас? – задуменна спытаў Маленъкі лекар, калі яны спыніліся перад зачыненымі дзьвярыма. З суседній спачывальні віднеўся край разабранага ложку.

-- Я ж вам па тэлефоне сказала, -- адразу перастала галасіць жанчына й разгублена паглядзела на мэдсястру, а тая перавяла позірк на лекара. Тут жа жанчына скрыўлася й зарумзала з падвоенай сілай:

-- Усё зжарэ, усё зжарэ, гад, алкаш, усё, што для дзяцей зьбіралі, усё, каб яго парвала, скаціна гэтая зжарэ, усё да рубліка, усё да далярчыка!

Маленъкі лекар таргануў на сябе ручку зачыненых дзьвярэй, але тыя не паддаліся. Ён зъдзіўлена абярнуўся:

-- Што гэта значыць -- зжарэ? Што зжарэ?
Патлумачце, што тут у вас адбываеца, а то, ведаеце,
мы ня Дзед Мароз са Сынягуркай, нас людзі чакаюць.

-- Я ж сказала, сказала па тэлефоне, --
загаласіла жанчына, кідаючыся Маленькаму лекару
на грудзі, і мэдсястра підліва зморшчылася. -- Усё
зжарэ! Памажыце, доктар, ну не ў міліцыю ж мне
званіць! Усё зжарэ дзеўбануты гэты!

-- Так, -- Маленькі лекар адсунуў ад сябе
жанчыну, глыбока ўздыхнуў, а потым амаль без
замаху, прафэсійным рухам заляпіў па чырвонай
шчацэ хвосткую аплявуху. Жанчына аслупянела, але
плакаць перастала.

-- Хуценька, -- стомлена кінуў Маленькі лекар,
прысланіўшыся да съяны. -- Сутнасьць справы.

-- Ён там зачыніўся, -- жанчына шырокая
раскрыла вочы, а потым зъбянтэжана апусьціла іх
долу. -- Зачыніўся, п'е і... П'е і... і грашыма закусвае.
Там усе нашыя зъберажэнні, там, у гэтым пакоі, у
куфэрачку, амаль дзьве тысячы даляраў, а ён іх жрэ,
падла. Памажыце, доктар!

-- Дай ёй супакаяльнага, -- махнуў рукой
Маленькі лекар мэдсястры, якая ўжо крывілася ва
ўсьмешцы, а сам адрыўіста пагрукаў у дзъверы:

-- Адчыніце, гэта ўрач!

50.

-- Пайшла ў жопу! -- пачуўся з таго боку цяжкі
голос. -- Мала я табе, муха...

Маленькі лекар хмыкнуў і паглядзеў на
жанчыну, якая запівала пігулку. Вусны той зноў
задрыжэлі.

-- Трэба было псыхіягрычную выклікаць, --
незадаволена прабурчаў Маленькі лекар. -- Што ж вы
нам тэлефануеце...

Ягоная рука міжволі забегала па кішэні ў пошуках цыгарэты. Дзеці ўсё выглядвалі з залі, і ў сініх іхных вачах чыталася задавальненіне.

-- Так, выклікайце псыхіяtryчную, а мы паедзем, -- суха прамовіла мэдсястра, аднак Маленькі лекар узыняў далонь і, памаўчаўши, зноў павярнуўся да дзывярэй.

-- Слухайце, адчыняйце, у грошах шмат небяспечных для арганізму рэчываў, вы ж капыты адкінече, грамадзянін!

-- А па я ня хочаш? -- такім быў адказ. Маленькі лекар паціснуў плячыма. "У міліцыю званіце", -- раздражнёна сказала мэдсястра, зазірнуўши з чыстай цікаўнасці ў спачывальню.

-- Нельга ў міліцыю, -- заплакала зноў жанчына. -- Яго й так ужо забіралі... Тройчы...

-- Ну што ж мы можам тут зрабіць? -- Маленькі лекар паглядзеў на яе са шкадаваньнем. -- Начаваць застацца? Гэта, дарэчы, першы паверх, так?

-- А што ж мне рабіць?! -- заламантавала жанчына, стукнуўшыся лбом аб съязну. -- А што ж мне?... Усё зжарэ, ірад паганы, казёл гэты...

Маленькі лекар дастаў цыгарэту, і тут голас з-за дзывярэй сумна прамовіў:

-- А ты й праўда доктар?

-- Праўда, -- спакойна адказаў Маленькі лекар.

-- Пакляніся, што ня мент.

-- Клянуся.

-- Чым?

-- Мацяр'ю, -- прашаптала жонка паяdalніка грошай. -- Мацяр'ю пакляніцяся.

-- Мацяр'ю, -- сказаў Маленькі лекар неахвотна.

Некалькі сэкундаў трывала маўчаныне, потым голас змрочна прамовіў:

-- Доктар няхай зойдзе. А статнім заставацца на месцы. Хто ўвойдзе – са стрэльбы пакладу, пёрнуць не пасъпееце.

-- Стрэльба ў яго маецца, маецца, асабістая, паляўнічая, даўно забраць хацелі, -- трывожна прашаптала жанчына. Сылёзы яе зыніклі, вочы загарэліся. Мэдсястра ўзяла з рук лекара цыгарэту й пасунулася да выхаду. Замок шчоўкнуў, ўздрыгнула ручка. Маленькі лекар у думках разывітаўся з прыемнай паненкай з праспэкту й штурхануў дзверы.

51.

Хворы сядзеў проста на падлозе, пад адчыненай форткай, прысланіўшыся съпінай да батарэі. Гэта быў нічым не прыкметны чалавек з тварам фабрычнай вытворчасці, вочы глядзелі на Маленъкага лекара са злой роспаччу, на лбе блішчэў пот; шчокі колеру бульбянога мундзіру, акругласць скулаў, насавых дугаў і падбародзьдзя съведчылі пра тое, што да моцных напояў Ірад Паганы зусім не абыякавы. Між выцягнутых ягоных ног у сініх спартовых нагавіцах стаяла бутэлька гарэлкі й тырчэў вінны келіх, бялелі цыгареты; каля пятак, завяршаючы доўгае паўкола крошак, ляжала паўбуханкі чорнага хлебу – з нажом у пахілай съпіне. У руцэ хворага й праўда матлялася стрэльба, і Маленькі лекар адчуў, як на ягоную постаць дрыжачай нябачнай сеткай падае прыцэл, уважвае, трymае, выпускае – і зноў захутвае сваім маленькім съмертаносным ценем.

А наперадзе хворага ў маляўнічым бязладзьдзі, ледзь ня цалкам пакрываючы стракаты дыван, валаўліся амэрыканскія гроши рознага ўзросту й з розным пачуцьцём уласнае годнасьці.

-- Дзверы зачыні й пра замок не забудзь, -- сіпла прамовіў пацыент, апусыціўшы стрэльбу руляй

уніз, і Маленькі лекар падпарадковаўся. Зноў апинуўшыся твар да твару з паядальнікам даляраў, лекар асыцярожна ступіў наперад, спыніўся ля самага краю дывана ды аглядзеўся вакол.

Гэта быў, відаць, найменш абжыты пакой ува ўсёй квагры. Тут панавала чысыціня, якую не псовалі нават дзіўны гармідар на падлозе, салодкі перагар й гаспадарская фігура пад вакном. Ля съязны стаяў ахайна засыцелены шырокі ложак, другую съязну падпіраў буфэт, за шклянымі перагародкамі якога пыліліся розныя крыштальёвыя ды парцалянавыя пасудзіны ды сасуды. З вузкай шафы зълева ад дзвіярэй віднеліся драўляныя вешалкі – усё, што засталося ад прыезджых дзядзькоў і цётак. Тыповы пакой для гасцей. Занадта вялізная хата для тых, хто жыў у інтэрнаце або памятае камуналкі. Добра яшчэ, што не зрабілі з гэтага пакоя кладоўку.

-- Ды ты сядай, ня стой, -- заварушыўся гаспадар. – Халат здымай...

-- Ды тут... Дзьме, -- прамармытаў Маленькі лекар і апусыціўся на край дывана, не засеяны зелянінай. Гаспадар, крэкучы, падняўся на ногі й, не выпускаючы з рукі стрэльбы, хутка дастаў з буфету келіх, наліў і паставіў перад госьцем:

-- Цябе як завуць?

Маленькі лекар назваў сваё ймя й дакрануўся да келіху. На дне ягоным гарэла барвовае колца: калісцы тут пілі кагор, хрумсыцелі шакаляднай фальгой, рабілі пляны, чакалі дзіцячага крыку, чакалі пракуранных мужчын зь лесьвічнай пляцоўкі, у пакамечаных касыцюмах, якія яны ніколі не навучацца насіць.

-- А мяне, -- прадставіўся хворы й прыўзыняў высокі келіх. – Я на аўтобусе працую... На трывцаць першым зазвычай... Ну давай, за знаёмства.

I Маленькі лекар адпіў амаль палову: барвовае колца на дне зdryганулася, пахіснулася, і доўга яшчэ вярталаася ў належныя межы.

-- А ты, значыць, доктарам, -- кіроўца аўтобусу адрезаў ад буханкі лусту, паклаў на калена, імгненна парваў на шматочкі старую пяцідзесяцідаляравую купюру, пасыпаў імі хлеб і, скрывіўшыся, гучна зачвякаў. - Танька, дура, выклікала... Зусім ад рук адблілася.

52.

-- Ты вось думаеш, што я дзеёбануўся ўшчэнт, - спакойна прамовіў кіроўца, паволі й спраўна гатуючы свае прымітыўныя бутэрброды й раскладаючы іх у цэнтры дывана. - Думаеш, я дэбіл, і навогул на галаву... карацей, на галаву таго... А я табе вось што скажу.

Гаспадар узяў бутэльку, нажіліў яе над келіхам Маленькага лекара, аднак тут жа торгнуўся, нібыта яго ўкусілі, і пакрыўджана адварнуўся да вакна: так ня пойдзе. Маленькі лекар неахвотна дапіў, і дзіва дзіўнае - як толькі барвовае колца агалілася й зас্বяціла ярчэй, яму захацелася паўтарыць. "О цэ діло", -- блякла пасьміхнуўся кіроўца й шчодра напоўніў кедіх.

-- А я вось што скажу, -- яны выпілі. - Не съпяшайся ніколі з высновамі. Ты спачатку чалавека выслушай, потым сябе на яго месца пастаў, а потым ужо лячы. Выслушаеш ды паставіш - вось тады, можа, і сам да яго на лячэныне прыйдзеш. Вось так. Ды што ты ўсё старыя гэтые бярэш, ты вось гэты, з новай, хрумсыціць яшчэ, а, чуеш як хрумсыціць? з новай вазьмі. Дзясятка, праўда, ды ім жа, пагадзіся, ужо ўсё адно.

-- Многа ты ўжо? - запытаўся нерашуча Маленькі лекар. - Многа зьеў?

-- А хто іх ведае, -- адмахнуўся кіроўца, кладучы ў рот яшчэ адну пяцідзесятку. -- У трывуҳу яны ўсе -- адна папера. Ты вось думаеш -- навошта ён грошы жрэ? А мне нядаўна, можа, азарэнъне было!

За дзывярыма пачулася жаночае галашэнъне, а потым голас мэдсястры са старой песнёю пра міліцыю.

-- Справа была такая, -- кіроўца з бачным намаганьнем пракаўтнуў рэшткі закускі, адрыгнуў, потым раптам скапіў бутэльку й затаўкнуў назад ванітоўны рэфлекс. -- Перад дваццаць трэцім было. Ноч ужо, я ў парк еду, пусты. І вось жа стукнула мне двух падабраць ля тэатру опэрнага. Нармальныя хлопцы, здаецца, ну, выпілі, відаць, трохі...

Кіроўца ўскочыў, кінуўся ў кут, і пасъля кароткага вывяржэнъня, прапаласкаўшы рот гарэлкай, працягнуў свой аповед. З-пад ложкі выпаўз зеленаваты струмень, упёрся ў край дывана й замёр.

-- Трохі не даязджаем мы да парку, яны ўсё маўчаць. Я дзверы адчыняю, чакаю, пакуль выйдуць. Я ж ня шваль якая кантралёрская, квіткі ніколі не правяраю, туё-маё там... Не выходзяць. А той які маладзейшы падыходзіць да кабіны ды кажа: "Э не, стары, нам далей. Паехалі. Да Затрамвайшчыны". Я кажу: "Мужыкі, трышцаць рублёў, і таксі ваша". А яны тут на мяне як наехалі: ты ня ведаеш каго вязеш, круці баранку, а то... Сам разумееш, доктар. Ну, мы пагаварылі трохі, выкінуў я іх з салону ў сънег -- ды дахаты. Слухай, доктар...

Кіроўца дыхаў цяжка, вочы ягоныя налісіся крывёй, ён скапіў Маленъкага лекара за рукаў, зазірнуў у самыя зренкі, потым паслабіў хватку, адкінуўся да батарэі.

-- Слухай, паліва скончылася, трэба ў начнік зъбегаць. Э-э-э... Добра, пацерпім. Карацей, на наступны дзень, цёмна ўжо, зноў прыязджаю я ў

парк... Ноч, я па кабіне рэчы зьбіраю, туды-сюды – а тут тыя двое, гляджу, перад аўтобусам стаяць. Зыніадкуль проста зъявіліся. А зь імі – яшчэ чалавек пяць, я твараў не разглядзеў, а тых дваіх вось добра, на ўсё жыцьцё запомніў... Я скеміць нічога не пасыпей, а яны аўтобус бэнзінам ablі і запальнічкай – пстрык. Я ў кабіне сяджу, што за вокнамі ўжо ня бачу, вагонъ вакол, аўтобус гарыць як папера. Ну, я тут... Як кажуць, усё жыцьцё перад вачыма прайшло. І тут адчуваю – нехта мяне па плячы ляпае, мякка так, як баба. Паварочваюся – а гэта мужык такі, увесь у чырвоным, і валасы гараць, і рукі. Адкуль узяўся? – я ж, здаецца, усіх яшчэ каля паліклінікі высадзіў. У мяне ногі ватныя, выскачыць хачу й не магу. Гляджу я на гэтага, а ён пасыміхаецца, як попік, і пальцам абгарэлым на вокны раптам паказвае. Я зірнуў – а там ужо не вагонъ, а далёкі, гроши гэтыя, каб яны ўнылі, ующца, як сънег ующца... Грошай як саранчы проста... Я вочы заплюшчыў, дзвіверы адчыніў і ў іх...

Маленькі лекар паглядзеў у келіх: барвовае колца на дне скакала й скручвалася ў съпіралькі. “Трызыніш, трыйцыніш”, -- закрычаў ён весела, але не пачуў свайго голаса, і прыкусіў язык. Кіроўца ўтаропіўся ў адну крапку й працягваў:

-- Падаю я ў гэтую грашовую завіруху, усё падаю й падаю, і не відаць ёй ні канца, ні дна... Вакол адны гроши. Тады я, відаць, прыгомнасыць і страціў. Адрубіўся як... Ну, ты разумееш. Ты слухай.

-- Я слухаю, -- прамармытаў Маленькі лекар. У дзвіверы цяжка, грузна бухнула, і потым голас жонкі вылайці -- па-мужчынску, мудрагелістай рычліва.

-- Тараніць... -- скрыўціўся кіроўца. -- А вось я табе...

Ён узыняў рулю й спусциў курок, але стрэльба толькі бясьсільна шчоўкнула.

-- Карацей, ачуняў я ў нейкім пакоі. Невялікім такім, як палова гэтага. Ні вокнаў, ні мэблі, ні дзьвераў. Нічога. Гладкі як залупа. Толькі ў куце нешта валяеца. Паўдні я ў ступары праляжаў, а пад вечар падняўся. Жэрці захацелася, ды ўсё астатніе: чалавечае ў ва мне прачнулася, ажыў я. Падыйшоў зірнуць, што ж там у куце. Гляджу, а гэта мужык нейкі, у касыюме дарагім, культурны такі мужык. Толькі мёртвы. Ну праўда – мярцвей не бывае. Вочы вылезьлі, і съмярдзец пачынае. А ў руцэ ў нябожчыка – чамаданчык. Як бы мне пагана ні было, а потым я чамаданчык праверыў. Далярамі набіты пад завязку.

-- Нешта гэта ўсё мне...

-- Ды ты слухай далей, знахар. Хутка я ўжо зусім час страціў: колькі цяпер, і які дзень, і дзень ці ноч: хто яго знае? Доўга баяўся падыйсьці да мерцьвяка гэтага, аднак погым наважыўся: даляры сабраў, па кішэнях парасьпіхаў, сяджу, чакаю немавед чаго. Мінае, ну, скажам, пару гадзін, я вуглы ўсе абгадзіў, і адчуваю: з голаду падыхаю. І піць хочацца. Празь нейкі час ад голаду й смагі зноў адключыўся. У пакоі ні лямпачак, ні фіга, а съветла, як днём. Прачынаюся: холадна, зуб на зуб не трапляе, адчуваю: усё – паміраю. Ну, думаю, пара мерцьвяка есьці. Нос затыкаю, падпаўзаю да яго, азіраю: бляваць хочацца, а няма чым. І тут заўважаю – так, ведаеш, левым вокам – грошы з маёй кішэні тырчаць. Я іх паклаў у рот, пажаваць, страўнік падмануць. Палягчэла. Яшчэ пажаваў. Смачна, ё-т акаёт! Так я некалькі паперак зжор. Адчуваю – сілы вярнуліся. Пажыву яшчэ, думаю, пажыву.

Кіроўца радасна ўсыміхнуўся самому сабе, пацёр нос, а калі адняў руку, вусны ягоныя зноў былі набрыньялы туюго. Ён зазірнуў у бутэльку й расчараўана ўздыхнуў:

-- Пакапаўся я па кішэнях у таго дохлага і што, як ты мяркуеш, знайшоў? Паўлітровічак! Цалюсенькі! Выпіў, сагрэўся, наеўся-нажорся й заснуў. Прачынаюся, а тут дзьверы адчыняюцца і баба заходзіць. То, разумееш, на дзьверы ні намёку, ні шчылінкі не было, а тут – і дзьверы, і баба. Я на яе, так і так, а яна ў крык і ўцякаць. Потым зноў – ні дзьвярэй, ні бабы. Я яшчэ далярамі закусіў і зноў спаць. А што ж мне рабіць: сілы трэба. Цэлы дзень я тую бабу клікаў. Цішыня. Так я і жыў у гэтym пекле – доўга, можа, зь месяц, у мяне там календара не было. Баба потым яшчэ некалькі разоў прыходзіла. Спачатку крычала ды ўцякала, а потым на які час заставацца пачала. Па вуглох пачысьціць, мерцьвяка дэзікам спырсыне. А неяк яна памыла, съходзіць – а яе за азадак: ідзі сюды, міная. Ну, мы зь ёй таго сяго, яна й не супраціўлялася. Потым пачала штодня прыходзіць, жратву прыносіла, але я ўжо ўсё – бяз баксаў не магу. Як маракі да рыбы прывыкаюць, так я да гэтых паперак. Фірмовая страва ў нашым рэстаране. Баба гэтая мяне, дура, адвучыць хацела – на, кажа, катлет табе, а неяк, памятаю, селядца прыцятнула. Мяне званітавала адразу, як я гэтых хвасты пабачыў. Яна ж, муха паганая, скандаліць пачала. Міліцый пагражадаць, падла. Заб'ю яе як-небудзь, зуб даю – заб'ю. Я вось і стрэльбу здабыў... Э, ты куды? Стаяць!

Маленькі лекар пакорліва спыніўся й нават прыседзеў на кукішкі ў цэнтры закіданага грашыма дывана. Кіроўца задаволена шчоўкнуў стрэльбаю ды ікнуў.

-- А потым прачынаюся неяк, -- гаспадар ужо, бадай што, роў, ды потым нечакана голас ягоны сьціх, і ён працягваў спакойна й стомлена, -- а таварыш гэты, які ў куце з чамаданчыкам валяўся, стаіць перада мной – у халаце белым, увесь такі туё

маё, што ты што ты... Ну проста фэльчар са здраўпункту.

Кіроўца зноў ікнуў:

-- Холадна мне... Не паверыш – холадна. Слухай, гарэлкі няма, трэба схадзіць... Зълётаеш? А, ладна, пайшлі разам. На двары пагаворым. Тут начнік блізка.

Хістаючыся, кіроўца сунуў у кішэню ахапак купюраў, некаторыя пападалі на галаву Маленъкага лекара, і той сам зьдзівіўся, як мала яго ўсхваляваў гэткі дождж. Спрыгна, каб ня рыпнулі шыбы, гаспадар адчыніў вакно, удыхнуў на поўныя грудзі чорнага, пераднавальнічнага паветра, і яны па чарзе ціха вылезьлі на двор.

ЧАСТКА ШОСТАЯ Фатаграфія Моцарта

53.

Калісыці, шпацыруючы па праспэкце й разглядваючы мэмарыяльныя дошкі на сценах дамоў, Кармушкін почасту разважаў пра тое, што клясыкі айчыннага мастацтва так і ня здолелі стварыць нічога вартага ўвагі менавіта з прычыны пражываныя ў цэнтры гораду – вокны іхных заслужаных жылішчаў выходзілі на самыя шумлівыя й загазаваныя вуліцы, што, натуральна, замінала плённаму творчаму працэсу. Вось і кватэра народнага кампазытара Івана Хруля, дзе паслья съмерці гаспадара адкрылі ягоны музэй, глядзела з-пад фіранак, нібыта з-за цёмных акуляраў, на вуліцу Бэндэ, адкуль да праспэкту было рукой падаць; уся зарослая платнымі аўтастаянкамі, з консульствам невялікай, але ўпрыгожанай замежнай дзяржавы ў адным канцы і будынкам банку ў другім, вузкая, тлумная, яна не належала да тых, дзе Кармушкін хацеў бы адшукаць сваю неўміручасыць. Дамы тут ня

мелі больш за чатыры паверхі, аднак вышынёй пераўзыходзілі любую хрушчоўку: усё таму, што пакоі ў тутэйшых кватэрах былі прасторныя, столі высокія, вони шырокія – нібы ў школьніх тэмах па замежнай мове. Цяпер практычна кожная кватэра ў гэтym раёне была здадзеная гаспадарамі ў арэнду пад ofic, і старыя, рамантычныя вони трапілі за краты, пад апеку шклопакету, і толькі музэй народнага кампазытара вылучаўся сваімі састарэлымі шыбамі, шызымі, як галубы, якія любілі кахацца на ягоных падваконьнях. Бо кватэра, дзе некалі жыў і тварыў Іван Хруль, месцілася на апошнім паверсе.

Не, Кармушкін хацеў бы працаваць у вежы са сланоўяй косткі й бачыць праз байніцы белыя ветразі на марскім даляглядзе ці, прынамсі, трайбус раз на гадзіну. Аднак пасля таго, як са сваім дыплёмам мэнэджэра культурыялігічных праектаў трывалацігадовы Кармушкін так і ня здолеў знайсьці працы, яму давялося задаволіцца пакуль пасадаю супрацоўніка музэю Івана Хруля.

Зусім нядайна пераступіў ён парог гэтай змрачнаватай кватэры, адлюстраваўся ў партрэтах і фота, пакінуў адбіткі пальцаў на кнігах, пазнаёміўся з чатырмі ачаравальнімі старымі: Нінэль Пятроўнай, Адэлаідай Самойлаўнай, Нінай Баляславаўнай і Ядзевігай Карлаўнай, якія ўсіміхаліся яму добрымі шчарбатымі іргамі і паабяцалі не нагружаць лішній працай, бо “у маладых павінны быць іншыя клопаты – хі-хі”, мілыя бабулькі ў адноўкавых фартучках, падобныя адна да адной як кубачкі з гарбатнага набору; ей варэныне сярэбранай лыжачкай, выцер пыл зь піяніна, зламаў друкавальну машынку мэтра, правёў экспкурсію для аўтобуснага парку нумар пяць і даў кароткае інтэрвю сямейнаму тэлеканалу пра ўдзел Івана Хруля ў вялікай і вельмі айчыннай вайне. Мінүт месяц.

54.

У той дзень яны скончылі працу раней чым звычайна – назаўтра мусіў быць дзяржаўны выходны. Першымі сышлі, памахаўшы Кармушкіну суханькімі ручкамі, Адэлаіда Самойлаўна і Ніна Баляславаўна, потым, пачаставаўшы яго хатнімі пражкамі, адправілася адпачываць Ядзьвіга Карлаўна. Кармушкін даўно й сам мог бы быць дома, аднак у музэй завітала дачка клясыка Ларыса, прывезла нейкія накіды, знайдзеныя сярод рэчаў Івана Хруля на лецішчы, і Кармушкін як адзіны, хто быў абазнаны ў нотнай грамаце, мусіў праверыць, ці не пашчасцьціла музэю адкрыць новыя старонкі творчасці кампазытара. Як высьветлілася, усе накіды былі ўсяго толькі чарговымі чарнавікамі вядомых хрулевых хітоў. А палове на пятую Кармушкін праводзіў Ларысу да таксі, вярнуўся, разывітаўся з Нінэляй Пятроўнай, якая паводле дакумэнтаў лічылася загадчыцай музэю, і выйшаў на лесьвічную пляцоўку. Ён дачакаўся ліфту, у шчасльвым прадчуваньні выходнага, даехаў да першага паверху; дзіверы расчыніліся, ён спусціўся да дзьвярэй пад'езду, сунуў руку ў кішэню, каб па звычцы запаліць цыгарэту, і ўспомніў, што забыў пачак разам з запальнічкай на бальконе музэю.

Гэта быў маленкі балькончык, памерам ня больш за ваннажку для немаўлятага – такіх шмат на дамох у цэнтры гораду: старыя выходзілі туды, каб паліць квегкі, Кармушкін – каб цыгарэты. Нішто не магло сапсаваць Кармушкіну настрою; ён вярнуўся, шпаркай хадою прайшоў у далёкі пакой, забраў пачак і запальнічку, паклаў у кішэню. У гэты ж час Нінэль Пятроўна мімаходзь агледзела памяшканыні, усміхнулася свайму адлюстраванью, паправіла фатаграфію, на якой Іван Хруль прымае ў падарунак ад тульскіх майстроў катрынку, выйшла на пляцоўку і з пачуцьцём выкананага доўгу замкнула масіўныя

музэйныя дзъверы з залагой шыльдай на трывашучыя вісячыя замкі. Мінула трыццаць сэкундаў: Кармушкін, перадолеўшы рагтоўнае галавакружэнне, дабраўся да перадпакою – Нінэль Пятроўна села ў ліфт. Яшчэ хвіліна: Кармушкін усё торгае за ручку; Нінэль Пятроўна выходзіць на вуліцу Бэндэ. Яшчэ шэсцьцьдзесят сэкундаў: Кармушкін кідаеца на балькон – Нінэль Пятроўна адкрывае парасон, бо Гідрамэтэацэнтр зноў памыліўся – Кармушкін бачыць унізе некалькі дзясяткаў адноўкавых парасонаў, зьнясілена праводзіць ілбом па шклей вяртаемца ў кватэру – Нінэль Пятроўна падымаете вочы, усьміхаеца на балькончыку, глыгаете некалькі дажджавых крапляў і рушыць у мэтро. Дождж ідзе не даўжэй за рэкламны ролік. Зноў зьяўляеца сонца, вуліца ўспыхвае, як ахопленая пажарам ювэлірная крама, Кармушкін сядает да тэлефону, але ўсе працоўныя ўжо, а ўсе хатнія -- яшчэ.

55.

На кухні адмысловы для супрацоўнікаў музэю быў адгароджаны кугочак – там бабулькі звычайна пілі гарбату зь печывам, вялі свае мудрыя размовы; там ля вакна стаяла невялікая пліта, а зльева – чатыры нічым не адрозныя тумбачкі, у якіх старыя захоўвалі свае сыцілія асабістыя рэчы. На тумбачцы Нінэль Пятроўны блішчэй імбрычак, усаджаны на драўляную падстаўку, побач у слоічку жаўцеў цукар, кульгаў слон цераз пачак гарбаты: усё гэта было агульнае, захацеў – падыходзь ды гатуй. На падваконыні ляжаў стос газетаў, на ім – яшчэ адзін слоік, у якім захоўваліся лыжачкі. Завяршалі інтэр'ер гэтага пакою адпачынку букецік высахлых ландышаў у старой вазе, пакет з апэтыгнымі крошкамі ды фатаграфія маладога Моцарта ў рамцы.

Кармушкін сваёй тумбачкі ня меў – не заслужыў пакуль, дыш якія асабістыя рэчы ён мог

сюды прыносіць – хіба што сродак супраць молі. Ён з уздыхам абвёў вачыма закуток, паставіў на пліту імбрык; пакуль кіпяцілася вада, ён пасыпеў папаліць у фортку ды пагартгаць нейкую добра выдрэсыраваную газэту зь першага дзясятку. Навіны, як заўсёды, не ўразлі: першая паласа прапаноўвала рэпартаж з адкрыцця новай станцыі мэтро, прычым шуму было столькі, нібыта на горад зваліўся марсіянскі касымічны карабель; на другой ішлі бадзёрыя рапарты аб падрыхтоўцы да галоўнага дзяржаўнага съята; трэцяя была аддадзеная статку т rawaydных парнакапытных спартсменаў, а на чацьвертай псовала зрок чытчу мноства дробных інфармацыяў пра культурнае жыццё сталіцы – у філярмоніі меўся выступіць ансамбль “Яромка”, недзе адкрываўся нейкі чарговы тэатр-аднадзёнка пад дзіўнай назвай “Мінус”, а кульставы ў асяродзьдзі сталічнай моладзі мастак быў заняты праектам да ўсё таго ж доўгачаканага съята... Карацей, шмат рознай брахні й лабуды. Сярод яе ўзгадваўся й мэмарыяльны музэй Івана Хруля – ён, ведаецце, запрашаў на выставу “Пастаю над ракою жыцця...”, прысьвечаную дваццацігодзьдзю з дня першага выкананья гэтай песні.

Кармушкін вярнуў газэту на месца й з кубачкам у руцэ пайшоў акурваць параю сваю турму.

56.

Перш-наперш ён усё ж накіраваўся да тэлефону, аднак той, на злосць, цяпер не выдаваў нават гудку. “Трэба было заводзіць мабільны”, -- ледзь не расплёскаў гарбату Кармушкін, ды хутка супакоіўся: у рэшце рэшт, можна нешта прыдумаць, каб вырвашца з гэтага нечаканага палону. Не сядзець жа яму тут да пасылязаўтра, у гэтай кватэры, дзе бяз добрых бабулек адчуваеш сябе як у адной дамавіне з самім Хрулям.

Урэшце пасъля задуменных блуканыяў па музэі ён спыніўся ля вялікага, на палову сыцяны, партрэту Івана Хруля, выкананага перад самай съмерцю маэстра адным заслужаным, узнагароджаным усім чым можна і ўсім чым нельга, да немагчымасьці народным мастаком. Аўтар партрэту спэцыялізаваўся на партызанах – за сваё жыцьцё ён напісаў іх столькі, што ўрэшце кожны, хто трапляў пад пэндзаль мастаку, будзь тое дзіця або цяперашні галоўнакамандуючы, атрымліваўся на палатне падобным да народнага месціўцы. Вось і тут Іван Хруль глядзеў на наведнікаў гэткім дзедам Талашом: сялянская сівізна ў ягоных валасох не абяцала нічога добра, а знакаміты гармонік, здавалася, тай у нутрох бомбу. Белая геніяльныя пасмы на макаўцы маэстра гнеўна стаялі тарчма, нібы за съпінай Івана Хруля быў уключаны фэн; з-пад расшпіленай кашулі пад відавочна малым кампазытару пінжачком віднеліся кранальныя старэчыя грудзі, таксама парослыя сівымі валасамі. Іван Хруль сядзеў на лаве ля хаты, а справа ад яго падсьлепавата вызіраў з-за плоту банальны айчынны далягляд.

Кармушкін адыйшоў на крок і ўважліва паглядзеў кампазытару ў очы. “Бутэлечку пустую можна будзе ўзяць?” – адказаў нашчадку позірк славутага майстра, і Кармушкіну стала сорамна.

57.

У гэтым жа пакоі былі і іншыя цікавыя экспанаты. На стале пад шклом захоўваліся чарнавікі вершаў яшчэ жывога паэта Петrusя Жучка – менавіта на ягоныя радкі Хруль клаў сваю неўміручую музыку. Чарнавікі, праўда, былі падазрону чыстымі, аднак у прастадушных наведнікаў гэта ніколі не выклікала падазрэння. А

каля самага вакна ў чорным футарале на пюпітры ляжаў бінокль.

Хаця Кармушкін працаваў у музэі яшчэ зусім нядоўга, яму ўжо былі вядомыя некаторыя тутэйшыя таямніцы -- з тых, пра якія ня пішуць у газетах і кніжках. Прынамсі, у зборніку “Нашы славутыя землякі”, выпушчаным летась, пра гэта не было ані слоўца. Вось, напрыклад, бінокль – спачатку Кармушкін ніяк ня мог даймецца, навошта кампазытару быў бінокль (Нінэль Пятроўна паставіла за мэтu захаваць усе рэчы, якія знаходзіліся ў кватэры перад съмерцю гаспадара, у поўнай наяўнасці й на сваіх месцах). Праўда Кармушкіна вельмі пацешыла. Ад гэтага часу многія песні Хруля сталі ўспрымацца ім ня так адназначна...

Дакладна вядома, што знакамітая “Сябровачка” была створаная 25 ліпеня 197... году. У той дзень пад вечар да Івана Хруля прыйшоў у госьці Пятрусь Жучок. Жонка Хруля, цяпер нябожчыца, капалаася ў гэты час на лецішчы й мелася прыехаць заўтра. Творцы выпілі па бутэльцы гарэлкі, закусваючы капустай ды салам, і паэт дастаў з партфэлю бінокль – моцную, учэпістую, востравокую вайсковую штуку. Хруль і Жучок сталі ля вакна, прыкрыўшыся фіранкаю, і пачалі высьвягlaць, што дзеецца ў доме насупраць. Амаль адразу ж Жучок натрапіў на прыгожую піянэрку гадоў чатырнаццаці, якая, ратуючыся ад невыноснай съпёкі, хадзіла па сваёй хаце ў чым маці нарадзіла Больш моцны фізычна, менш п’яны й больш валявы Хруль забраў у Жучка бінокль і цэлую гадзіну натхняўся сузіраннем чыстае красы. Жучок жа, якому перапала хіба дзьве хвіліны далучэння да хараства, быў пасаджаны за пісмовы стол з заданьнем не марудзячы выдаць тэкст. За ўсім гэтым назірала праз шчылінку ў дзвярях дачка Хруля Ларыса, якая й распавядала

цяпер кожнаму гісторыю стварэння песьні -- за цыгарэту або шклянку віна.

А хіт усіх часоў і народаў “Таварыш блізка і далёка”? Ларыса, якая часта заставалася ў дзяцінстве дома з п’яным бацькам, пакуль мама была на працы, распавядала неяк, як стваралася гэтая песьня. Адзін маёр, вялікі прыхільнік хрулёўскай творчасыці, завітаў неяк да кампазытара з канъяком. Выпілі, паглядзелі балет, ацанілі ногі ў кожнай лебедзі. Маёр вырашыў пастралаць па птушках – адчыніў вакно, дастаў пісталет, ды і выляцеў вонкі. Хруль кінуўся на падваконье, хацеў дапамагчы, аднак раптам дэман натхнення сказіў ягоны праставаты твар, маэстра схапіў гармонік ды за пяць хвілін прыдумаў прыпей для “Таварыша”. Тэрмінова быў выкліканы Жучок, і празь месяц твор атрымаў галоўную ўзнагароду Елабускага фэстывалю патрыятычнай песьні.

“Мора”, пад якое так шмат было выпіта за апошнія гады насељніцтвам рэспублікі, таксама мела сваю патаемную крыніцу. У суседнім пакой музэю знаходзіўся яшчэ адзін партрэт: Іван Хруль на палубе цеплаходу, прысланіўшыся да парэнчаў, съпявае пад уласны акампанімент – рот кампазытара раскрыты, і ў глотцы можна заўважыць хвосыцік непражаванай музы. У съвеце толькі дзесяць чалавек, удучна з Кармушкіным, ведалі, што за ўнушальнай рамай карціны знаходзіцца адмысловая ніша, прыкрытая дэзверцаю. Тайнік зъмяшчаў у сабе невялікі, але заўжды гатовы задаволіць усе душэўныя парываныні бар, дзе знаходзілася месца ня толькі любімым прадуктам заводзкай вытворчасыці, але й клясычнаму самагону, чыстаму й гаючаму, нібы марская вада з пахмельля, -- яго славутагаму земляку спраўна пастаўлялі жыхары вёскі Мяропхі, што на Жабаўшчыне.

58.

I піяніна стаяла ў гэтым пакоі, як жа яму тут не стаяць – хаця было агульнавядома, што Іван Хруль заўжды аддаваў перавагу вясёламу гармоніку, жонка трывала і іншыя інструменты. Апрача піяніна, ад кампазытара засталіся гітара ручной работы, скрыпка, якую ён купіў за бутэльку чарніла падчас нейкай агіткамапаніі ў рыкаючага ўжо ад п'янства маладзёна, -- на такой скрыпцы, мусіцу, граў калісцы сам Сымон-музыка; кампанію ім складалі клярнэт, труба і, невядома чаму, барабанныя палачкі. Усё гэта было зваленае ў суседнім пакоі – Кармушкін аднойчы хацеў прывесці калекцыю да ладу, аднак Нінэль Пятроўна забараніла: “Зынікне аўра!”

Кармушкін паставіў на піяніна кубачак і паспрабаваў зноў скарыстацца тэлефонам. Пракляты апарат маўчаў. На вуліцу, між тым, неяк непрыкметна ўпалі першыя вечаровыя цені, навялі рэзкасць на абрысы прадметаў, зайшло сонца, па вызваленых гарачых каляінах праляцеў вечер, астудзіў горад, нагадаў пра нядауні кароткі дождж. Кармушкін адчыніў вакно, цяжкія фіранкі здрыгнуліся й зноў налеглі жыватамі на падваконні, ляютна скінуўшы свежыя пылінкі. Кармушкін прагна ўдыхнуў прахалоду й гэта надало яму рашучасці. Дапіўшы рэшткі гарбаты, ён накіраваўся да балькону.

Да бліжэйшай вадасыцёкавай трубы было мэтраў пяць, і пры вялікім жаданьні і ўпэўненасці ў нагах можна было паспрабаваць адолець гэтую адлегласць, рухаючыся па гранітным гаўбцы, што апярэзваў дом. Справа ад балькончыку сышодзіла яшчэ мокрымі пасъля дажджу мэталічнымі прыступкамі ўніз пажарная лесьвіца. Да яе было рукой падаць – была б толькі рука сантымэтраў на трыццаць даўжэйшая. Кармушкін аглядзеўся, і перажагнаўся ў душы, і нават таргануўся наперад,

але тут жа ўцягнуў сваё перапуджанае цела назад, і адчуў вялікую сарамлівую радасьць. У пятках кальнула, сэрца заныла, і потым яшчэ колькі сэкундаў страх салодка таяў унутры.

-- Дзяўчата, -- крыкнуў Кармушкін дзывюм юным істогам, што ў непрасохлыx футболках і міні-спадніцах праходзілі якраз пад вакном – так блізка, што можна было заўважыць адсутнасць станікаў. – Дзяўчата, -- паўтарыў ён, але зразумеў, што насамрэч усяго толькі шэпча. Дзяўчата аддаляліся. Кармушкіну было вельмі няёмка. Аднак гэта было ўсё ж прасьцей, чым лезыці на сылізкі й вузкі гаубец. Ён заплюшчыў вочы й цяпер ужо напраўду заенчыў:

-- Дзяўчата!

Тыя пачулі, спыніліся, павярнуліся, пащукалі, паціснулі плячыма, потым нарэшце паднялі коратка стрыжаныя галовы ўверх.

-- Дзяўчата, дапамажыце, калі ласка. Мянэ тут замкнулі выпадкова, немаглі бы пагэлефанаваць, я вам нумар скажу, і паведаміць, што Сяргей...

Адна зь дзяўчын нецярпліва пацягнула за сабой другую. Другая паморшчылася.

-- Гэта праўда, нумар тэлефону – дзьвесыці дваццаць... не, гэта ня той... дзьвесыці...

-- Хадзем, Кацька, -- і дзяўчата рушылі наперад, паказаўшы Кармушкіну ладныя сыпіны, зпад маек выпіралі вострыя лапаткі, патылцы былі выстрыжаныя так мудрагеліста, што іх можна было прыніяць за твары. Каля аркі адна зь іх павярнулася й памахала Кармушкіну рукой:

-- Парань, ты ня каціш! Ня каціш!

Кармушкін хацеў паспрабаваць яшчэ, але няўдача раптам забіла ў ім усю рагучасць. А вуліца, звычайна такая ажыўленая, дзелавая вуліца, была цяпер павпустая. Кармушкін стаяў на балькончыку, паліў, углядзеўся ў прахожых, і чамусыці яму трапляліся адны бамжы. Чорнай кропкай у канцы

вуліцы мітцеў засунуты ў будку каля консульства міліцыянт. Справа няўхільна ішла да шарай гадзіны. Кармушкін вярнуўся ў кватэру, пабарабаніў у сцяну, хаця цудоўна ведаў, што за ёй кватэру здавалі пад офіс, і ў такі час напярэдадні выходнага тамака нікога няма, -- і потым бясьсільна апусыціўся ў фатэль.

59.

Заставалася чакаць, пакуль ня ўключыцца тэлефон. Кармушкін паказаў язык партрэту Івана Хруля, дастаў нейкую газэтку за семдзесят дзяцяці год і пагрузіўся ў чытаныне. Дакладней, вельмі хацеў пагрузіцца – у галаву палезла ўсялякая дрэнь, як мышы, набеглі пытганыні без адказаў: шкодная реч для чалавека гэты волыны час, нічога добрага не прыносіць, пачынаеш шукаць сэнс жыцця ці прыдумваць вершы, замест таго каб наталяцца здаровым адпачынкам і зараджацца моцай дзеля заўтрашняга радаснага працоўнага дня. Кармушкін трymаў на каленях пажаўцелую газэту, а Іван Хруль паглядаў на яго спадылба са сцяны, і ўжо не прасіў пустую бутэлочку, а відавочна задумваў нядобрае, фатэль быў мяккі, гадзіннік цікаў так пяшчотнападступна-утульна, у пакой запаўзала шарай гадзіна, і танчыла перад Кармушкіным эратычны танец...

Ён прачнуўся ў цемры й не адразу зразумеў, дзе знаходзіцца. Па кватэры былі разьвешаныя нечай не пазбаўленай густу рукой водбліскі ліхтароў, за вакном зноў ішоў дождж, і па няўлоўнай мернасці ягонага шуму было зразумела, што гэта надоўга. Фортку зачыніць ён забыўся, і цяпер у музэі стала халаднавата. Кармушкін, крэкчуцы, падняўся. На сівых валасох Івана Хруля бледна зъязў прадаўгаваты водсъвет.

Кармушкін прайшоў на кухню, уключыў сьвятло, прыгатаваў гарбагу. Тут жа цвынкнуў у

суседнім пакоі тэлефон, цвынкнуў ціха, але гэтага хапіла, каб Кармушкін стрымгалаў кінуўся да аппарату.

-- Іван Мікалаевіч перакульваеца ў труне, -- сказаў ясны, выразны, лялечны голас, хутчэй за ўсё, жаночы, і слухаўка хіхікнула.

-- Алё! Алё! Гэта Нінэль Пятроўна? Гэта я, Сяргей!

-- Перакульваеца ў труне, у труне, -- на гэты раз слухаўка ледзьве ня пырснула съмехам, і побач захіхікаў нехта яшчэ.

-- Алё! Хто гэта?

-- А чаму перакульваеца? Чаму перакульваеца?

Кармушкін ня ведаў, што сказаць. Цяпер яму стала па-сапраўднаму жудасна.

-- Таму што ён заўсёды спаў на левым баку. На левым, на левым. А яны паклалі яго на съпіну. На съпіну, на съпіну.

І слухаўка абрынулася на беднае вуха Кармушкіна тысячай хіхіканьяў, лялечных, гідкіх, бяззубых. Кармушкін выпусьціў слухаўку з рук, і яна пляснулася акурат на належнае месца. Ён падняў яе, але ці варта казаць, што цяпер у ёй зноў панавала цішыня.

Кармушкін ня стаў уключачыць съвято - уключальнік знаходзіўся там, там, у страшным куце, пад змрочным нагрувашчаныем цемры. Ён кінуўся на ратавальную кухню, якая перакідвалася праз маленькі калідорчык у пакой хісткі съветлы масток, прабег па гэтым мастку, прыклейт сябе да кута каля тумбачак. Аддыхаўся, імкнучыся не глядзець у цёмны правал дзівярэй, запаліў цыгарэту. І тут погляд ягоны, што шалёна рыскаў па прадметах, нібы яны, прадметы, былі ад пачатку хайрусынікамі Кармушкіна, -- загнаны погляд ягоны ўпаў на кубак з гарбатай. Кармушкіна закалаціла - на чорнай

паверхні напою, паволі тонучы, плаваў клок рэдкіх сівых валасоў.

60.

І зноў яму давялося заплюшчыць вочы, бышцам ад гэтага нячыстая сіла, у існаваныні якой Кармушкін ужо не сумняваўся й ня будзе сумняваща да канца сваіх дзён, перапыняеца на рэкламу; ён праімчаўся праз д'ябалльскі пакой, навобмацаць уключыў съягло і апынуўся перад партрэтам: Іван Хруль усьміхаўся яму, шчэрачы зубы, пальцы яго па адным адгіналіся, адрываючыся ад клявіятуры гармоніку. Кармушкін кінуўся ў калідор, да суседняга пакою, адкуль шлях вёў да замкнутых дзвіварэй, якія калісці – як даўно! – вялі жывых людзей на лесьвічную пляцоўку. Аднак і наступны пакой не адпавядалі сваёй мірнай назыве. Ледзь Кармушкін ступіў туды, як піяніна, дыхнуўшы на яго пылам, выдала дзіўны, бразгатлівы гук, і ў паўзмроку, у водблісках ліхтарнага съягліла Кармушкін заўважыў, як падымаемаецца накрыўка, і клявішы бязладна, сумбурна, бышцам зъдзекуючыся, уціскаюцца й пругка вылятаюць на месца... Як яму ні было страшна, ён нанейкі момент разабраў у гэтым чортавым віхуры безнадзейна сапсаваны, скажоны нечай замагільнай волій матыў песыні “Пастаю над ракою жыцця”. Чуючы, як у бакавым пакой адгукаюцца пачварным найгрышам барабанныя палачкі, як мяўкае клярнэт, распрацоўвае свае шатанскія лёгкія труба й рэжа кагосці на жывую скрыпка, Кармушкін кінуўся назад, у кухню.

У тое імгненіне, калі нага Кармушкіна ў роспачы ступала на запаветны масток съягліла, электрычнасць, нібыта яе зъдзымуў вецер, выключылася – адна за адной згасілі лямпачкі ў пакоі з партрэтам і на кухні. Кармушкін апошнім намаганьнем зачыніў за сабой дзвіверы й зараз жа прыпёр іх лёгкім, як пух, дубовым сталом, зь якога на

падлогу абрынулася шкло, дзе захоўваліся сямейныя фота Хруля. Шоргат фатаздымкаў пад нагамі прымусіў Кармушкіна падскочыць і палезыці на падваконье, адкуль не марудзячы зъляцелі слоік ды ваза.

Ён, аднак, здолеў неяк узяць сябе ў рукі, узгадаў, дзе ляжаць запалкі, і хутка па кутох кухні заскакалі цені – сіняе полымя асьвяціла надзейна прыпёртая дзъверы; Кармушкін падняў з падлогі мокрыя цыгарэты, знайшоў адну яшчэ прыдатную, ды запаліць ня змог – трэсльіся рукі, як паслья тыднёвага запою. Урэшце ён асьцярожна прысей перад тумбачкамі бабулек-супрацоўніц: пераконваючы сябе, што шукае ліхтарык або паўбутэлькі гарэлкі (ну хаця б на дне!), насамрэч ён шукаў крыж.

Ліхтарык тут і праўда быў – мякка скочыў у руку, пальцы інстынктыўна моцна заціснулі яго, так што ажно хруснулі суставы; гэта насуперак усяму надало Кармушкіну моцы, і ён прадоўжыў агляд. Спачатку з тумбачкі дрыжачая рука Кармушкіна выцягнула доўгі маток тоўстай вяроўкі. Потым пальцы наткнуліся на нешта халоднае. Кармушкін узяўся лацьвей.

У ягонай руцэ ляжаў востры й доўгі нож з зазубрынамі на лязе, якое слаба блішчэла ў кухоннай паўзмрочнай мітусьні; потым Кармушкін выцягнуў з тумбачкі цэлы набор кайданкоў, сапраўдны гішпанскі боцік, яго часта паказвалі ў апошні час па тэлевізіі, -- а потым, адкрываючы іншыя тумбачкі, Кармушкін узбагаціў гэты арсэнал сякерай, жалезнімі шчыпцамі, цяжкім ланцугом, прыладаю для таўраваныя жывёлаў, яшчэ двумя нажамі рознай даўжыні, але аднолькава пагрозыльвых памераў, шлемам, які з дапамогаю адмысловых шрубоў мог памяншацца амаль удвая... Было яшчэ дзіўнае прыстасаванье, мэталічнае, рупліва змазанае, навюткае -- Кармушкін так і ня змог здагадацца пра

ягонае прызначэнне, зразумеў толькі, што змайстраванае яно не дзеля прыемных справаў.

Тышкаючы незапаленай цыгарэтай сябе то ў нос, то ў шчокі, Кармушкін прыціснуўся да съязны й быў гатовы ў любы момант скліпць з падваконья самаробны крыж, утвораны з двух алюміневых лыжачак. За дзявярыма ў гэты час рыпелі крокі, надрываўся гармонік, енчыў голасам чалавека, якога рэжуць без наркозу, і мярзотнае хіхіканье начым матыльком білася па съценах. У гадзіне стала шэсцьцідзесят сэкундаў, стагодзьдзе цягнулася не даўжэй за жыцьцё дажджавой кроплі. Кармушкін ня ведаў ніводнай малітвы, і шантай усё, што прыходзіла ў галаву – кінэматаграфічнае, галівудзкае, савецка-праваслаўнае, стараславянскае, гэта супакойвала, але ненадоўга – варта было шклу на дзявярох афарбавацца раптам у пранізліва-жоўты колер, і дубовому сталу заварушыцца пад націскам невядомай, але жахлівой, нетутэйшай, вечнай як самое зло сілы, як Кармушкін кінуў у гэтае жоўтае пекла лыжачкі, рвануў на сябе ваконную шыбу, ускочыў на падваконье й рушыў наперад. У ста мэтрах ад яго нехта парэзаўся, голячы спрасоньня неба, на дах ратушы ўпаў першы прамень, і гадзіннік на яе вежы заплікаў песнью народнага кампазытара Івана Мікалаевіча Хруля.

61.

На заданье карэспандэнтка “Газэты №1” паехала ўсё ж трамваем. Рэдакцыя мела цэлы парк мікрааўтобусаў, новых, сініх, бліскучых, зь цікаўнымі рэпарцёрскімі пысамі, аднак усе яны сёння ўжо былі занятыя – набліжалася галоўнае дзяржаўнае съята, і з самага новага году журналісты працавалі як шахтары ў забоі. З ранку намесынік загадчыка адзьдзелу толькі разъвёў рукамі – няма машыны, і невядома, калі вернуцца. Давялося набываць квіток

на трамвай, трэсцыція паўгадзіны праз палову гораду, нібыта няма ў тваёй сумачы салагавага лямінаванага пасьведчання супрацоўніцы самай уплыровай газэты краіны.

Што праўда, карэспандэнтка была яшчэ юнай, працавала ў рэдакцыі “Газэты №1” толькі тры месяцы, адказных справаў ёй яшчэ не даручалі, так, культурка там, карацісты, школьні конкурс на лепшы антыйнідавы плякат. Аднак карэспандэнтка была асобаю амбітнай, хараўтар мела сапраўдны журналісцкі, на ўсіх вакол глядзела як на матэрываля для артыкулаў і разльчвала ўжо ў наступным годзе скінуць намесыніка загадчыка зь ягонага крэсла. Зрабіць што-небудзь гучнае, хвосткае, каб яе запрасіў у кабінэт Сам, пачаставаў віскі – гэтак, як распавядаюць, ён адзначае найлепшых, каб праз пару дзён па тэлефоне мялава паведаміць: “Зъ сёньняшняга дня вы прызначаныя на пасаду...” – непатрэбнае закрэсліцца.

Ногі ў карэспандэнткі расьлі, пісала яна з памылкамі, у прыгожай яе галаве было шмат пілавіння з курсу ідэалёгіі, чужых канспектаў і модных кніжак і трохі менш мазгou – роўна столькі, каб не пераходзіць вуліцу на чырвоне съятло, не займацца сэксам без прэзэрватыву й не апранаць зялёнае з ружовым. Карэспандэнтка ганарылася сабой, і таму паездка на трамваі была прыніжальнай. Калі яна выходзіла з трамвая, нейкі казёл пралетарскага выгляду падаў ёй руку – карэспандэнтка абражана ўзьняла галаву, выставіўшы наперад вострае падбародзьдзе, гідліва махнула доўгімі пальцамі й ледзь ня трапіла пад шальную машину.

62.

Яна паглядзела па кампутарнай мапе яшчэ ў рэдакцыі: дом трэба было абагнучы, уваход

знаходзіўся проста на першым паверсе, з двара. Насустрach ёй кульгаючы пратэпаў съмядзючы дзядок, спыніўся, заўважыўшы карэспандэнтку, прыклейўся поглядам да каленяў – зямлёй пахне, а ўсё туды ж. У сквэрку мацерна лаяліся дзеци; з адчыненага дарожнага люку густа лезла белая пара, якая абсалютна не пасавала лету. Пашговачна-сіняе неба рабіла сыцены дому яшчэ больш старымі ды ўбогімі. Карэспандэнтка прайшла міма зарасынікаў шыпшины да першага пад'езду, над якім вісела круглая шыльда “Тэатр “Мінус”, уздыхнула з палёгkай й тут жа зь непрыемным зъдзіўленнем пабачыла каля ўваходу гэтую дзеўбанугую Агіёўскую, алігафрэнічку й наркаманку, хадзячы анэкдот сталічнай прэсы.

Агіёўская выглядала як заўсёды: нейкае парнаграфічнае ашмецьце, на шыі боўтаецца рознае гаўно, босая, з рысавым шалупіньнем на вуснах. Вочы закончанай наркаманкі. Брудныя пазногі, такой трэба ў мэтро міласыціну прасіць, як яе ў прэс-цэнтр пускаюць.

Карэспандэнтка асьцярожна, каб не дакрануцца да пляча дэблі, прайшла ў пад'езд і адразу ж апынулася перад замкнутымі дзывярыма. Ну, адступаць карэспандэнтка не зьбіралася, нездарма ж яна перлася сюды на гэтым паскудным трамваі, у якім ня толькі цноту можна страціць, але й кашалёк. Яна выйшла, спыніла цяжарную з такой жа сумкай, вегліва, як вучылі, парапытвала.

-- Ня ведаю, -- паціснула плячыма цяжарная. -- Прыйзджаюць усялякія. Гэтая вось цыганка – яна махнула рукой у бок Агіёўскай – таксама туды, у тэатр, прыйшла. Яна іх нібыта ведае, вы ў яе спытайце...

Карэспандэнтка раздражнёна паглядзела на Агіёўскую, аднак вырашыла чакаць да апошняга, адыйшла ў сквэр, прысела на лавачку, у ценъ. Пад'езд

быў блізка, як на далоні, у яе ўсё было як на далоні, у карэспандэнткі газэты нумар адзін – лёс, людзішкі, Лёшка, Лімасол, лахі, лішняе ў съметніцу. Яна запаліла цыгарэту, набрала Лёшкаў нумар, пагаварыла ні пра што й падфарбавала вусны. Агіеўская ўсё тыгрчэла на сонцы перад пад'ездам, ня дзіва, што яна чорная як цыганка.

Гэта відавочна быў сам Мінус – сапраўдны маствацкі кіраунік і рэжысэр, высокі, усклычаны, падобны да Пятра Першага, толькі бяз гэтых мярзотных вусікаў, досьць малады, -- ён шырокім крокамі набліжаўся да дому. Пад нагамі ў Мінуса круціўся нехта зморшчаны й непрыкметны. Карэспандэнтка шпарка паднялася й кінулася ім напярэймы, але крок у Мінуса быў сапраўды як у бамбізы. Яна дагнала іх толькі каля пад'езду.

-- Добры дзень, -- павіталася карэспандэнтка. – Добры дзень, спадар Мінус.

Аднак усклычаны не звярнуў на карэспандэнтку аніякае ўвагі і ў два крокі апынуўся ля дзвярэй. “Ну і сноб”, -- падумала злосна карэспандэнтка, нават мысленна пішучы гэтае слова праз “п”. Там Мінус спыніўся й запытальна паглядзеў на свайго спадарожніка, які неахвотна запаволіў хаду. Агіеўская ўсьміхнулася гэтamu плюгаўцу такой хворай усьмешкай, што карэспандэнтку перасмыкнула.

-- Назар Мінус – гэта я, -- без намінкі на нейкія эмоцыі прамовіў непрыкметны. – Чым магу служыць?

-- Я карэспандэнтка газэты нумар адзін, -- расчараўана сказала карэспандэнтка. – Шукаю вас ужо тыдзень па телефоне, але ні працоўны, ні мабільны...

Назар Мінус сумуючы зірнуў на яе зьнізу ўверх, нібы парыжанін, якому падарылі паштоўку зь відам на Эйфэлеву вежу.

-- У вас адкрываецца тэатр, і я бы хацела зрабіць з вамі невялікае інтэрвію.

Зусім не зъмяняючы ні тону, ні выразу твару, Назар Мінус склаў рукі за съпінай:

-- Па-першае, я заняты: у нас неўзабаве прэм'ера, а ў тэатры ня скончаны рамонт. Па-другое, сёньня я даю інтэрвію для вашай калегі з Асырыйскага тэлебачанья, мы зь ёй ужо даўно дамаўляліся. А маё залатое правіла, і спадар Даражок гэта пацьвердзіць: ня больш за адно інтэрвію на месяц. А цяпер прабачце, я вымушаны адкланяцца.

І Мінус запрашальна адчыніў перад шызічкай Агіеўскай дзъверы. Тая прасьлізнула ўнутр, усьлед за ўсклычаным. Карэспандэнтка кінулася за імі, лёгка дакранулася да рукава Мінуса, мімаходзь падумаўшы пра ягоны сапраўды дзіўна невысокі для мужчыны рост. Мінус незадаволена спыніўся.

-- Паслухайце, -- карэспандэнтка перайшла на даверлівы шэпт. -- Я -- Карэспандэнтка Газэты Нумар Адзін. А гэта... Вы проста ня ведаецце, відаць... Вы ж паглядзіце... Яна хворы чалавек... Яе трэба лячыць... Паверце.

-- Спадарыня I -- таленавітая журналістка, сапраўдны прафэсіянал, -- важка прамовіў Назар Мінус. -- Мы ўжо даўно супрацоўнічаем з Асырыйскім тэлебачаньнем і ніколі ў нас не было нагодаў абавінаваціць спадарыню I ў неаб'ектыўнасці. Больш за тое: супрацоўнікі Асырыйскага дзяржаўнага тэлебачанья заўсёды з павагай адгукаліся пра плён вашай працы. Так што раю вам ставіцца трохі справядлівей да сваіх калегаў.

І далібог, перад тым як зьнікнуць за дзъвярыма дырэктарскага кабінету, гэты самы Мінус ледзьве не абцасамі шчоўкнуў, жыд пархаты. Такі ж вар'ят, як і Агіеўская. Адна лякарня. Карэспандэнтка пастаяла яшчэ крыху ля пад'езду, папаліла, напісала недапалкам на дзъвярох мацернае слова й рушыла да

прыпынку. Зрэшты, каля дарогі яна збочыла, схавалася ў хмызах, ускараскалася на агароджу школьнага двара і адтуль з дапамогаю адмысловага прыбору паспрабавала зазірнуць праз адзінае вакно ў той кабінэт, куды толькі што, так нахабна пакінуўшы ў пралёце яе, карэспандэнтку газэты нумар адзін, увайшла гэтая дурная тройца. Ды толькі ніякай тройцы ў кабінэце не было.

ЧАСТКА СЁМАЯ

Тэатр

63.

І тады я паехаў да бабулі.

-- Роўна праз два месяцы ўся наша краіна адзначыць Вялікае Свята, -- бадзёра прамовіў дыктар, і я раптам успомніў, што нідзе не працую ўжо цэлыя паўгады. Так, сапраўды, я зволніўся з "Газэты №78" у лістападзе. Ня памятаю, як пражыў гэты час, не магу ўзгадаць. Жыў як расыліна – але расылны не забываюцца на некалькі дзён цяжкім тэлевізійным сном, не бадзяюцца па вуліцах, каб мэтанакіравана выпадкова сустрэць напаўзнаёмых філянтропаў з грашымі, не гуляюць у кампутарны кёрлінг да сьвітання. Віка цярпела месяц, а потым сыйшла да бацькоў – пакінуўшы, праўда, маленъкую надзею на сваё вяртаныне, так і ляжыць яна, надзея, у верхній шуфлядзе, нераспакаваная, пратэрмінаваная.

-- Падрыхтоўка да ўрачыстасцяў, супэрпраект, супэрсюрприз, -- радасна сказаў дыктар, і я нібыта паглядзеў сам на сябе са столі: разасланая на каленях тэлепраграма, міска зь недавараным халодным рысам у руцэ, камень у страўніку, камень у сэрцы, камень у галаве. Доўг за камунальныя паслугі – шмат непрыгожых лічбаў. У лядоўні – пабітае яйка й шмат пустых пачкаў з-пад

маянэзу. Яго можна яшчэ доўга выціскаць, гэты маянэз, і не бяды, што сапсаваны – намазваеш яго на хлеб і падсмажваеш трохі гэткія бутэрброды: смачна. Праўда, хлебу ў мяне няма. І грошай няма. А рыс дала Віка – я стаяў у панядзелак пад вокнамі яе бацькоў, і яна скінула мне яго, цэлы пакет. Дзякую. Але чаму рыс? Скінула б лепш мяса. Я вельмі люблю мяса. Я ўжо шэсць месяцаў нічога не ствараю. Я нічым не займаюся. Я не ствараю нават бескарыйскіх рэчаў. І шкодных не ствараю. Я не абслугоўваю тых, хто стварае, я нічога не перапрацоўваю, я не прадаю й не набываю. Добра б калі я лайдачыў, займаўся, да прыкладу, мастацтвам – дык не, гэта мяне ніколі не цікавіла. Я нават не зьдзяйсьняю злачынстваў. Законапаслухмяны беспрацоўны, які жыве на пазычаныя грошы. Я гляджу тэлевіzar і гуляю ў кампьютарны кёrlіng.

-- Гандлёвая сетка таксама рыхтуеца, -- горда паведаміў дыктар, і я съцёр яго ў парашок.

64.

Мне вельмі хацелася паліць, аднак апошнію цыгарэту я выпаліў уночы, і цяпер горкая густая сыліна напаўняла мой рот, не даючы пракаўтнуць рыс як сълед. Зярняткі хрумсыцелі на зубах, як пясок. Можна было б выйсці на двор і папрасіць, ды толькі я паліў такім чынам ужо месяц, мяне тут ведаў кожны, і мне было сорамна. Урэшце я ўсё ж выпаўз на вуліцу, накіраваўся на прыпынак. Там было чыста, як зазвычай, ні бычка, ні сучка, яны ж усе культурныя сталі, недапалкі ў сыметніцы выкідаюць, сволачы, а яшчэ напярэдадні Вялікага Свята вуліцы прыбіраюць ледзь ня тройчы ў дзень, школьнікі выганяюць, каб яны здохлі. Мне здалося, народ на прыпынку ад мяне адварочваецца. Хаця выглядаў я яшчэ няблага. Галіўся шгодня, адзежу мыў. Я наогул занадта добра выглядаў для беспрацоўнага. Нечакана

мае сълёзавыя залозы закрыліся, я нават раззлаваўся трохі, стаў пасярэдзіне, азірнуўся з выклікам. Паліў толькі адзін, пажылы ўжо, просьценыкі, вусаты. Я падыйшоў – адмова апынулася такай грубай і адназначнай, што захацелася памерці. Ён паліў танныя, съмярдзочыя цыгарэты бяз фільтру, авальныя, амаль пляскатыя, як стужкавыя чарвякі. Адна такая цыгарэта не каштует Нічога. – Самому трэба зарабляць, -- сказаў ён, нібы вылайушыся. Зьнясілены, я апусыціўся на лавачку, спадзеючыся, што зараз прыедзе аўтобус. Ён і праўда зъявіўся, як толькі я сеў. О шчасыце – вусаты кінуў недапалак на зямлю й нясьпешна памкнуўся да адчыненых дзьвярэй. Недапалак яшчэ дыміўся, і я ня выгрымаў: кінуўся да яго, уратаваць, уратаваць агенъчык, агманёнк, кінуўся як першабытны чалавек, вырваць агенъчык з лапаў ветру, захаваць яго, гаючы дымок, ты напоўніш моцай мае спакутаваныя лёгкія, яны ўсе паедуць, гэтая людзі, а я спакойна падыму цябе! Гэта была памылка. Вусаты абярнуўся, зірнуў на мяне з усьмешкай, падняў нагу й з асалодай расцярушыў недапалак падэшвай. Размазаў па асфальце, гад, з пачуцьцём выкананага доўгу сеў у аўтобус і паехаў далей.

Давялося ісьці да суседа, зноў размаўляць зь ім голасам выпаратага прыгоннага мужычонкі, зноў ржаць зь ягоных жудасных анэкдотаў, лісльіва падтакваць кожнаму слову – а сусед быў сапраўдны прол, хам і паскуда, з тых людзей, якія думаюць, што ведаюць, як жыць правільна. Задавальненые было сапсаванае. Я вярнуўся дахаты, уключыў кампутар, уставіў дыск. Клявіятура выклікала агіду, хацелася есьці. Кёрлінгісты раздражнялі, нібы людзі, зь якімі правёў пяць гадоў на падводнай лодцы. Я згуляў матч, прайграў, пры думцы пра рэванш у мяне забалеў страўнік. Змахнуўшы пыл з чачэнскага нацыянальнага съцягу, згінаючыся ад рэзкага болю,

ня здолеўшы сыцерці з твару паныласыць, успомніўшы, што сёныня дзень нашага зь Вікай знаёмства, я запіхнуў у сябе апошніе яйка замест пігулкі, сунуў за пояс нож і паехаў на сваю былую працу.

Ня ведаю чаму, але на працы мяне ніколі не любілі. Калі я звалняўся, я бачыў на тварах калегаў палёгку. Ніхто ў мяне тады нават не запытваўся, чым я зьбіраюся займацца па звалненыні. І цяпєр нікому да мяне не было справы. Як я не стрымліваўся, як не пераконваў сябе, што знаходжуся на чужой тэрыторыі між варожых істотаў, калідор рэдакцыі мяне ўсхваляваў. Я зайшоў у свой кабінэт, за маім сталом сядзеў нехта барадаўчаты й крэмзаў нейкую актуальную хлусыню. У супрацоўнікаў быў дзень авансу, і цікава было назіраць, як імгненна згасльі іхныя ўсьмешкі, калі яны паднялі галовы. Я зьвярнуўся да загадчыка адзьдзелу – калі ў нас і не было прыяцельскіх стасункаў паўгады таму, то, прынасмсі, ён размаўляў са мной ня толькі на працоўныя тэмы. Спачатку я папрасіў даволі шмат, потым усё зъмяншаў і зъмяншаў суму, ажно пакуль яна не скарацілася да кошту адной паездкі ў мэтро. Аднак і тут загадчык праявіў цвёрдасыць. Ён ня даў мне нават на ільготны квіток. Я ў роспачы аглядзеў астатніе насельніцтва кабінэту. Яны маўчалі й глядзелі адно на аднаго з адслоненымі паўусьмешкамі, яны не падымалі галоваў, а я стаяў у цэнтры пакоя, і бачыў плешы на іхных макаўках, стаяў і прасіў. Адзіным ў гэтым памяшканыні, хто дапамог бы мне, быў маленъкі бюст Караткевіча, ды толькі ён ня меў рук, мае былыя калегі не маглі дазволіць сабе тримаць у кабінэце кагосыці з працягнутай рукой. У рэшце рэшт я стаў перад імі на калені. Яны апусыцілі галовы й так і не далі мне ні капейкі.

І тады я паехаў да бабулі.

65.

Часам яна давала мне гроши. Няшмат, аднак што такое шмат для чалавека ў маім становішчы? Я ніколі не прасіў у яе, яна давала сама, некалькі паперак з маленъкага старэчага кашальку, з усьмешкай, з пажаданынем купіць што-небудзь для Вікі. Самае галоўнае, у тым, дасьць яна гроши на гэты раз або не, не існавала аніякай заканамернасці. Я ніколі не адмаўляўся, браў, аднак асабліва не нахабнічаў, часта не зядзжаў, так, пару разоў на месяц. За апошнія паўгады яе падарункі некалькі разоў выратавалі мяне ад галоднае съмерці. Яна ня ведала, што Віка ад мяне сыйшла, а пра звольненіе ведала, усё вучыла, як размаўляць з начальнікамі, каб тыя цанілі цябе. Бабуля думала, што я пасварыўся з шэфам, а я ні з кім не сварыўся, я ціха зволніўся, як папаліць на ганак выйшаў. Я ніколі не сядзеў у бабулі доўга -- дзесяць-пятнаццаць хвілін, і бег. Бег жыць.

Я прыехаў да бабулі, аднак дома яе не было. Галодны й злы, адчуваючы настойлівае, неадступнае, смокчукае жаданыне паліць, я сеў на лаўку перад ейным пад'ездам і вырашыў абавязкова яе дачакацца. Старыя, што шпацыравалі пачарапашаму ўздоўж дому, глядзелі на мяне з падазрэннем. Прамінула гадзіна, потым яшчэ адна. З майёй змрочнай постаццю звыкліся. За съпінкай лавачкі дзяўчынкі закопвалі ў зямлю загорнутыя ў фальгу шкельцы -- сакрэты, побач прыгрэўся на вечаровым сонцы кот з п'янімі вачыма, нейкая старая мне ўсьміхнулася, бяззуба-вінавата.

Бабуля зьявілася каля сямі. Ведучы яе, задышліва-зьдзіўленую, пад руку, я маліўся, каб яна дала мне грошай. Мы папілі гарбаты, пагаварылі, я навыдумляў пра тое, якая мне файнай съвеціць праца, як мы бавім зь Вікай выходныя. Паглядзелі сэрыял пра чарговага архітэктара-мэндысабала. Яшчэ раз папілі гарбаты. Я пачытаў ёй усlyх газэту,

распавёў усё, што памятаў пра палітычнае жыцьцё краіны шасьцімесячнай даўніны, некалькі разоў распытаў пра яе здароўе. Было відаць, што бабуля дзівілася ўсё больш. Я праглядзеў усе фотальбомы. Дрыжучы ад нецярпення, я вымушаны быў праглядзець канцэрт зорак айчыннай эстрады. Нарэшце бабуля спыгала, ці не зачакалася мяне дома Віка. – Не, не, -- ледзь не закрычаў я. – Не! Не! Не!

І тут нож выпаў з-за поясу й, глуха дзвынкнуўшы, упаў на драўляную падлогу. Бабуля прыціснулася да дзвярнога касяку й зірнула на мяне шырока расплющчанымі вачымі. Яе чорны дэрмантынавы кашалёк ляжаў зусім блізка, на камодзе. На кухні зас্বісьцеў імбрык.

-- Не, не, не, -- замармытаў я, нахіліўшыся ў спрабуючы непаслухмянымі, траскімі рукамі падняць нож. – Не, не, не... Гэта я так... Ножык... Дом... Віка...

Я сунуў нож на месца, і ён зноў вываліўся ды палящеў на падлогу. Я мітусльва кінуўся падымаць яго.

-- Я пайду, -- я выціснуў зь сябе непрыемную, нядобрую, неўласцівую мне ўсьмешку. – Віка чакае. Я пайду, бабуль. Шчасльва, бабуль.

Я скаціўся ўніз па прыступках і пакрочыў у бок мэтро. Мне здавалася, я зараз каго-небудзь заб'ю. Насустрач ішлі з працы стомленыя ад саміх сябе гараджане, ганарыліся адно перад адным поўнымі сумкамі, як адкормленымі сьвіннямі. Перад самымі сходамі я спыніўся, паставіў імгненыне, а потым кінуўся назад. Бабуля адчыніла мне, пераапранугая, з мокрымі рукамі, з глыбіні пакою даносіўся гнюсны тэлевізійны съмех.

-- Бабуль, -- я імкнуўся на яе не глядзець. – Разумееш, мне вельмі трэба грошы. На мэтро.

Я атрымаў што хацеў – чарадзейную купюру, адну, не сагнутую яшчэ напалам, мастацкі твор. Я ішоў да мэтро, трymаючы яе ў руках, забыўшы пра

голад, на двары быў цудоўны вечар. Перш-наперш я купіў сабе бутэльку моцнага піва й цыгарэт, і стаў каля парапету. Атрутным воблакам мяне ахутвала маё прыніжэнъне, маё вялікае, штодзённае, маё вернае, неадступнае, непахіснае, наканаванае мне Прыніжэнъне. Усім бачнае Прыніжэнъне. Міма мяне праходзілі дзяўчата, распранутыя, палоска на грудзёх, палоска на сьцёгнах, і съмяяліся, з усяе моцы ўтрымліваючы ў гэтым мікрагаёне цудоўны, цудоўны, цудоўны вечар. Сылёзы засыцілі мне вочы. Мяне чакаў кампутарны кёрлінг і вялікая тлустая млюсная ванітоўная смажня свабоды. Мяне трэсла ад роспачы ѹ прыніжэнъня. І тут, магэрыялізаваўшыся побач з купкай шумлівых тынэйджэрак, пагрукваючы задуменай глінай на шыі, басанож ступаючы па яшчэ не прагрэтым як сълед асфальце, прымушаючы мяне ўгадваць, што тоіцца пад чорнымі лахманамі, зьявілася яна, І. Я адразу ўспомніў яе, прэс-цэнтр, выпадковы суплёт позіркаў, а яна, як я і думаў, не пазнала мяне, падыйшла, пасыміхнулася прамяніста.

-- Прыходзьце, -- прамовіла яна, уважліва дасыльдуючы мае зренкі. -- Прыходзьце заўтра ѿ наш тэатр. У нас прэм'ера. Вось, вазьміце запрашэнъне.

-- Але я не люблю тэатр, -- прабурчаў я, прагна скапіўшы капэрту. -- Я люблю кампутарны кёрлінг.

Яна зноў усыміхнулася, узмахнула краем свайго дзіўнага рызъязя, якое рабіла яе падобнай да старой птушкі, і рушыла скрэзь мяне далей.

Увечары мне раптам пагэлефанавала Віка.

-- Можаш прыйсьці да нас заўтра, -- сказала яна нерашуча. -- Бацькі, здаецца, ня супраць. Я зь імі пагаварыла, і яны... У іх сёныня юбілей, але табе, напэўна, на гэта напляваць. Заўтра, а шостай... І апраніся папрыстойней.

-- Заўтра я не магу, -- прамовіў я, з дабрадушным позехам завяршаючы анінсталяцыю “Curling-99”. -- Заўтра я іду ў тэатр.

66.

Я ледзь не спазніўся: недалёка ад Узорнай трамвай здрыгнуўся й стаў, нібы пры Фэрмапілах надзеі на загарадзіўши праезд добрай сотні легкавікоў; давялося дабірацца пешатою да скрыжавання, а там садзіцца на тройку – запечаную ў духоўцы праспэкту так, што лугліася фарба на баках. Праўда, ехаць было ўжо блізка – празь якіх хвілінаў пяць кіроўца нечакана бадзёрым голасам абвесыці: “Кінатэатр імя Жданава”, і мяне выкінула вонкі. Разважаючы пра тое, колькі яшчэ пакаленія будуць называць гэты прыпынок на стары кшталт, я рушыў да знаёмага дому. Спыніўся пры лавачцы, аглядзеў вонратку – у трамваі мяне пакамечылі даволі жорстка.

Пачатак спектаклю, відаць, зацягваўся, а можа, прэм’ера выклікала аншляг. Каля ўваходу ў тэатр “Мінус” гуртаваўся невялікі на тоўшчы: загарэлыя локці, барацьба за ценъ, успацелыя ілбы. Мужчын і жанчын было прыкладна напалову, у адзеныні чамусыці пераважаў летне-дзелавы стыль: усе гэтыя кашулі з кароткімі рукавамі, шэрыя спадніцы да чырвоных каленяў, гальштукі на мокрых шыях, строгія блузкі ўтваралі на дзіва цэльнную карціну... Праўда, трапляліся тут і даволі съмешныя пэрсанажы, адзін маладзён, напрыклад, быў у аксамітным пінжаку й зашмальцаванай кепцы, нейкае дзяўчо нагадвала б мёртвую нявесту колькасцю кужэлі на сукенцы й фарбы на юным твары, калі б не згіналася пад цяжарам са старэлага мабільнага тэлефону, што вісеў у яе між грудзёй... Усё ж паход у тэатр застаўся для нашых людзей чымсыці надзвычайнім, раз яны так высільваюцца, падумаў

я, застаўся съятам, як у савецкія часы. Ад зъедзенага гадзіну таму піражка з бульбай у мяне была пякотка. Спадзеючыся папіць вады ў тэатральнай прыбіральні, я рапчула прамінуў людзей ля ўваходу й нырнуў у прахалоду цеснага фае.

67.

Колькі год таму я быў тут у апошні раз? Я тады яшчэ вучыўся ў школе, клясе ў сёмай... Мы хадзілі сюды ўсёй сям'ёй. Мама ў высокіх ботах, якія я называў эскімоскімі, у брунатай дубленцы, бацька, падобны да трагічнага актора... Дакладна памятаю, гэта было зімой. За дзень да наведвання кіно мне залячылі зуб, і паход сюды быў узнагародай, кампэнсацыяй за пакуты. Ад фільму згадак не захавалася, хаця пачакайце... засталіся нейкія гукі... конскі тупат... стракатаныне кулямётаў... Ага, вось зъяўляюцца нечыя раскосыя вочы, нос загінуў, раскрышыўся ў кавамолцы гадоў, а ніжэй... Там быў рот, драпежны рот, а ў зубах – нож. Усё зразумела. Гэта была стужка пра басмачоў, пра басмачоў і чырвоных камісараў. Стужка з тых, якія дагэтуль захапляюць некаторых маіх аднагодкаў, нават такіх, хто трymaeцца правага боку на мітычных съежках, што ў нас лічацца палітычнымі перакананынямі. Я сто гадоў ня быў ні ў тэатры, ні ў кіно. Віка мяне колькі спрабавала выцягнуць – а я ні ў якую. Ненавіджу гэтых дзяцей зь іхнымі чыпсамі, цётухнаў з такімі ж бульбянымі хрусткімі размовамі, ненавіджу патыліцы перад самым носам, быццам мы, чалавекі, як адзін, шчыльнымі радамі крочым проста ў сюжэт, ненавіджу пахі незнаймых жыццяў, брудныя каўнеры чужых лёсаў. Віка так і ня здолела мне давесыці, што ў гэткіх умовах мажліва яшчэ й на экран пазіраць. Ня здолела. І ўрэшце пачала хадзіць у кіно зь сяброўкамі. А цяпер ходзіць з кім-небудзь, у

каго не настолькі разъвіты душэўны нюх. Асабліва пасъля ўчорашняга. І няхай. І добра.

Я дрэнна памятаю фільмы, на якія мы хадзілі сюды з бацькамі, але добра памятаю сам кінатэатр, памятаю пляніроўку, неахайна пафарбаваныя ружовым сыцены, таямнічы водар затхласыці, занядбанасыці, пажоўклыя фотапартрэты на сыценах, съмярдзуючу кабінку, дзе не працаў змыў. І бюсьцік у куце памятаю, аднойчы я глядзеў на яго зблізу, і мяне ўразіла, што твар бюсьціку праціралі анучкай, відавочна, штодня, а вось шыю – зусім нерэгулярна, і яна была цёмна-шэрай, гэтая шыя, быццам скульптуру ляпілі са старшыні Мао. Ведаеце, яны ж насілі фрэнчы, гэтая кітайскія правадыры, мышыныя фрэнчы, каўнер шчыльна абхопліваў горла, кажу гэта як колішні палітінфарматар. Я спрабаваў распавесыці пра ўбачанае бацькам, але яны заткнулі мне рот марозівам. Колькі яшчэ падобнай драбязы можна адшукаць у сваёй мелкаводнай памяці.

68.

У фae й праўда было прахалодна, хаця тут таўклося чалавек дваццаць. Відаць, выдатна працавалі нябачныя кандыцыянэры. Я пачуваваўся няўтульна паміж усіх гэтых летне-дзелавых, сярод іхных мімалётных драпежных позіркаў, праз якія прасьевчвала няўпэўненасыць. Зрэшты, прысутныя ўдавалі, што не звяртгаюць на мяне ўвагі, усе яны былі занягтыя нейкімі надзвычай важнымі гутаркамі, стоячы па двое-трое, напаўняючы маленъкае фae роўным, але нягучным рокатам. Я спыніўся, сіняя пляма на шэрым і белым. У быльм кінатэатры й праўда ўсё зъмянілася, я ў нечым разумеў астатніх гледачоў – тут зрабілі не абы-які рамонт, і цяпер у гэтым памяшканыні хацелася выглядаць рэспектабельна. Тут дакладна не звычайны тэатр, а

нейкі супэргіпэрінтелектуалыны. Адзін з тых, якія празь месяц пасъля старту выдыхающа й ня могуць выплаціць даўпі за арэнду.

Што ў колішнім кінатэатры сапраўды захавалася ад слыннага мінулага, дык гэта вада ў прыбіральні. Цяпер у горадзе прадаюць такую мінералку – смак той самы. Напіўшыся і адбіўшыся ўва ўсіх люстранных съенах, я зноў выйшаў у фармі, павесялеўшы, на хаду вымаочы запрашальнік, рушыў да залі – цікава, як падзейнічала на яе касметалёгія цяперашніх уладальнікаў “Жданава”. Ува што яны ператварылі тое змрочнае сутарэнье, дзе я некалі почасту глядзеў не на экран, на якім кіпелі надта ж ужо штучныя жарсыці, а за ўласную съпіну, туды, адкуль біў па майм дзяцінстве съякотны прамень гэтага загадкавага гіпэрбалеїду?

Адразу ж шлях мне перагарадзіў хударлявы хлопец, падобны да прадаўца “Макдональдсу”. У руках ягоных была папка, а ў пальцах асадка – напагатове. Нечакана ён шчыра, занадта шчыра, як мне падалося, пасъміхнуўся:

-- Вы да каго запісаныя? Да Алега Пятровіча? На сёму?

Я паглядзеў на яго, напэўна, дужа дзіўна, бо ён на імненіне адхіснуўся ад мяне й прыкрыў вочы рукой. Але такія, у гальштуках на потных шыях, заўсёды лёгка авалодваюць сабой.

-- Вы ўчора запісваліся?

Мяне ў апошні час цяжка стала агаломышыць. Гэта наўмысна, падумаў я з нарастаючай упэўненасцю. Частка сцэнару. Тэатр жа, пэўне, незвичайны, не акадэмічны. Пачынаюць ад вешалкі. Я матлянуў галавой, і гэта магло азначаць усё што заўгодна. Хлопец неўразумела паглядзеў на мае ўсьмешлівія вочы і ўжо адкрываў рот для больш доўгай тырады, калі я адчуў (нарэшце, нарэшце!) лёгкі дотык да запясьця. Побач са мной, як заўсёды

зъявіўшыся зъ лёгкай смугі, непрыкметнага зъмяненяня тэмпэратуры й складу паветра, з крэну ў лянотным пляніраваныі вунь той пылінкі, з пустаты, якая раптам задыхала, зашалясьцела – побач са мной, зъняўшы чароўны каптурок невідзімкі, узыніла І й прамовіла мне на вуха лёгка й нязмушана:

-- Калі вы на спектакль, то нам не сюды. Я вас правяду.

Я дазволіў яе руцэ абхапіць сябе за локаць, і яна пацягнула мяне назад, на вуліцу. Загарэлышы да вугальнага колеру, распранутыя па пояс мужыкі разьбіралі палатку з гароднінай і садавінай. Дзьве бабулі з пруткамі й ніткамі праводзялі нас гідлівымі позіркамі. Што ты выбіраеш, І, пруткі пад пазнотці ці ніткі на сваю каштоўную шыю? Моўчкі мы абышлі дом і апынуліся перад службовым уваходам. У гэтym было нешта вельмі інттымнае. І адчыніла дзъверы і ўпершыню мне захацелася застацца на гэтай плянэце яшчэ на трошки.

69.

У некалькі сэкундаў мы прамінулі непрыкметны калідор; І мякка падштурхнула мяне ў сыпіну, і я неяк міжволі сам адчыніў дзъверы ў дырэктарскі кабінэт. Там анікога не было, калі не лічыць брыдкую чорную варону, што разгульвала па стале й без усялякага энтузіазму паядала рассыпаныя па ім семкі. На съянне вісёу фотаздымак маладога чалавека, зроблены, хутчэй за ўсё, гадоў дваццаць пяць таму – съяўшы вусны, ён незадаволена глядзеў у аб'ектыў і чымсыці нагадваў цяперашняга кірауніка дзяржавы. Пакой быў прахадны: адразу ж засталом віднеліся яшчэ адны дзъверы, на якіх вісела дагістарычнага выгляду шыльдачка са зробленым пад трафарэт напаўзацёртым надпісам: “Кінамэханік”. “Туды, туды”, -- крыху раздражнёна праз маю марудлівасць сказалі мне прахалодныя руکі І, і я,

ледзь не спатыкнуўшыся аб невядомую перашкоду, пасыпшаўся да съятая съятых.

Кароткая лесьвіца прывяла нас на нейкую паўцёмную пляцоўку. Аднекуль зь нябачнай столі крапнула імгненыне, вуха мне паказытаў прыемны шэлест, я ступіў наперад і спыніўся, бышцам наляицеўшы на празрысты мур, спыніўся, так што злосна грукнулі гліняныя ўпрыгожаныні на шыі I, якая падымалася за мной і цяпер прашыгела нешта – спыніўся, забыўшы і пра I, і пра A, і пра іпсылён. Бо было ад чаго.

70.

Тут панаваў паўзмрок, было душнавата, вільготна й чырвона – разьвешаныя па съценах ліхтары або выкананыцы іхных роляў нібыта падсьвечвалі пакой знутры; полымя аднастайна калыхалася за тоўстым пунсовым шклом, па пакоі бязладна бегалі няроўныя чорныя плямы, раз-пораз накрываючы чорным аксамітам увесь той дзёйны інтэр'ер, што паўстаў перад маімі вачыма, выпісвалі таямнічыя знакі на столі, мільгалі на тварах, бы безвач праводзячы па іх далонямі. Так, тут былі й людзі, зусім няшмат, хаця яны падаліся мне напачатку натоўпам. Пакой можна было б прыняць за фоталябараторью, калі б не яны, гэтыя пяцёра, якія моўчкі паўляжталі на падушках .за ніzkім сталом.

Не сказаў бы, што ў ва ўсім гэтым адчувалася нешта д'ябальскае, у чырвані съятла, цьмяных вагнёх наўкола, у паўзмроку й напружанай маўклівасыці прысутных. Наадварот, я адразу адчуў сябе тут вельмі ўтульна – крыклівая добразычлівасыць фае здавалася цяпер настолькі чужой і варожай, што я з падзякай паглядзеў на I. Яна ж не звяртала на мяне аніякае ўвагі, стаяла, прысланіўшыся да съцяны, і перабірала пацеркі на шыі: тук-тук.

71.

Прысутныя, безумоўна, заслугоўвалі асаблівай ўвагі. З самага краю стала, трохі воддалъ ад астагніх, сядзеў натуральны курдупель, з пачварна маршчыністым, непрыгожым тварам, на якім блішчэй пот – праўда, мокры твар, відавочна, прыносіў гэтаму чалавечку задавальненъне, бо на вусенках ягоных застыла загадкавая ўхмылка.

Гніочы, па ўсім відаць, ад штодзённага п'янства пралетар у клягчастай кашулі, які смурна глядзеў перад сабой, выставіўшы наперад малпаву сківіцу, складаў поўную супрацьлегласць па апошній модзе апранутаму маладзёну з пафарбаванымі ў сівы колер валасамі, што былі ахайна зачасаныя назад. Маленькімі глыткамі пў нешта з доўгага келіху хлопчык з пухлымі шчочкамі, на якіх нават пры такім асьвятленыі можна было заўважыць яркую, нездаровую чырвань, як у матрошкі. Бліжэй за ўсіх да мяне знаходзіўся сымпатычны задуменны чалавек з адсутным тварам – месца ля яго было вольным і прызначалася, напэўна, мне.

Позіркі прысутных былі скіраваныя на завешаную чорнай фіранкаю съязну. Яшчэ не дапяўшы, што да чаго, трохі разгублены, я падыйшоў да фіранкі й зазірнуў за край. У пакой, недарэчна ў фальшыва, бы папяровы міліцыант, уварвалася халерычнае съяতло -- радасны шум, бальнічна-белы кадр, хатняя старонка альбіноскага сайту... Тут жа рука І закрыла мне агляд і вярнула фіранку на месца, а жыцьцё – на сэкунду назад. І ўсё ж я пасьпей убачыць: разъдзьмутую блізкасцю да мяне жанчыну, што стоячы на крэсце надзімала шарык, і таго хлопца, які перагарадзіў мене шлях у фае, і патыліцы мноства іншых крэслаў. І нібыта нехта сказаў мене на вуха: съходзь адсюль пакуль ня позна.

-- Не сьпяшайцеся, -- прамовіла І, папраўляючы фіранку, і рот яе быў у гэты момант прыкрыты чорным шоўкам пільнага ценю. — Спектакль неўзабаве пачнецца. Сядайце лепш на сваё месца.

Я раздражнёна абвёў вачыма стол. Ніхто нават не паварушыўся. І дакранулася да маёй рукі, і я абмяк, даў сябе пасадзіць побач з тым, хто цяпер усё гэтак жа задуменна дасьледваў пальцам сваё правае вуха. Яна прысела каля мяне, наліла сабе віна. У пакой становілася ўсё больш душна.

-- Як называецца спектакль? — шапнуў я свайму суседу, шапнуў толькі таму, што люблю маўчаць, калі ўсе навокал балбочуць, а калі ўсе маўчаць, то мне нясьцерпна хочацца гукаў. Няважна якіх. Палец спакойна працягваў тоўкацца ў вуху, быццам мяне не існавала. Я павярнуўся да І. Яе трэцяе вока было заплюшчанае, а астатнія зірнулі на мяне, успыхлі й згасълі. Цішыня становілася ўсё больш невыноснай. Звычка хаця б да якога-небудзь дзеяньня, няхай і бескарыснага, выварочвала мне душу. Канешне, было зразумела, што захапі я з сабой книгу й разгарні яе ў гэты момант, мяне з ганьбаю выставілі б за дзъверы. І таму даводзілася душыць у сабе памкненые выбіць на стале пальцамі пахавальны марш або прагундосіць пад нос што-небудзь патрыятычнае. У кішэні ляжалі цыгарэты, аднак тут ніхто не паліў: хто ж паліць у тэатры. Аднак трэба ж нарэштце пачынаць. Яны ўсё глядзелі й глядзелі на фіранку. Утаропіліся, як бараны. Хутка я спаймаў сябе на думцы, што таксама пазіраю на яе з надзеяй. Калі яе адкрыюць? Чамусыці мне пачало здавацца, што тады ў гэтым дзіўным памяшканыні зьявіцца й паветра, і чалавечыя эмоцыі, і галасы. Неўзабаве я папросту гіпнатаўзіваў фіранку поглядам, і вочы мае пачалі съязіцца. На языку круцілася: тут дыхаць няма чым, дыхаць няма чым.

Фіранка заставалася нерухомай. Мае думкі, высалапішы языкі, бегалі па коле.

-- Можа, камусьці тут няма чым дыхаць? – спытаў раптам самы маленъкі ў гэтай кампаніі такім хамскім тонам, што ў мяне закалола ад крыўды ў грудзёх. Ён нечакана падняўся са свайго месца й стаў дзесьці за нашымі съпінамі.

-- Як вы сябе адчуваецце? – нерашуча й крыху заікаючыся спытаў, перагнуўшыся да мяне, пухлы хлопчык. Сівы зірнуў на яго з пагардай.

-- Выдатна, -- з палёгтай выдыхнуў я. – А тут...
І тут заслона бяспумна й хутка паехала ўверх.

72.

Тое, што перад намі зьявілася глядзельная залі кінатэатру імя Жданава, да мяне дайшло не адразу. Так бывала калісьці пры праглядзе стэрэафільмаў: на цябе, няшчаснае дзіця ў завялікіх акулярах, раптам навальваўся фашистыкі танк, і граната, кінутая пад твае ногі заслужаным героем, выбухала ў вушах агіднай ватай. Залі была ў двух кроках ад нас, і я нават адхіснуўся ад яе, а потым, пераводзячы дух, аглядзеў сваіх суседзяў: на іх ўбачанае падзейнічала прыкладна гэтаксама.

Так, залі была зусім блізка; запоўненая людзьмі, яна прыцішана гудзела, было такое пачуцьцё, нібыта мяне гвалтам выкінулі на ярка асьветленую сцэну. Зрэшты, калі я выйшаў на падмосткі, гул мусіў заціхнуць – аднак не, ніхто зь людзей у залі не здзяйсніў нашай прысутнасці, яны гуртаваліся па двое-трое, як коліс у фое, некаторыя сядзелі, некаторыя стаялі, там-сям у іхных руках бялелі паперкі. Зараз, зараз яны павернуцца ў наш бок, і залі пакрысе змоўкне, пагрозіліва й чакальна съвідруочы нас вачыма... Але анічога не адбываўся, і можна было разыяволена выцягнуць ногі, лежачы на вельмі камфортных падушачках, і наліць сабе з

доўгай і вузкай, як манэkenшчыца, бутэлькі, і пагрузіць палыцы ў раскладзены на стале лёд. Рыпнула канапа пад пухлым хлопчыкам, і разгладзілася складка на лбе пралетара – мае суседзі абмяклі, і мы з палёгкай углядзеліся ў залю.

Наш пакой знаходзіўся насупраць кінаэкрану, на ягонай бруднавата-белай роўнядзі была прыматацеваная вялікая літара Р у выглядзе скрученай пятлі. Па сценах залі былі разьвешаныя паветраныя шарыкі, на кожным тая ж літара, а пад ёй – белазубая ўсъмешка, заключаная ў мясістую ружовую вусны. Што адбывалася ў самым цэнтры, нам не было відаць – там людзі стаялі асабліва шчыльна, а вось лапік кафлі перад экранам быў бадай што вольны: толькі вакол съцілага стала двое маладзёнаў спаражнялі нейкія скрыні, так што на стале штосэкунды расла пляст масавая горка.

Ад залі нас, відавочна, адзьдзяляў празрысты экран: сканструяваны так, як мы безыліч разоў бачылі ў амэрыканскіх стужках – нехта вядзе допыт, а нехта стаіць за вось такім экранам і з надзеяй пазірае за злачынцам. Я ў захапленыі паглядзеў на І, але яна, наколькі я ўцяміў, чакала ад мяне зусім не захапленыня. Глядзела на людзей у залі й грызла свой пракляты рыс. Я адпіў з келіху. Спектакль пачаўся.

73.

Засланяючы ад нашых позіркаў амаль увесі левы бок залі, у некалькіх кроках ад вышынгнутых ног І размаўлялі троє, і ў гэтай блізіні было нешта жудаснае: хацелася адыйсыці або далікатна заціснуць вуши. І калі мае суседзі перасталі варушыцца, стала нарэшце чуваць, пра што вядзеца гаворка. Папраўдзе, гаварыў толькі адзін з гэтай тройцы, самадавольны мужык ва ўзорчатым швэдры – папка ў ягоных рухавых моцных руках рэзала паветра ўпэўнена й груба. Двое астагніх, маркотны чалавек

прыкладна маіх гадоў і дама, вочы якіх раскрываліся ўсё шырэй і шырэй, адно слухалі, устаўляючы разпораз нерашучае “так”.

-- Тутэйшы народ -- тупіцы й дзікуны, -- разьюшана хрыпей іхны суразмоўца. -- Прабачце мне, канешне, але так яно і ёсьць. Адзінае, што апраўдае гэтых людзей -- тоё, што гэта ня іхная віна. Семдзесят гадоў не прайшлі бясьследна, самі ж разумееце... И вось цяпер мы...

Слухачы сарамліва заўсіміхаліся.

-- Так, менавіта мы, наша кампанія “Панацэн”, я -- і вы, вы, вы, дарагая мая Любоў Максімаўна, і вы, дарагі Алег, бо вы, прыйшоўшы сюды, прадэманстравалі сваім візыгам, што ўсьведамляеце, наколькі важную справу робіць “Панацэн”...

Нечакана ў самым цэнтры нашага пакою загучала музыка, прыцішана, але выразна. Яна была нібыта спараждэннем той задухі, што панавала тут, у былой рубцы кінамэханіка, задухі, якую рабілі яшчэ больш густой і вязкай водары загадковых усходніх духмянасцяў, адчуvalыня ўсё мацней; яна нарадзілася над нашымі галовамі як электрычны разрад, яна была бадай што бачнай, гэтая музыка: на нас пругка скочылі аднекуль дзьве прыгожыя, сакавітыя, грузныя фартэпіянныя ноты, потым яшчэ дзьве, а затым гэтые цудоўныя госьці рассыпаліся ў момант на некалькі звонкіх аскепкаў... Аскепкі завіслі на імненые пад столай, і зноў мілагучна зазвінелі, а потым мэлёдыя паўтарылася, зь яшчэ большай сілай, вібруючы й дрыжучы. И музыка палілася ўжо бесыперапынна; раз-пораз ноты-крокі вярталіся, падэшвы выканаўцы магутна наступалі на ўяўны буралом, а ад іх наперад разъляталіся зграйкі легкадумных птушак, а можа быць, вялікіх лупатых стракозаў. Тым часам размова супрацоўніка “Панацэну” з дамаю і Алегам працягвалася; я мяркую, мае суседзі, сумна слухаючы маналёг чалавека з

папкаю, не адразу заўважылі гэтай музыкі, яе смарагдавага зъяняння, яе асьцярожнага поступу, яе празрыстых вежаў. Нічога дзіўнага – яна выдатна пасавала відовішчу, якое мы назіралі, яна ненавязыліва і ў той самы час дарэчна падсъвечвала яго, надавала ўсім словам новы сэнс. Не, хутчэй, распранала гэтыя слова, і мы маглі ўпершыню ў жыцці пабачыць, як выглядаюць слова без адзеняня.

74.

-- І вось цяпер мы, усе разам, прапануем гэтamu народу здароўe, працу, посьпех, а людзі ўсё яшчэ ад нас бягуть, як ад чумы, -- працягваў супрацоўнік. -- Краіна задыхаецца ад беднасці, радыяцыі й духоўнае нэндзы, крывая самазабойстваў паўзе ўверх з кожным годам, хворыя дзеци, злачыннасць – і тут людзям кідаюць ратавальнае кола. А яны адпіхваюць яго й тонуць у сваёй бязглаздай гордасці. Души атручаныя нявер'ем. Хіба адзінкі здольныя на тое, каб ухапіць гэтае кола й падзяліцца ім з суседам.

-- Якое кола? – зъбянтэжана спытаў высокі й прышчавы Алег, і дама з прыкрасыцю тарганула яго за рукаў.

-- Кола... – супрацоўнік “Панацэну” неўразумела зірнуў на Алега й зрабіў глыбокі ўдых. – Кола... А, ну, гэта вобраз. Ратавальнае кола, рука дапамогі, мост надзеi... Ну добра, возьмем, да прыкладу, эканамічны аспект. Так, так, паговорым пра грошы – нашто крывадушнічаць, усе мы маєм у іх патрэбу, гэта нармальная зъява. Кампанія “Панацэн” дзейнічае па прынцыпе: мы зарабляем самі й даем зарабіць людзям.

Дзьве нагі міжволі зрабілі крок бліжэй, аднак той, хто вымавіў чароўныя слова, выставіў перад

сабой папку, нібы шчыт, і адступіў да съцяны: я мог разгледзець кожную пяцельку на ягоным швэдры.

-- Пры добрым разьвіцці справы ў выгодзе застануцца ўсе: кампанія атрымае з нашых рук капітал, каб выпускаць лекі "Панацэн", я атрымаю грошы за працу на сэмінарах, якія забясьпечваюць рынак збыту прадукцыі, вы атрымаецце цудоўны прадукт са значнай зыніжкай і вялікі працэкт за продаж кожнай упакоўкі "Панацэну", людзі атрымаюць сапраўды цудоўны сродак супраць рознай пошасыці, а ўсе мы разам -- атрымаем здароўе! Хіба можна эканоміць на ўласным здароўі? А на здароўі сваіх дзяцей, бацькоў, сваякоў!?

-- Гэта ўсё зразумела, -- нецярпліва прастагнала дама, як у люстры, зараз жа адбіўшыся ў музыцы, якая цяпер сядзіга, быццам марская хваля, білася аб наш бок экрану (у пароўнанні з музыкай усе людзі непрыгожыя, падумаў я). -- Аднак колькі, колькі мы зможем зарабіць? Назавіце суму! Мне ніхто пакуль не назваў суму.

-- Я бы ня стаў так зацыклівацца на фінансавым баку, -- важна прамовіў мэнеджэр, і музыка адразу ж ператварыла ягоную важнасць у брудны пыл. -- Мы ганарымся, што "Панацэн" -- ня толькі камэрцыйны праект. "Панацэн" -- гэта яшчэ, калі хочаце, съветапогляд. Гэта філязофія. Мы з вамі -- першапраходцы, першыя праваднікі здароўя для ўсіх, носьбіты чыстай ідэі хуткага аздараўлення чалавечства, ачышчэння яго ад праклятага інстынкту самаруйнавання, ад шкодных звычак, ад хваробаў і заўчастных съмерцяў, мы можам зрабіць, па сутнасці, тое, на што няздатны ніхто -- пазбавіць людзей абавязку расплюочкацца за свае памылкі, мы -- воіны, абаронцы чалавека ад неспрыяльнага асяродзьдзя, ад экалягічных праблемаў. Першым заўжды цяжка. Але надыйдзе дзень -- і для кожнага нашага суайчынніка

“Панацэн” стане такім жа звычным, як зубная шпотка. Мы – апосталы здароўя.

-- Гэта ўсё было ў вашай брашуры, -- усклікнула дама. – Але ці пачую я лічбы?

-- Адкуль мы ведаем, колькі... – пачаў Алег, ды апостал “Панацэну” стомленым жэстам прымусіў яго съціхнуць:

-- Ну няўжо вы думаецце, што мы зьбіралі б вас тут, калі б нам няма чаго было б прапанаваць вам, даражэнькія? На нашым баку ўжо вельмі шмат люзей, якія мысьляць цвяроза, за съпінай кампаніі – бізнэсмены, палітыкі, зоркі шоў-бізнэсу... Але болей за ўсё – звычайных людзей: лекары, настаўнікі, інжынэры. Кожны зь іх ужо падпісаў усю сям'ю, і гэтая сем'я... Наш чалавек, на жаль, звыкся ставіць для сябе межы, звыкся да розных планак, да гэтага дэбільнага, прабачце, выразу: вышэй за галаву ня скочыш. Можна, можна скочыць, калі захацець. Не заганяйце самі сябе ў рамкі. Вы нават ня можаце сабе ўявіць, на што вы здолныя. Замарыліся? Клопатаў поўны воз? Аднак “Панацэн”, паводле дасьледванняў нікарагуанскіх навукоўцаў, павышае працаздольнасць чалавека ў сто семнаццаць з паловай разоў. Ведаецце, што стаіць за гэтымі лічбамі? Не, не, я не пра гэта... А вось пра што: “Панацэн” усяго толькі вяртается вам тое, што вы мелі згодна з плянамі наконт вас матухны-прыроды. Вы проста маеце ў сваім распараджэнні тыя магчымасці, якія вам дадзеныя богам і якія дзякуючы стрэсам, экалёгіі ды шкодным звычкам, а ў першую чаргу няправільному харчаванню, вы страцілі. І тады праца з нуднага абязвязку становіцца ра-да-сьцю! Радасцю! Вы сабе ўяўляеце, як гэта істотна: каб праца прыносила радасць!

-- А грошы, Міхаіл Міхайлавіч? – паглядзеў спадылба на мэнеджэра Алег.

--Добра, добра, -- зноў замахаў рукамі Міхаіл Міхайлавіч. – Мой сын, а ён трохі малодшы за вас, Алежак, працуе на нашу кампанію ўжо два гады, і заўважце: працуе па дзьве гадзіны на дзень. Усяго па дзьве гадзіны. І мае ўсё: машыну, гроши на любы начны клуб, штолета ездзіць у Гішпанію, дзяўчагы ад яго... Сам аплочвае сваю вучобу, дарэчы.

-- Любы начны клуб? – спахмурнеўшы, запытаў Алег. – І “Кашалот”?

-- І ён, дружок, і ён, -- хутка сказаў Міхаіл Міхайлавіч. – І ў майго сына ніколі не ўзынікала жаданыня паспрабаваць наркотыкі, алькаголь, ён ніколі не паліў і ня піў, ні чаркі за свае дваццаць тры ня выпіў, далібог. Піва ня п’е. Вельмі здаровы, разважлівы малады чалавек. А ўсё таму, што ведае: калі й трэба жыць па нечай указцы, то толькі па ўказцы Здаровага Сэнсу.

Я ўпотай паглядзеў на маленъкага маршчыністага гаспадара тэатру, які ўсё гэтак жа стаяў у нас за сыпінамі. Ягоны твар не выражаў аніякіх эмоцый.

-- І ўсё ж, -- ціха залімантавала дама. – Вы так і не назвалі заробак, хаця б прыкладна. Я разумею, капіталізм, зарабляеш столькі, на колькі напрацаваў, ўсё залежыць ад мяне, але ўсё-ткі?

-- Ну я ж ужо сказаў, -- паморшчыўся Міхаіл Міхайлавіч. – Ну што гэта за саўдэп? Не стаўце перад сабой бар'ераў. Усё ў вашых руках. Колькі вы зарабляеце цяпер? Дзьвесыці? Вы будзеце зарабляць тысячу. Гэта праз паўтары месяцы. А праз год – удвая больш. Вы на гэта здолныя. І сёньняшняя прэзэнтацыя, я ўпэўнены, вас пераканае.

-- Тысячу?

-- Тры, чатыры, пяць, шэсць, дзесяць тысячаў! Няўжо вы лічыце сябе нявартай такіх съмешных сумай або выміраеце цану свайго здароўя й сваіх блізкіх у даларажах? Проста скажыце: я магу. Проста

скажыце: “Панацэн”! Проста скажыще: я выбіраю “Панацэн”! “Панацэн”!

-- Тысяча! “Панацэн”! Тысяча! “Панацэн”! – выгукнуў Алег, і на яго з усьмешкамі абярнуліся. Нас, тых, хто назіраў за спектаклем, ажно перасмыкнула, нібы мы пагалоўна мелі абсалютны слых – бо сваім енкамі гэты дурань наступіў на вельмі лірычны пасаж нашай музыкі, ён якраз съяліўся зараз па пакой, мякка мяшаючыся з чырваныню на сценах. Дама стаяла, падняўшы вочы ўгору, і нешта лічыла ў галаве, павекі яе торгаліся. Міхаіл Міхайлавіч выцер рот, і тут у другім канцы залі пачаўся съяты крык:

-- Я хачу, я магу, я сябе перамагу!

Алег пачырванеў і нясьмелая зас্মяяўся. Дама ж наадварот напусыціла на твар ящэ большай сур’ёзнасці й строга спытала: ці праўда, што сёньня можна будзе атрымаць прадукцыю на пробу. “Як вам сказаць... – зноў ажывіўся Міхаіл Міхайлавіч. – Са зыніжкай, так, здаецца, са зыніжкай, з даволі, я вам скажу, вялікай зыніжкай.” Мітусыня каля стала побач з кінаэкранам скончылася, а ў залі станавілася ўсё больш шумна. “Раз, два, тры, – прамовіў раптам грамападобны заклапочаны голас. – Ліпас-с-сакцыя. Р-р-р-рэвалюцыя. Ш-ш-шунціраваныне”. Да Міхаіла Міхайлавіча праціскваўся, як веցце разводзячы рукамі чужыя локці й плечы, нехта ў плашчы. Наша музыка гучала ўсё мацней, ажно пакуль мы перасталі чуць шум залі – засталося толькі фортэпіяна. Шарыкі на сценах пакрыўджана ўсыміхаліся адзін адному – нікому не было да іх справы. Дзяўчына ў футболцы зь літарай Р на грудзёх каля кінаэкрану сілілася памясьціць у вазу ненатуральна агромністы букет, адначасова намагаючыся пералічыць прысутных. А ў куце, нікім пакуль незаўважаны, стаяў хударлявы чалавек і паціраючы руکі абводзіў залю паблажлівавясёлым поглядам. А музыка лілася ўсё хутчэй, ноты караскаліся ўсё вышэй і вышэй па сваёй фігурнай

лесьвіцы, а можа, гэта быў танец, скокі звар'яцелых гномаў на крыштальны падлозе. І раптам мэлёдыя абарвалася. Мне было вельмі не па сабе.

75.

Чалавек, які выйшаў зь ценю, быў сама добразычлівасць, а аптымізм і дзелавітасць съвяціліся нават на гузіках ягонай кашулі. Ён элегантным ружам падхапіў са стала мікрофон і, абагнуўшы стол, выйшаў, усъміхаючыся, да пярэдніх радоў. За гэты час разнастайныя міхайлівчы пасыпелі ўсадзіць усіх, хто выявіў жаданье застацца, а паўдзельніцаць у прэзэнтацыі захацела амаль восемдзесят чалавек. Пакрысе ў залі ўсталявалася цішыня, а ў рубцы кінамжаніка зноў загучала музыка. На гэты раз – працяжная, жудасная, трапяткая й рыпучая, як сухое дрэва ў ветраную ноч. І калі чалавек паднес мікрофон да вуснаў, ніхто з нас, апрача, можа быць, майго суседа зьлева, ня мог ужо прыніяць ягоную лагоднасць за шчырыя пачуцьці. Пад такую музыку становілася зразумела: за ўсьмешкай гэтага ўпэйненага ў сабе чалавека хаваецца нешта ганебнае... І неўзабаве мы з жахам аглядалі прысутных у залі: забыўшы, што людзі, якія сядзяць там, ня бачаць і ня чуюць таго, што адбываецца ў нас; мы не разумелі, чаму яны не рэагуюць на сінал трывогі. Нельга, нельга пад такія гукі слушаць нечы голас і прымачь прамоўленыя ім словы на веру. Мы пераглянуліся – упершыню за вечар.

-- Добры вечар, -- прыемным, надта ж ужо саладжавым голасам прамовіў чалавек у мікрофон, і ягоныя слова лізнулі залю ў очы: людзі расслабіліся, разъняволіліся, і над залай паплыў воблак глупага даверу. – Добры вечар, браты й сёстры. Я – Андрэй Макараў, чалавек.

Спачатку было ціха, нібыта гэтаму езуіцкаму вітаныню патрабаваўся пэўны час, каб далянець да вушэй сабранай тут грамады й, падабраўшы ключы да даверлівых мэмбранаў, спляніраваць у душы. Аднак потым запляскаў ужо знаёмы нам Алег, рэхам азваліся нясьмелыя воплескі ля самага выйсыця, і не пасыпей я разагнуць зацеклую нагу, як заля выбухнула радаснымі аплядышмэнтамі. Чалавек зь мікрофонам задаволена правёў языком па верхній губе й працягнуў сваю прамову:

-- Перш за ўсё дазвольце мне ад імя ўсіх нас падзякваць тэатру "Мінус" за ласкава прадастаўленая для сёньняшній прэзэнтацыі памяшканыне. На жаль, не зайдёды нам, піянэрам аздараўленыня, даводзіца сустракацца з такой падтрымкай, з таким разуменінем. Аднак веру, і мяркую, што гэтую веру падзяляе большасць з вас: міне зусім кароткі час, і прадукцыя кампаніі "Панацэн" будзе на стале ў кожнага жыхара нашага гораду. Ды што там на стале – у лазыніцах, спальнях, у жаночых сумачках, у мужчынскіх партманэ... Разам мы пераможам любую пошасць.

А каб прадэманстраваць усе плюсы нашай прадукцыі, часу насамрэч шмат ня трэба. Нас хвалюе іншае: як давесыці вам ісьціну, што для нашых прыхільнікаў даўно зьяўляецца азбучнай. "Панацэн" створаны дзеля чалавека. Дзеля вас. Дзеля нас з вамі. І дазвольце мне...

76.

Што мусілі дазволіць прысутныя ў залі хітраму выступоўцу, мы так і не даведаліся. Музыка, якая дагэтуль, паступова нарастаючы, была чалавеку зь мікрофонам прыкладна па калена, цяпер абрывнулася з патроенай сілай, яе струмяні ўмомант пазбавілі ягоны голас моцы й гучнасьці – хутка музыка ў нашым пакоі панавала амаль бязъеждана. Неўзабаве

яна дабралася да самага горла Макарава, мы напружана прыўсталі на сваіх антычных падушках: не прайшло й хвілі, як Макараў пачаў роспачна лавіць рогам паветра, нібы шыбенік – потым ён бясьсільна махнуў рукой і далей ужо накшталт рыбіны толькі адкрываў нема свае пульхныя вусенкі. Музыка шалёна лётала па рубцы кінамэханіка, фортэпіяна выпальвала сябе знутры, гукі адскоквалі адно ад аднога, ад нашых надзымутых да апошняе мяжы абалонкаў, пад якімі спалохана заплюшчвалі вочкі страхі й расчараўаньні, і зноўку ногты ўзълятала да цёмнай столі, і сутыкаліся паміж сабой, і падалі ніцма, як падстрэленыя д'яблікі. А Макараў усё адкрываў і закрываў рот, чапляючыся за жыцьцё. Мне падавалася, я зараз закрычу. Макараў паказаў пальцам кудысьці ў наш бок, і раптам на экране зьявілася выява некалькіх белых пакецікаў, працягтых тоўстымі чорнымі й чырвонымі стрэламі. Макараў выхапіў указку (мусіць, тую самую, пра якую казаў Міхail Міхайлівіч – указку Здаровага Сэнсу, безъ якой ягоны сын з дому ні нагой) і тыщнуў ёй у экран. Як вычварэнец, які не выносіць выгляду крыві, я заплюшчыў вочы і ўзяў I за арктычную руку. Думаецце, яна выхапіла яе? Не: яна абхапіла пальцамі маё беднае, беднае, беднае запясьце.

77.

Ня ведаю, колькі працягвалася гэтае вар’ящтва. Музыка скончылася акурат тады, калі ёй трэба было зьнерухомець. I яна замерла, пакінуўшы на разывітаньне дрыготку ліхтароў, чырвонае съятло якіх пасьля гэтай оргіі было неабходнае вачам, як зельле – нарказалежным. Я адплюшчыў вочы, і, нібы ён толькі гэтага й чакаў, голас Макарава загучаў ізноў.

-- Як бачыце, лекцыя зусім кароткая, вашае першае знаёмства з цудам “Панацэну” адбылося.

Завочнае знаёмства. Аднак, як кажуць, лепш адзін раз пабачыць, чым... і гэтак далей. Давайце ж паглядзім, які ён: “Панацэн” у дзеяньні.

Макараў зрабіў прыгожы жэст правай рукой, і збоку стала зъявілася тая дзяўчына, якая нядаўна гвалціла букетам ліліяў маркотную вазу. Дзяўчына, у кароткай спадніцы, як на тэлегульнях, зрабіла рэвэранс публіцы і адыйшла за сьпіну вядучага. Музыка ў нашым пакоі загучала наноў: на гэты раз тужлівая, амаль чутная – толькі высокія ногі выразна, пранізьліва рыпелі па рэйках нашых зьдзіўленых душаў.

-- Вось вы, вы, у трэцім радзе з краю, -- Макараў стаў на мыскі ног і пачаў выцягваць здабычу. – Як у вас са здароўем? Не забывайцесь, я маю на ўзвaze ня толькі фізычнае, але й маральнае здароўе. А таксама духоўнае! І не саромцесь, не саромцесь, ну што ж вы, тут усе свае, усе – браты й сёстры...

Маладжавы чалавек з міліцэйскай зынешнасцю, які тым ня менш даволі нясьмела падняцца са свайго месца, аніяк не выглядаў хворым, аднак высыветлілася, што ён кульгае ўжо восем гадоў, і дактары бясьсільныя дапамагчы. Небарака быў урачыста пасаджаны на крэсла, і дзяўчына ў міні, узяўшы пальцамі нябачны акорд, закасала яму нагавічны й пяшчотна пачала намазваць нагу нябесна-сінім, падобным па густаце да добрай съмятаны “Панацэнам”, зредку эратычным пацісканьнем прымушаючы выглядваць з пакету ўсё новыя й новыя кілбаскі мазі. Пацыент сядзеў у ціхім жаху, нібы на прыёме ў нобэлеўскага ляўрэата ў галіне стаматалёгі, і толькі раз-пораз апускаў вочы ўніз, дзе шчыравала спрытнае дзяўчо. Шчокі ягоныя пунсавелі, ён цяжка дыхаў, ногі пакрысе сінелі, як у пратэрмінаванага тапельца. Макараў адыйшоў на крок і раптам выхапіў фотаапарат і зрабіў некалькі

маланкавых здымкаў. Зрэшты, кульгавы нічога не заўважыў – на яго глядзелі восемдзесят параў вачэй, а яны бываюць пастрашней за любы аб'ектыў.

-- Панацэн ужо дзейнічае! – усклікнуў Макараў урачыста. – Ён пачаў дзейнічаць у той самы момант, калі пальцы маёй чароўнай памочніцы толькі дакрануліся да каленяў беднага пацыента! Панацэну ня трэба часу на разагрэў, ён не марудзячы бярэцца за сваю справу. Панацэн-мазь дае вам выздараўленыне, не патрабуючы анічога ўзамен. А цяпер падыміцесь. Давайце знаёміца. Ну не дрыжыще ж вы так, вы ж мужчына.

-- Сярдэ Сюртэ, -- прамармытаў першы выпрабавальнік мазі нешта неразборлівае. – Працую вахцёрам у інтэрнаце...

-- Не, -- Макараў жартайліва пагразіў пацыенту пальцам.

-- Ніколі не паверу, што чалавек з вашай паставай усё жыщыё выдаваў ключы ды запісваў у журнале ненавісныя прозывішчы. Кім вы былі да гэтага, прызнавайцесь. Тут вы сярод сяброў.

Пацыент глядзеў на Макараўца як баран. Аднак Макараў, перакладаючы мікрофон з рукі ў руку, цярпліва чакаў. Музыка аднастайна гайдалася між намі, раз-пораз мякка праводзячы па нашых успашельных шчаках, прахалодная, бесстаронняя музыка, падобная да ветру. І тут вочы кульгавага прасвяятлелі. Ён выпрастаяўся, расправіў плечы, зірнуў на Макараўца і потым радасна ўтаропіўся на здранцьвелую залю.

-- Я служыў, -- трохі заікаючыся, сказаў пацыент. – У асобай брыгадзе. Камандзір узводу. У адстаўцы...

-- А, -- залямантаваў Макараў. – Вось што яны робяць з адданымі дзяржаве людзьмі, з тымі, хто не шкадуючы здароўя, за мізерныя гроши стаяў у съценцы перад варотамі каманды пад назвой

Радзіма, калі у яе бок несправядліва прызначылі ганебны штрафны ўдар. Такіх людзей, залатых, не – бяскэнных людзей яны ссылаюць вахцёрамі ў інтэрнаты. І ўсё таму, што чалавек пачаў кульгаць! Ідзіце ж, вяртайцесь ў шыхты! Ідзіце! Руште да мяне! Панацэн ужо скончыў сваю радасную, высакародную працу! Кроцце!

Пацыент няўклюдна патупаў да Макара. “Гэта звычка”, -- крыкнуў Макараў:

-- А ну – не кульгаць!

Вахцёр зрабіў некалькі правільных, ладных кроکаў і спыніўся. Твар ягоны вышыгнуўся, нібы атамны грыб. Ён узыняў галаву дагары, а потым, відаць, укленчыў перад заляй, бо нам засталася для агляду толькі ягоная траская макаўка.

-- Праўда, -- прашаптаў ён у паслужліва падстаўлены Макараўмі кірафон. – Праўда. Гэта ўсё праўда. Станчу яшчэ з табой, Аксанка.

У трэцім радзе голасна заравела шчаслівая Аксанка. Дзяўчо, вышершы рукі вільготнай сурвэткай, з фірмовай усъмешкай праводзіла гордага вахцёра на ягонае месца. А Макараў падымайса стала невялікую, на выгляд двухсотграмовую бляшанку. Аднастайнасць нашай музыкі надавала ягоным рухам злавеснасць.

78.

-- Лухта, -- у насьпелай цішыні пачуўся раптам кволы, але ўпэўнены голас. – Махлярства. Яны думаюць, што мы ідывёты.

-- Хто гэта сказаў? – Макараў, не выпускаючы бляшанкі з рук, спахапіўся, выйшаў з-за стала, абвёў залю ўважлівым позіркам. – Не падумайце, што нам крыўдна, вы маецце права думаць што заўгодна, але...

Лагодны твар Макарава скрыўся:

-- Съмешна, калі гэтак безапэляцыйна кажуць пра Панацэн у калгасным клюбе. Весела, калі так

гавораць студэнты-першакурсынікі. Аднак робіцца ніякавата чуць такое тут, сярод дарослыkh, інтэлігентных людзей. Няўжо вы думаецце, што мы, будзь наша справа махлярствам, дзейнічалі б настолькі прымітывна? Давайце падысктуем. Прашу таго, хто толькі што выказаў сумненныі ў нашай шчырасці, падняцца на сцэну. Калі ласка.

Самотная фігура, якая адразу ж спавілася павуціннем паглядаў, узынялася ў цэнтры залі. Гэта быў, калі я яшчэ ня страціў на той момант здольнасць адэкватна ўспрымаць рэчаіснасць, той самы Алег, якога мы бачылі ў першай дзеі.

-- Задзяўблou слухаць усю гэтую фіпню, -- сказаў ён ціха, відавочна палохаючыся ўсеагульной увагі. -- У мяне мазгі яшчэ на месцы.

-- Прашу вас, на сцэну, прашу, -- замітусіўся Макараў. -- Адчуйце на сабе цудоўную моц Панацэнтоніку.

-- Ды пайшлі вы, -- дрыжучы ад уласнай съмеласці, Алег бачком пачаў прабірацца скрозь рады. Макараў паўтараў свае закляцці, але яго ніхто ня слухаў -- заля, ды й мы ўсе напружана сачылі за перамяшчэннем Алега да выхаду. Вось што значыць эфект суперажывання. Дзяўчо за съпінай Макарава стаяла з каменным тварам, і ўсьмешка на ім не абяцала анічога добра. Алег прамінуў апошнія ссунутыя калені й пасыпешліва рушыў да дззвярэй, над якім было напісана "Exit".

А насustrач яму з запаветных дззвераў выйшлі двое маладзёнаў, настолькі падобныя да Макарава ў тварамі, і адзеньнем, што іх можна было прыняць за братоў. Алег, апусціўшы вочы долу, паспрабаваў прайсці паміж імі, аднак браты самкнулі плечы, і калі бунтоўнік бездапаможна забараҳтаўся ў іхных абдымках, вішчачы нешта прадказальнае й таму нецікае, маладзёны сталі выкручваць яму рукі. Музыка зьнянацку съіхла.

-- Ну добра, -- віскліва прамовіў пакамечаны трохкүтнік, які браты трымалі цяпер беражліва, як санітаркі, сагнуўшы галаву Алега, тым ня менш, амаль да падлогі. -- Добра. Давайце мне вашу мазь.

Браты разамкнулі свае абдымкі, і Алег, абросшы зь сябе на ліпляя рэшткі суворых дотыкаў, зрабіў крок да сцэны. Макараў адкрыў рот, каб сказаць чарговае глупства, аднак Алег нечакана спыніўся.

-- А што гэта ў вас там за съпінай? -- ён падазронавыцца выцягнуў зацеклую паслья такога незвычайнага масажу шыю. -- Вось там, з зубчыкамі. Мы маем права ведаць.

Макараў незадаволена і хутка азірнуўся, нібы паспрабаваў паглядзець на падэшвы сваіх чаравікоў, і ледзь ня ўпаў, браты ягоныя таксама як па камандзе павярнуліся да сцэны. Алег стартаваў зь месца так імкліва, як быццам на яго абраўналася столь. Я са зьдзіўленыем заўважыў, што мае пальцы мёртвай хваткай учапіліся ў запясьце I. На ім даўно мусіла выступіць кроў, аднак I сядзела як ні ў чым не бывала -- не раўнуючы сфінкс. Я перавёў свае запаленые вочы на Назара Мінуса -- цяпер я здагадаўся, што гэта ён. Мінус адказаў мне, упершыню за вечар, трошкунуцьцем паглядам. "Які банальны, стары як съвет тэатральны прыём", -- казаі ягоныя вочы, -- "Які выдатны, які непараўнальны, звышгаленавіты, цудоўны Штамп!". Я ўсьміхнуўся ў адказ ягонаму захапленыню.

Алег ужо дабег да выйсця і, не ўпісаўшыся крыху ў паварот, наляцеў на дзвіверы, калі адзін з братоў, нясьпешна й дзелавіта, выдастаў аднекуль са сваіх цёмных голеных глыбіняў доўті нож і пабутафорску выкшталцоным рухам даслаў яго ў бок уцекача. Алег азірнуўся й зь дзіцячай, яснай усьмешкай абраўнуўся на касяк -- далонямі наперад, выставіўшы ўверх брудныя пазногці. Нож тырчэў з-

пад ягонай лапаткі. Назара Мінуса саграсаў нячутны съмех. Публіка ў залі вохнула й кожны, далібог кожны падскочыў на месцы. З нашага ўкрыцца гэта нагадвала стадыён. Алег марудна асядаў на падлогу, пакуль яшчэ не абмяклы, іржавая, але дзейная яшчэ спружына, якую працялі трэсачкай. Па-над мячом калыхалася, непазьбежна заміраючы, сетка, а заля выбухнула малітойным “Ууу!”

79.

-- Спакойна, -- першы ўдар галоўнага голасу імпрэзы прыйшоўся міма, але Макараў яшчэ некалькі разоў паўтарыў гэтаяе слова, усё вышэй падымаючы ягонае крывое лязо, і ці тое ўсьмешка ягоная, якая ні на каліўца не зъмянілася з таго моманту, як ён узяў у рукі мікрофон, ці то пошлая чалавечая цікаўнасць адыгралі тут сваю ролю, але людзі пакрысе сапраўды супакоіліся, і іхныя азадкі, якія ўзбуджана апусьціліся ў крэслы, зас্বедчылі, што адбылося нешта жахлівае, аднак дапушчальнае.

-- Спакойна, -- у апошні раз паўтарыў Макараў, пакуль ягоныя браты цягнулі Алега да сцэны. -- Спакойна. Гэй, вы, жанчына, калі вы так верыше дактарам, то чаму вы прыйшлі сёняня да нас, махляроў і бандытаў. Хуткую, хуткую... Я вам расейскай мовай глумачу перавагі Панацэну, а вы хочаце, каб сюды набеглі знахары ў белых халатах.

Назар Мінус моцна трymаў за плечы аднаго з нас, самага невялічкага ростам. А той усё парываўся ўсташа -- твар ягоны торгаўся, вочы рваліся з арбітаў, вусны вышіскалі нейкае ашмецьце словаў. Назар Мінус глядзеў на сцэну. Асыстэнтка Макараў здымала з забітага кашулю.

-- Панацэн-гель, -- Макараў узьняў над сабой нешта падобнае да ўпакоўкі ад зубной пасты. -- Калі ласка. Хаця не... Паклічам усё ж сюды доктара. У

каго-небудзь з прысунтых ёсьць мэдыцынская адукацыя?

Жанчына, выгляд якой не пакідаў сумненняй у яе прыналежнасці да племені мэдсёстраў і лябарантак, баязліва пасунулася да ахвяры. Праз хвіліну вэрдыкт быў вынесены. З прысунтых у залі ў гістэрцы білася толькі адна асобіна няпэўнага полу.

-- А цяпер -- глядзіце й вырашайце, хто на гэтай плянэце -- махляр.

Асыстэнтка паволі ўцірала гель у прышчавую Алегаву сыпіну. Макараў прайшоў у кут і пачаў там гартаць нейкія паперы -- хіба што ўгадваемы ў ценю, ён удаваў, што тутэйшыя падзеі аніяк яго не датычыліца. Людзі з задніх радоў прыўсталі, каб было лепей відаць, і нам засталіся толькі прагныя сыпіны. Я глынуў віна, зірнуў нарэшце на свайго суседа -- і ледзь не падавіўся. Той спаў, і І клапатліва папраўляла коўдру на ягоных нагах. Храп суседа, які не прымусіў сябе чакаць, умомант разбурыў усё цудоўнае ачмурэнне, створанае музыкай і той неімавернай карцінай, што з такой жудаснай пасълядоўнасцю разгортвалася перад намі ў апошнія некалькі гадзінай. Калі І прыбрала ад мяне сваю тонкую вар'яцкую руку? Я нават не заўважыў, калі гэта адбылося.

Нечакана, адчуўшы, як адхлынаюць ад галавы музыка і астатнія выдумкі Мінуса, я ўбачыў сябе аднекуль зьверху -- пабачыў і не пазнаў спачатку. Хударлявае цела, якое зь невядомай прычыны сядзіць па гэты бок празрыстага экрану й назірае за тым, як іншыя людзі прасыпаюць свае жыцці, нібы кішэні іхных лёсаў працерліся да дзірак, нібыта дзён у гэтих кішэнях -- бясконцая колькасць, нібы гэта -- бяздонныя кішэні, прасыпаюць бестурботна, хаця лічаць, што іх саграсае штохвіліны стрэс за стрэсам. Быццам у залі, што раскінулася перада мной і маймі дзіўнымі суседзямі, у самым разгары першынства па

нейкім бязглудым відзе спорту: чэмпіянат гораду па гульні ў кампутарны кёрлінг. І нашыя позіркі на працягу вечару прыслоненяя да вялізной, квадратнай патыліцы усёй гэтай марнаграўнай грамады, што ўселася каля кампутару й б'е пальцамі па кнопках у імя танных, несапраўдных перамогаў. І калі чалавечая грамада, гэтыя восемдзесят нашых суайчынікаў скончаць матч, патыліца павернецца й нам у очы зазірне твар -- тады пільныя, напружаныя нашы позіркі палягуть у нішто, і мы разам зь імі.

А пакуль што -- мы глядзім на Іх, а Яны ня бачаць нас. І музыка працягваецца.

80.

Людзі ў залі хрысыціліся, а Алег усё ніяк ня мог падняцца -- ён стаяў на каленях і як п'яны матляў галавой. Асыстэнтка выщерла нож, загарнула ў сурвэтку й схавала ў стол. Макараў у гэты час, застаючыся ў цені, выгаворваў братам, і тыя вінавата махалі рукамі, не забываючы між тым зь цікавасцю паглядваць на сваю ажылую ахвяру. Ніхто з прысутных не садзіўся. Очы Назара Мінуса блішчэлі. Я нагбом выпіў віно й наліў сабе яшчэ.

-- У вас тут можна падіць? -- запытагаўся я шэптам у І і не дачакаўся адказу: яна толькі безуважна абвяла поглядам нашае пякельнае памяшканье: па ім бруйўся дым шматлікіх духмянасцяў, і маё пытанье й сапраўды прагучала недарэчы.

Ён падымаўся грузна, як цяжкааглет уздымае, штурхае па-над сабою штангу, і заля напружана сачыла: ці здолее. Адна нага, другая, жаласцівае торганыне прэсам, нэрвовы цік пляча -- і хутка герой дня зъянтэжана, нібыта не пазнаючы, вывучаў вачыма залю. Нехта запляскаў, іншыя началі храсыцца яшчэ больш апантана. Жанчына, якая

мацала Алегу пульс, ляслася, страціўшы недзе ў праходзе паміж крэсламі прытомнасьць. Асыстэнтка падбегла да яе, расштурхала мітусыльвых суседзяў, выдастала бутэлечку з Панацэнам і уваткнула мэдсястры паміж вуснаў.

Воплескі належалі Макараву – ён парадным крокам выйшаў да залі са свайго ўкрыцця, і мікрофон, які ляжаў на стале, паслухмяна разносіў па кутох ягоныя злавесныя самотныя аплядышмэнты. Алега пасадзілі ў першым радзе. “Хачу папрасіць прабачэння”, -- глуха прамовіў адзін з братоў, хаваючы вочы, і падсеў да сваёй ахвяры, зашаптаў нешта на вуха. Макараў спыніўся ў кроку ад застылага ў нямым жаху шэрагу здрэнцвельх гледачоў.

-- Такім чынам: Панацэн-гель. Спадзяюся, што ніхто цяпер не сумняеца ў эфектыўнасці прэпарату?

Можа быць, мне падалося, але першы рад гатовы быў укленчыць перад Макаравым, і толькі дабрадушны жэст апошняга пакінуў людзей на сваіх месцах.

-- Вось і добра. Панацэн-гель. Я гутарыў перад пачаткам нашай прэзэнтацыі з адной дзяўчынай, якая прыйшла сёньня да нас з праблемай даволі інтymнай. Ня будзем доўга круціць: бедная Кацярына ня мае дзяцей, хаця вельмі б хацела. Як, зрешты, любая сапраўдная жанчына. Вы, я бачу, ужо згадаўшеся, што я маю на ўвазе?

Позіркі дзесяткаў людзей забегалі па паверхні залі, аддана й мітусыльва выкryваючы няшчасную Кацярыну. У рэшце рэшт тая была ўпаляваная – шырокая адплюшчаная вочы глядзелі на Макарава пакорліва й страшна: так, відаць, глядзелі калісці на Распушціна вочы пецярбургскіх жанок з вышэйшага съвету.

-- Я правільна расказаў? – бесклапотна спытгаў Макараў, іранічны як рулетка ў казіно. – Сутнасьць праблемы пададзеная без скажэнняў?

Кацярына намагалася нешта сказаць, народ цярпліва чакаў, але ў выніку дачакаўся адно згоднага кіўка.

-- А муж... – Макараў двумя пальцамі ў роздуме пачасаў сабе падбародзьдзе і спакушальна пасыміхнуўся. – Муж... Ён сёньня з вамі?

Кацярына зноў кіўнула, а побач зь ёй павольна вырас бугай гадоў трышцаці, чырвоны як крывянная каўбаса. Брэты Макарава тымчасам хуценька ўзводзілі каля стала лёгкую скрыню са зборных блёкаў. Макараў падыйшоў да Кацярыны, дапамог ёй выбрацца да сцэны, парукаўся з супругам, які ўсё не падымай галавы.

-- Вось, вось, -- сужонству былі ўручаныя пакецікі. – А цяпер міласыці просім. Гэта, натуральна, ня рай у шалашы, аднак перачакаць летні дождёвік тут можна. Калі ласка.

Кацярына і яе сарамлівы муж па чарзе, спатыкаючыся й ледзь ня плачучы, залезылі ў скрыню. Макараў зачыніў за імі дзъверцу.

-- І не забудзьце: Панацэн пачынае дзейнічаць імгненна, -- весела пракръгчай Макараў ў шчылінку. Пакуль Кацярына з мужам бавілі час у скрыні, ля стала быў наладжаны продаж Панацэну й запіс у шэрагі працаўнікоў фірмы. Чарга зъмяёй вілася па ўсёй залі, і мы бачылі сусветны рад людзей, што стаяў ад сцяны да сцяны. Было відаць, што размаўляць ім няма пра што, і людзі маскавалі разгубленасыць ненагуральна гучнымі галасамі. Толькі першыя двое гасцей набылі па камплекце Панацэну й, разглядваючы пакеты быщкам ня вельмі гідкіх, аднак буйнога памеру інсектаў, адыйшлі да кінаэкрану, як Кацярына вызірнула са скрыні.

81.

-- Куды? – усклікнуў Макараў. – Не, так ня пойдзе. А ну назад. Нават шчокі не пачырванелі. Што гэта за сабатаж. Муж! Паболей ініцыятывы!

Ён зачыніў дзъверцу й строга паляпаў па ёй кулаком.

-- На Панацэн спадзявайся, але... У першую чаргу ўсё залежыць ад чалавека.

Кацярына выйшла хвілін празъ дзесьць. Асыстэнтка Макарава, якая запісвала ахвотных стаць распаўсюднікамі, зачыніла ноўтбук. Брэты з ухмылкамі пачалі разьбіраць скрыню, не дачакаўшыся, пакуль муж вылезе адтуль, і таму няшчасны заблыгтаўся ў дошачках, нібы ў нагавіцах. Макараў схапіў мікрофон.

-- Раз!

Натоўп неўразумела глядзеў на яго.

-- Два!

Кацярына ўстрывожана паспрабавала схавацца за сыпіной мужа, але той нечакана вырваўся ѹ камусыці паправіў прарэх.

-- Тры!

Погляды ўсіх былі скіраваныя на Макарава, але вось адзін паважны мужчына ѹ кепі, што прысеў, стаміўшыся стаяць у чарзе, раптам выкінуў руку ѹ фашыстоўскім прывітаныні:

-- Глядзіце!

Жывот Кацярыны рос на вачах. Надзьмулася блакітная блузка, прыпухлі грудзі, затрашчалі гузікі. Кацярына ѹ паніцы завыла нешта ѹ твар мужа, а той махаў бязладна рукамі, круціў галавой і апырскаў сылінай абалдзелых прысутных. Макараў стаяў зусім блізка, выціраў вільготнай сурвэткай твар і паўтараў з усьмешкай сабе пад нос: “Ад Баранавіч да Слуцку...”. Людзей калаціў экстатычны азnob, знаёмы нам Міхаіл Міхайлавіч гучна пляскаў у шырокія далоні, частымі паваротамі натрэніраванага торсу

заклікаючы ўсіх далучыцца да трывомфу. Нарэшце муж уцяміў, у чым рэч, і таропка пачаў расшпільваць гузікі на круглым жончыным жываце са святым знакам ужо адпаведна падрыхтаванага пупка. Аднак зусім хутка Кацярына рухнула на крэслы, і мэдсястра ў чарговы раз вымушаная была ўзяцца за справу.

-- Мне блага, -- сказаў я гучна -- Я пайду.

Ніхто з суседзяў не звярнуў на мяне ўвагі. І мэллянхалічна перабірала свае пацеркі, а Мінус, асабліва непрыгожы ў чырвоным святле, задаволена крывіў свае марынаваныя губкі. Навошта ён усё гэта зладзіў? А чаму б, уласна, і не? Нехта ж вось піша раманы, а нехта прадае ўчасткі на Месяцы пад лецішчы, а нехта капаецца ў асырыйскіх прыбіральнях. І ніхто не знаходзіць гэта настолькі экстравагантным, каб пакласыці сябе ў дыплямат і адправіць па пошце ў вар'ятню. Прапортар дапальваў нейкую танную ѹ съмядзючую цыгарэту, мой сусед спаў, а маленкі закрыў твар рукамі. Я пераступіць цераз съпячага ѹ, прашалясьцеўши на разьвітаныне палоскамі жалюзі, спусціўся ўніз. Воран на стале ѿ дырэктарскім кабінэце ажыўіўся пры маім зьяўленыні, заварочаўся на месцы, сутаргова заторгай галавой, замалациў дубовай дзюбай аб съпінку крэсла. Я запаліў і выйшаў на двор. Нейкі стары тырчэў каля службовага ўваходу -- я ледзь ня зьбіў яго з ног. Кадык ягоны затросціся, аднак мне было не да высьвятленыя адносінаў або прабачэнныя. Я сеў у сквэры, ды толькі асвятленае вакно ѿ кабінэце Мінуса прымушала мяне абарочвацца на гэты дом зноўку ѹ зноўку. Хацелася паліць, я даставаў цыгарэты, забываючы, што толькі што паліў. Хутка пад маімі нагамі бялеў у прышемках цэлы выывыдак галодных пералётных недапалкаў.

І момант насьпей. Уваход у кінатэатр адчыніўся, і адтуль, даносячы аж да мяне сваё маўклівае ўзбуджэныне, паваліў натоўп. Ніхто не

зважаў адно на аднога. І калі трамваі чарадой, як гэта водзіцца ў іх пасыль дзесяці вечару, пачалі скасоўваць цені на прыпынку, нядайнія акторы матэрыялізоўваліся ў трамвайніх вокнах, і я бачыў: яны не падыходзяць адно да аднаго, яны разъязджаюцца па розных раёнах гораду і развозяць з сабой сваю таямніцу. Разам з загадкавым пакетам. І толькі зыніжка грэ ѯм вывернутыя навыварат душы.

За школом мінусаўская кабінету з'явілася постаці. Я бы, можа, правароніў іх, калі б нехта не зароў недалёка ў кустах мацерную песню. Я павярнуў міжволі галаву, і асьветленае вакно адразу ж прасыгналізавала: яны выходзяць. Аднак ні праз хвіліну, ні праз пяць, ні праз дзесяць са службовага уваходу так нікто й ня выйшаў. І я, злосна пасыміхаючыся сам зь сябе, бо кот зь мяне проста ніякі, пракраўся да дзівераў. Яны ўсё яшчэ былі адчыненыя. Я зноў нырнуў у цемру калідору, навобмацак знайшоў дзіверы ў дырэктарскі кабінет, асьцярожна адчыніў. Воран чысыціў пер'е, павёў на мяне вокам. Я прыклала да вуснаў палец, і ён паціснуў гарбатымі плячыма. Ціха ступаючы, я перасек пакой і зноў падняўся па лесьвіцы. Нічога не ўказвала на тое, што мяне нехта чуў. Перад уваходам у нашу чырвоную глядзельную залю я спыніўся. У шчыліны мне было відаць, што яны й праўда не разыходзяцца, праклятыя тэагралы, сядзяць вакол І, паўколам, і музыка ўжо сыйшла ў пясок, толькі яшчарчын яе хвосьцік застаўся на паверхні, вінным булькатам, перастукам гліны, шолахам нячышчанага зерня. Яны ўсе ўтрапіліся на І, і я ня бачыў, што тоіща ў іхных вачох -- пытаныі, адказы, загады, юрлівасць? Няведаныне дражніла мяне, спакутаванага за сённяшні вечар, зынявежанага й дзіўным чынам ашчасьліўленага... Я закрыў адно вуха, каб пачуць, пра што вядзецца іхная ціхая размова, і тут у другое мне маркотна прамовілі:

-- Праходзьце. Будзыце як дома.

Я адхіснуўся ў з размаху сеў на прыступку. На парэнчах менш чым у мэтры ад мяне сядзеў Назар Мінус і матляў нагамі. Ад яго пахла нядаўна зъедзенай піццай з грыбамі. Ён з уздыхам саскочыў, узяў мяне за руку ў правёў у неправетранае пакуль памяшканыне. Ніхто, здавалася, не заўважыў нашага зъяўленыня. Мінус усадзіў мяне побач з пралетарам і сунуў сваю сухую руку:

-- Знаёмцеся.

ЧАСТКА ВОСЬМАЯ

Дзеючыя ў нядзеючыя асобы

82.

У пятніцу мы зь Вікай сустрэліся на адной з тых ціхіх вулак, якія хаваюць за сваімі мілымі густымі шатамі праспектны тлум. Наша часовае растаныне пайшло ёй на карысць – я зь цяжкасцю пазнаваў у гэтай дагледжана-драпежнай, з бліскучымі вачыма-манэтамі дзяўчыне сваю колішнюю спадарожніцу жыцьця, змораную ад штохвіліннай барацьбы за выкананыне нормы на маіх паныльых рудніках. Яе сьпіна стала прамой нібы тэлевежа, яе пазногіцы былі пафарбаваныя кроюю ўспамінаў, яе думкі лёгка затоптвалі мае бедныя, абсалютна нецікавыя рэфлексіі. Мяркуючы па ўсім, курс рэабілітацыі ў бацькоўскім доме быў закончаны – пасъля першых жа асыцярожных словаў, якімі мы абмяняліся, мне стала зразумела, што дома яна цяпер бывае рэдка, усё больш курсуе па горадзе і ягоным чырвоналіхтарным навакольлі. Шукае.

-- Ты ня ведаеш, чыя гэта музыка? – спытаў я між іншым, калі мы паволі крочылі ў засені клёнаў пэнсійнага ўзросту, і паспрабаваў, наколькі мог, на губах выканаць ёй фрагмент з пачутага на спектаклі. Яна наморшчыла адпрасаваны свабодай лоб:

-- Зараз, зараз. Нешта няўлоўна знаёмае. Трутуту... Ведаеш, здаецца, гэта Чайкоўскі.

-- У цябе ж музычная адкукацыя, -- я зазірнуў у ноздры яе заклапочанага маленъкага носу.

-- Якая там адкукацыя, -- Віка насунула на вочы цёмныя акуляры, бо мы дайшлі да павароту й тут ужо ад сонца маглі ўратаваць хіба шапікі на прыпынках.
-- Я за фано ня сядзела ўжо гадоў пяць... Чайкоўскі. Так, Чайкоўскі.

Мы моўчкі дайшлі да прыпынку, яна некалькі разоў задуменна зірнула на экран тэлефону, прыгожа вуркочачы нешта. Хутка я заўважыў, што вуркоча яна туую самую нескладаную, але зіхоткуюй вострую, як новенькая сякера, мэлёдью.

-- Вазьмі, -- яна імкліва, нібыта каб ніхто не заўважыў, выдастала з сумачкі пачак грошай і сунула мне ў кішэню пінжаку. Наўмысна, каб я не пасьпей прыкінуць, якая там сума. -- Вазьмі. Бяры, прашу цябе, вазьмі калі ласка. Я нічога ня маю на ўвазе, проста ведаю, што ў цябе няма. А ў мяне працэс пайшоў. Бяры.

Я супраціўляўся як мог, яна настойліва спрабавала зъмяніць тэму, затоўквала мае рукі назад у кішэні разам з гэтым папяровым штучным сэрцам, якое мусіла захаваць мне жыццё. Урэшце нашая барацьба пачала нагадваць абдымкі. Сустрэчныя пазіралі на мяне як на дурня. І я здаўся, выцер успашелы лоб:

-- Лепш бы ты мяне пакарміла.

-- Няма праблемаў, -- з палёткай прамовіла яна.
-- Давай зойдзем. Толькі ў мяне мала часу. Наколькі я памятаю, ты ж... Ты ж шпарка ясі?

83.

Невялікая кавярня, міма якой я праходзіў безыльч разоў, апінулася пустой, белай і прахалоднай; пахла адначасова недапалкамі й толькі што

прыгатаваным мясам. Мая галава адразу ж закружылася, узьбіваючы ў роце съліну. Мы ўпалі ў зручныя, аднак занадта ніzkія крэслы, і Віка, зірнуўшы ў мэню толькі краем вока, запаліла й спытала, так, як кожны раз пасъля нашага расстання – быццам бы мімаходзь:

-- Ну як ты?

-- Някепска, -- адчуваныне, што мяне будуць карміць, нечакана нарадзіла ўнутры амаль звяярынае ўзбуджэныне, жаданыне спароўваныня. Я жудасна простым поглядам абмацваў яе загарэлыя грудзі, якія яшчэ нядаўна былі маймі, маймі, і ўжо не разумеў, чаго мне хочацца болей: смажанай цяляціны ці гэтага, толькі трохі падсмажанага на сонцы мяса. Кавярня паступова запаўнялася людзьмі.

-- Ня плюйся, -- сказала яна, зморшчыўшы нос і выцершы зь яго нябачную кропельку. – Плюешся, як заўжды.

Падыйшоў афіцыянт, і я надыктаваў яму цэлую самабранку. Віка толькі прымружылася зьдзіўлена й замовіла сабе мінералку, а потым вярнула хлопца назад і загадала прынесці марціні. З ільдом – проста таму што прыгожа гучыць.

-- І не глядзі на мяне так. Гэта з твойго боку...

-- Як так?

-- Так...

Яна пакруціла пальцамі ў паветры й на стол упаў попел.

-- Караваец, не глядзі. Будзь вышэй. Я чула, ты хадзіў у тэатр. Зь якіх гэтага...

-- Я заўсёды любіў тэатр.

-- Што не замінала табе ночы напралёт гуляцца ў камптарныя стралялкі.

-- Гэта быў кёрлінг...

-- Бедны ты мой, бедны...

Апошнія слова яна прамовіла амаль пяшчотна. Мне прынеслы салаты, потым гарачае; у пароўнаныні

з тымі поснымі стравамі, якімі зазвычай кармілі ў тэатры, гэта быў каралеўскі съняданак; пакуль я, чвякаючы, насычаўся, Віка паліла адну цыгарэту за другой й без супынку пазірала на гадзіннік, таропка распавяддаючы пра бацькоў і сваякоў. Нарэшце я зразумеў, што калі даем усё, то памру проста тут, у гэтай кавярні – я згадаў раптам, што калісьці яна была мілым дзіцячым кафэ-марожаным, толькі вось назву ня мог успомніць. Шмат што зъмянілася ў сталіцы за некалькі гадоў.

-- Набудзь мне гарэлкі, -- папрасіў я, з задавальненнем назіраючы, як позех Вікі прымушае яе прылегчы на пару імгненыяў грудзьмі на стол, і яе грудзі (мае, мае!) становяцца бачныя амаль да смочак.

-- Ні-ні, -- настрой у яе сапсаваўся. – I навогул, я ўжо спазняюся.

-- Добра, -- я падняўся з-за стала. – Дзякую табе вялікі. Ратуеш ад галоднае съмерці. Я толькі пайду патэлефаную. Пачакай хвілінку.

Так мы жартам называлі падчас сумеснага жыцця наведваныне прыбіральні. Засунуўшы ў кішэні рукі, я рушыў міма стойкі, лявіруючы між занадта шчыльна састаўленых крэслай і столікам. Галава была такой, нібыта я і праўда вышпіў гарэлкі. Ужо недалёка ад запаветных дзьвераў я даволі моцна штурхануў нечую патыліцу, дзынькнула шклянка, я нахіліўся й сказаў у маленькае, адтапыранае пунсовое вуха: “Даруйце”.

-- Нічога, нічога, -- халодна адказаў мне Назар Мінус і паклаў на мокрае калена сурвэтку. І як заўсёды, І прымружыла свае вочы, пранізьліва апёкшы мяне трэцім. Яны, відаць, чакалі, пакуль ім прынясьць паесыці. Я агаломшана адварнуўся ў прамовіў кудысьці ўбок:

-- Прывітаныне.

-- Добры дзень, -- пасъля паўзы раздражнёна выціснуў зь сябе Мінус. І перавяла позірк у вакно. Я пастаяў крыху моўчкі, трymаючыся за сыпінку крэсла.

-- Файны ўчора быў спектакль.

У адказ мне было ледзяное маўчаныне.

-- Вы ведаце, Кіроўца ўчора ў мянутуру патрапіў. На ўсю ноч... Мне здаецца, ён усё ж...

-- Малады чалавек, -- у зрэнках Мінуса было непадробнае шаленства. -- Нам абсалютна не цікава, дзе бавяць ночы ваши себрукі. Вы нас з кімсыці зблытаці. Не замінайце, калі ласка, нам адпачываць.

-- А інакш мы міліцыю выклічам, -- сказала І драўляным голасам.

-- Ідзеце куды ішлі, -- недараўзвіты, празрысты палец Мінуса паказаў на дзъверы прыбіральні. -- Усяго найлепшага.

Стала так крыўдна, што захацелася схапіць Мінуса за лапушныя вушы, падняць над столом і добра патрэсці. Як тлуміць галовы людзям па вечарох, дык калі ласка. Мне сапраўды нясьцерпна захацелася гарэлкі. Я паглядзеў на Віку -- тая апраўдвалася перад кімсыці па тэлефоне. "Прабачце, -- усё ж прамармытаў я. -- Кансыпрацыя". Мінус пагрозыліва крэкнуў, што атрымалася ў яго насамреч досыць съмешна, і адварнуўся.

Акружаны прыбіральшчыцамі, я ўзіраўся ў амаль індыйскі ўзор на кафлі і абражана паліваў лімонна-жоўты язык пісуару. Вікі мне болей не хацелася. У адной з кабінак нехта, відаць, размаўляў па тэлефоне, спраўляючы патрэбу -- было такое ўражаныне, што чалавек гэты вядзе дзелавую размову са сваім пэнісам. Па артэрыйах туалету струменілі таямнічыя сокі. Мыючы рукі, я доўга ўглядадаўся ў сваё адлюстраваныне, съгасе й непрыгожае, твар скончанага эгаіста, які застаўся на плянэце адзін з усяго чалавецтва... А потым я дастаў з кішэні грошы

й пералічыў. Іх мусіла хапіць, прынамсі, да панядзелка.

84.

Малады Мастак застагнаў і адплюшчыў вочы. Спачатку ўсё было быццам бы няблага, толькі вось выяве перад вачыма відавочна не хапала стэрэафэкту. Па-над ім вісела знаёмая й родная савецкая лямпа, стылізаваная пад старажытную жырандолю, і чамусыці съвяціла, хаця была, па ўсёй верагоднасці, раніца – нясьмелае, блякае электрычнае съвягло чэзла ў суцэльнім панаваныні сонца. Зъ лямпы зьвісала пятля; прыглядзеўшыся, Малады Мастак уцяміў, што гэта жаночыя калготкі – іхныя дзіравыя пяткі выглядалі папросту мярзотна. Ён паспрабаваў паварушыцца, і адразу ж неімаверны боль працяў яго ад макаўкі да яец. Рот быў набіты нечым ванітойным, нібы мастак наеўся перад сном мухаў. Зялёных, бліскучых мухаў. Ну, з гэтым ўсё зразумела. Проста ўчора яшчэ ня скончылася, а зачапілася за колы сёньняшняга. Мінулы вечар не марудзячы пачаў раскручвацца ў памяці Маладога Мастака, і некаторыя ягоныя часавыя адрезкі апынуліся зацёртымі так, што аднавіць іх было немажліва. Зялёная муха пахмельля. Сэкс, наркотыкі й рок-н-рол. Аднак адкуль гэтых брыдкія калготкі? Ды і спаў ён усю ноч на нечым калочым.

Праз колькі хвілінаў, здолеўшы захаваць прыемную нерухомасць, Малады Мастак зразумеў, што адплюшчыў ён пакуль толькі адно вока. Вылайшыся і адчуўшы ад гэтага прыліў сілаў, ён паспрабаваў адплюшчыць другое, ды хутка здаўся, бо начыста забыў, якім чынам гэта робіцца. Які ж орган трэба ўключыць? Малады Мастак вырашыў пачаць з самага важнага, і неўзабаве з жахам адчуў, як пад ім разыліваецца цёплае, угульнае мора. Лежачы на

ягонаій паверхні, ён лаяўся да таго моманту, пакуль побач нехта не здрыгнуўся і перад носам Мастака не прапаўзла валасатая пачвара, пакрытая чырвонымі плямамі.

-- Майк? – аднымі вуснамі спытваў Мастак.

Майк пацалаваў яго ў вока й прашаптаў, дыхаючы перагарам:

-- Ляжы. Я прынясу папіць.

-- Майк...

Мастак заплакаў, і ягонае правае вока, растопленае съязьмі, урэшце адкрылася. Неўзабаве Мастак адчуў, як у рот ягоны крапае вада. Майк тым часам ablізнуў Мастака там, дзе было так балюча, і Мастак прыпадняўся, схапіў за валасы гэтую бледную, пакрытую шчэпцыю, галаву й адкінуў падалей. Майк сеў, абхапіў калені рукамі й заскуголіў.

-- Ну не крыўдуй, -- Мастак, пальцамі масіруючы лоб, пачаў адной рукой нацягваць на сябе шорты. – Табе ўчорашняга мала было? Ну ўсё, усё. Слухай, сённяня камісія з мэрыі прыядзічае. Трэба быць у форме. Ты ня бачыў, дзе ключ ад майстэрні?

-- Яна адчыненая, -- Майк лёг, рассунуў ногі.

-- Што?

Мастак кінуўся да дзьвераў у суседні пакой, таргануў ручку – замок ляскнуў і не паддаўся. Ён у шаленстве абярнуўся: гэты педзік нячутна ржаў, пагладжваючы сябе паміж ног. “Жарт, жарт, -- усьмешка зьнікла зь ягонага твару. -- Я проста хацеў цябе павесяліць. Ключы ў цябе ў джынсах”.

-- Слухай, -- Мастак кінуўся да заплечніку, што валяўся пад шафай. – Камісія прыядзічае, разумееш? Першы прагляд. Так што давай зробім так. Ты прыябрэш тут, а я схаджу прынясу чаго-небудзь перакусіць і потым пагляджу на мадэль, трэба дапрацаваць там трохі... Вось, ёб тваю, толькі два флаконы засталося.

Ён тримаў у руцэ два флякончыкі “Панацэну” і паскудная хваля падступала да ягонага горла. Абдзіраючы пазногі, Мастак ускрыў адзін і таропка прыпаў да плястмасавага рыльца. Спачатку вадкасць не хацела ліцца ў глотку, застрывала між зубоў, ападала пад языком і чамусыці ліпла да нёба, аднак Мастак страшэнным намаганьнем волі прымусіў сябе пракаўтнуць зъмесціва флякону. Ён пастаяў трохі, баючыся заплюшчваць вочы, дачакаўся, пакуль з галавы, бы дым з пракуранага пакою, выйдзе ўвесь той панылы боль, які пакінуў Мастаку ў спадчыну ўчорашні дзень, і кроў зноў забурліць, і запрацуе абураны, выведзены з гіпнозу страунік.

-- Жыць стала лепей, жыць стала весялей, -- крыва пасьміхнуўся мастак і, на імгненьне спахмурнеўши, потым радасна адрыгнуў. – Кіслотна-шчалачны баланс адноўлены, можна зноў слухаць птушыныя съпевы. Апранайся, дупа.

Абуваючыся, ён з зайздрасцю глядзеў, як Майк нетаропка пасёрбвае з флякону, і думаў пры гэтым, ці не папрасіць сёняня ў пінжачных дзядзек сякога-такога авансу. У дамове, праўда, было пазначана, што заплоцяць яму напярэдадні свята, аднак можна было спаслацца, напрыклад, на недахоп матэрыйлаў.

-- Не хвалюйся, -- прасіпяваў мякка Майк, дапіўшы “Панацэн” і капаючыся ў колбах на стале. – Я скажу тату, ён падкіне яшчэ панацэнчыку. Можа, нават пасълязаўтра. У іх там якраз завоз, а ў таты нефіговая зыніжка. Мілы, а можа, паўгорым сёняня. Можна Але зазваніць...

-- Маўчаць, -- заклапочана прарычэў Мастак, зірнуўшы на гадзіннік. – Спачатку прымем камісію. Калі ўжо да цябе дойдзе. Каб празь пяць хвілін тут было чыста як ...

85.

Пінжачных дзядзек было троє, а зь імі – дзьве пінжачныя цёткі, якія, хоць і трymаліся ззаду, зъяўляліся, бясспрэчна, галоўнымі сябрамі камісіі. Мастак імкнуўся паводзіць сябе ветліва, кінуўся здымамаць зь цётак пінжакі, тыя спалохана занялі непрыступныя позы, і Мастак быў вымушаны апраўдвацца. “Я выглядаю нейкім прайдзісьвегам”, -- з прыкрасыцю падумаў ён, незнарок пабачыўшы сябе ў люстры. Урэшце камісія, не разбуваючыся й не пасыміхаючыся, прайшла ў пакой. Мастак гасцінным гэстам запрасіў іх прысесьці, але ад убачанага ў пакоі ледзь не ўпаў на канапу сам. На табурэце ў цэнтры пакоя сядзеў, закінуўшы нагу за нагу, Майк у кароткім, значна вышэй за калені жаночым халаце й малываў нешта на вялікім лісьце ватману. Дзядзькі з жахам глядзелі на валасатыя, плямістыя Майкавы ногі й, здавалася, не маглі адвесыці вачэй.

-- Гэта студэнт, з Акадэміі, -- прамармытаў Мастак, засланяючы Майка сыпнай. – Бярэ ўрокі.

-- І пазірую ў волны час, -- какетліва сказаў Майк і пачасаў аголенае плячо.

-- А вы самі які факультэт Акадэміі сканчалі? – запытаўся падазрона адзін зь дзядзек, сывідруючы Майка позіркам.

-- Не давялося, -- трагічна апусьціўшы бровы, прамовіў Мастак і зазірнуў у ліст на валасатых каленях. Свалачны педзік выводзіў вуглём па белым ватмане адборныя, выкшталтоныя мацерныя слова і ледзь прыкметна ўсьміхаўся, гадзюка.

-- Самавучка? – і пінжачныя дзядзькі разам адарваліся ад сузіраныя Майка ў халаце.

Мастак узрушана павёў плячыма, аднак тут адна зь цётак ускінула галаву:

-- А гэта ў вас што?

На савецкай лямпе, што так удала імітавала старажытную жырандолю ў стылі барока, гайдаліся на скразьняку дзіравыя жаночыя калготкі. “Заб’ю суку”, -- вырашыў Мастак у адначасьце, а Майк, адараўшыся ад маляваньня, ляготна працадзіў:

-- Гэта мая дыплёмная інсталяцыя.

Словы гэтая зрабілі на цётак цудадзейнае ўражаныне. Яны з павагай пераварылі іх у сваіх падобных да катлоў галовах, і тая, што была худзейшая, сказала:

-- А ў гэтым нешта ёсьць. Сучаснае мастацтва. Тут наўпрост лезыці нельга.

Адзін зъ дзядзькоў, з падазроным голасам, раптам гэкнуў Мастаку ў вуха:

-- А чым гэта ў вас так непрыемна пахне?

-- Працэс мастацкага надзіманья... – пачаў было разгублена Мастак, аднак худзейшая зъ цётак рэзка прамовіла дзядзьку ў твар:

-- Кандыдатура нашага шаноўнага Маладога Мастака зацверджаная на паседжаныні Каардынацыйнага Савету. Так што няма падставаў сумнявацца ў яго прафэсійнай прыдатнасці, Байрам Уралавіч. Мы ня маём для гэтага паўнамоцтваў.

-- А можна паглядзець, над чым вы працуецце? – другая пінжачная цётка падыйшла да Майка, аднак Мастак рапчула перагарадзіў ёй шлях:

-- Вы ведаеце, ня будзем бянтэжыць студэнта. Творчасць, згадзіцесь, інтывітнай занягак.... Давайце лепш я прадэманструю вам тое, што...

Ён кінуўся да дзьвярэй і шырока іх расчыніў. Цётка пакрыўджана падціснула вусны, але вымушаная была рушыць да майстэрні.

-- Што ж, нас папярэджвалі, што вы – мастак ар'егардны і авантажны, -- строга сказала худзейшая. – Давайце ж паглядзім.

86.

Надзіманы чалавек займаў, бадай што, усё памяшканье. Ён сядзеў на падлозе, прысланіўшыся съпінай да съяны, і ўвогуле рабіў уражанье досьць ціхамірнай істоты; рукі Надзіманы чалавек трymаў на каленях, і гэта яшчэ больш падкрэслівала ягоную паслухмянасць і нязлоснасць. Паміж пальцаў ног, кожны зъ якіх быў ростам з Мастака, блукалі сонечныя водсветы, у паветры кружляў пыл; на адным з пазногцяў левай рукі стаяла пералоўненая попельніца; вочы Надзіманага чалавека былі завешаныя брудна-жоўтымі анучамі. Надзіманы чалавек адкідаў у бок гасцей густы, шырокі ценъ, ад якога цягнула холадам. Члены камісіі ацепаліся, нехта чыхнуў.

-- Як жывы, -- ня здолеўши стрымаць захапленыня, прамовіла таўсыцейшая зъ цётак, астатнія члены камісіі таксама ня зводзілі з надзіманай скульптуры зачараваных поглядаў. Мастак паціснуў плячыма й, прымружыўшыся, задуменна зірнуў на вершаліну калёсу.

Як цацачныя, вакол Надзіманага чалавеку былі раскіданыя лесьвіцы рознага памеру, самая высокая, утапаючы нізам у зімным ценю, верхам была прыслоненая да вуха, дзе загадкавай адтулінай цямнеў слыхавы праход. Дзе-нідзе балёны былі замащаваныя яшчэ даволі груба, і, аднак, твор сапраўды здаваўся жывым – хіба што адчувалася нядаўнє хірургічнае ўмяшальніцтва, якое давялося перажыць гэтаму вялізнаму арганізму.

-- Ды вы праходзьце, падходзьце бліжэй, -- спахапіўся Мастак і пасыпешліва ўзяўся ачышчаць для членаў камісіі дарогу. -- З адлегласці, натуральна, лепш ацэніваць, аднак вось і пад такім... ракурсам...трэб-ба...

Камісія баязьліва пакрочыла да ступакоў, на якія паказаў Мастак. Ззаду трymаўся Байрам

Уралавіч, непрыязна пазіраючы на надзіманыя пальцы. Камісія падыйшла бліжэй. Адсюль было добра відаць, што скульптура прыкручаная да падлогі, у якую былі ўмантаваныя спэцыяльныя прыстасаваныні, адмысловым тросам. Надзіманага чалавека трымалі тут, як толькі што паланёнага Гулівэра.

-- Але ж, мусіць, ніхто з вашых калегаў у такім узроścieце ня меў гэткага прасторнага памяшкання для майстэрні, -- крыкнуў Мастаку Байрам Уралавіч, і пад столяй грымнула рэха.

-- Фонд падтрымкі маладых творцаў, -- праз плячо адказаў Мастак. - Я атрымаў грант Міністэрства культуры. Раней тут, дарэчы, працаваў Рцыгур, той самы, які ляпіў аўтарку Цанавы.

Яны спыніліся паміж разъведзеных убакі ступакоў Надзіманага чалавека. Адзін зь пінжачных дзядзек, асьмялеўшы, паляпаў скульптуру па пятцы й запытальна зірнуў на Мастака. "Гума", -- думаючы пра нешта сваё, сказаў той і запрашальна ўзыняў вочы.

87.

Нерухомасць твару й захінутыя анучамі вачніцы наводзілі на думку, што Надзіманы сыпіць. Праўда, вусны яго крыху жаласціва крывіліся, унізе шчакі гума трэнула й разыйшлася трима рэзка акрэсленымі палоскамі; кадык напружана тырчаў, утвараючы выступ, на якім магла б гнездаваць птушыная сям'я - было такое адчуваныне, што Надзіманага чалавека перад гэтым доўга катаваў невядомы боль, схаваны ў ягоных гумовых нетрах, і вось нарэшце яму зрабілі ўкол, і боль нанейкі час адыйшоў, пакінуўшы, тым ня меней, на скury Надзіманага невынішчальныя съяды. Плечы чалавек меў пахілья, лысую ягоную макаўку ўпрыгожвала амаль празрыстая, нічым не зафарбаваная пухліна.

Худзейшая зь пінжачных цётак з сумненнем пакачала галавой.

-- Можна зірнуць зынізу, -- пасьпешліва прамовій Мастак. -- На жаль, у поўны рост пакуль не атрымаеца, але...

Члены камісіі маўчалі, прыщіснутыя маўклівай тугой дрымотнага гіганта.

З пупка Надзіманага чалавека тырчэў тоўсты шлянг; цяжка скруціўшыся на съязгне, ён потым апускаўся з другога, залітага сонцам боку на падлогу й выходзіў праз вакно на двор. Там, унізе, разъмяшчалася машына, якая давала Мастаку паветра для надзіманья. Машыну абслугоўваў інтэлігентны, як рабочы друкарні, алькаголік -- Мастак ня бачыў яго ўжо трэй дні. Камісія моўчкі выслушала тлумачэнны, з агідай аглядваючыся на ільсыністую, прапітаную чымсыці алеістым пупавіну.

-- А чаму ў яго вочы закрытыя анучамі? -- дзіцячым голасам запыталася нарэшце таўсыцейшая зь пінжачных цётак. Мастак сумеўся.

-- Праца ж яшчэ ня скончаная, -- прамармытаў ён. -- Гэта адзін з найважнейшых этапаў, і... Ну, карацей, там сохне, і навогул...

Паміж ног Надзіманага чалавека было пуста, як у лялькі. Праўда, ні ў каго не ўзынікала сумневу, што перад імі -- істота мужчынскага полу, пагатоў усе бачылі ў гэтым інтымным месцы ня гладкую паверхню, а няроўны выступ памерам з добры валун, у форме якога можна было ўгадаць што заўгодна. Таўсыцейшая зь цётак з інтарэсам абводзіла яго вачыма, наважваючыся распытаць Мастака на далікатную тэму.

-- Мы доўга думалі, -- апярэдзіў яе немаведама адкуль узыніклы Майк. -- І былі ўпэўненыя, што для съягта спагрэбіцца ўсё ж мужчына...

Ён стаяў на лесьвіцы, той самай, найдаўжэйшай, што вяла да слыхавога праходу

надзіманага вуха, і весела шчэрый зубы. На Майку быў усё той жа жаночы халат, і члены камісіі, якія бачылі яго зьнізу, сарамліва адварнуліся.

-- Можна было падыйсьці да працы больш натуралистычна, -- натхнёна працягваў Майк, зрабіўшы некалькі кроакаў па лесьвіцы ўверх. - Аднак проблема, уласна, палягае ў самой спэцыфіцы жанру надзіманай скульптуры... Яна вось у чым: рабіць палавы орган надзымутым ці...

Майк уладкаўваўся на прыступы.

-- ...ці зъдзымутым. Першы варыянт лягічны й на першы погляд заканамерны: усе часткі твору надзіманыя. Аднак што падумаюць гараджане, пабачыўшы настолькі маштабна паказанае ўзбуджэнне? Ці не падасца гэта, прама скажам, парнаграфія? З другога боку, зъдзымуты, млявы, бязвольна павіслы орган пазбаваў жыхароў гораду, якія прыйдуць на съвята, аптымізму, веры ў будучыню свайго роднага места, жадання працаваць дзеля ягонага вечнага дабрабыту. Зъдзымасць мала таго што супярэчыць тэхналягічнаму рашэнню твора, яна прыўносіць у твор непатрэбныя нявер'е й смутак. Таму гэтае пытаныне мы бы хацелі пакінуць на суд шаноўных членаў камісіі: як на ваш погляд, лепей выразіць полавую прыналежнасць скульптуры, не скатваючыся да непатрэбнай абстрактнасці выкананыя, ці выражаяць яе навогул, гэтую прыналежнасць, або зрабіць скульптуру своеасаблівым гермафрадытам, які спалучыць у сабе лепшыя якасці як мужчынскай часткі насельніцтва, так і жаночай? Вось вы як думаецце, Байрам Уралавіч?

-- Пакінем як ёсьць, -- спалохана прагаварыў Байрам Уралавіч. - Навошта гэта ўсё... ну, тое, што вы сказалі... Нармальная скульптура. Усё і так ясна.

-- Ён проста апрануты, -- правішчала таўсыцейшая зь пінжачных цётак.

-- Многа ж волі вы даеце сваім вучням, -- працадзіла скрэзь зубы худзейшая й злосна зірнула на Мастака. -- Давайце ня будзем шукаць праблемы там, дзе яе няма, -- дадала яна ўжо гучней. -- Гэта ня тое, на чым нам трэба акцэнтаваць увагу. Выбачайце, шаноўны мастак, мы адыйдзем на хвілінку, камісіі трэба паравіца.

-- Калі ласка, -- Мастак зъянтэжана апусьціў вочы. -- Толькі вось...

-- На хвілінку, -- адрезала член камісіі й рашуча рушыла ў засень надзіманых пальцаў, махнуўшы калегам рукой. Тыя адрызвіста й заклапочана зашапталіся.

Мастак пагразіў Майку кулаком. Той узльез яшчэ вышэй і, трymаючыся за пругкую вушную ракавіну, пералез на брыво й павіс там, раскачваючыся.

-- Не забудьце пра тое, што ў поўны рост праблема міжножжа стане больш відавочнай! -- крыкнуў Майк, крысьсё халату якога распахвалася ўсё шырэй.

-- Скажыце студэнту, каб пакінуў залю, -- строга прамовіла худзейшая. -- Ён замінае нам праводзіць нараду. Дый вам, я гляджу, працаваць не дапамагае. Вы зразумейце, вельмі важна, каб скульптура была гатовая ў неабходны тэрмін.

Мастак з сур'ёзным выглядам надзымуўся ў выставіў далоні наперад: маўляў, зразумела.

-- Вы хацелі пабачыць ягоныя вочы? -- раптам крыкнуў Майк з вышыні. -- Зараз я вам іх пакажу.

З увішнасцю малпы ён пачаў караскацца па шчацэ Надзіманага чалавека, хапаючыся за ягоную нацягнутую, як на бубне, гумовую скру. Хутка Майк стаяў, знайшоўшы аднаму яму вядомы гаўбец пад скулай, стаяў, абедзывюма рукамі ўхапіўшыся за

брыво. И тут жа ягоная левая рука торгнулася ўбок і скінула анучы.

Члены камісіі прыщішана ўскрыкнулі. Усе, апрача худой пінжачнай цёткі, закрылі вочы далонямі. Байрам Уралавіч застагнаў.

-- Гэта ўсё энэргетыка, -- залімантавала тоўстая. -- Госпадзе!

Адзін зь пінжачных дзядзек адараў нарешице далоні ад вачэй і з агідай прабурчай другому:

-- Ніколі б не падумаў, што ад вачэй так шмат залежыць.

-- Вось жа заўсёды трэба глядзець на закончаны прадукт, на закончаны, -- раздражнёна азваўся той і сплюнуш.

-- Мы парайліся, -- загаварыла старшыня камісіі, моршчачыся, быццам у твар ёй дзымуў пранізьльвы вецер, і імкнучыся не глядзець на твар Надзіманага Чалавека. -- Камісія парайлася й вырашыла вось што... У скульгтуру, якая ў прынцыпе нас задавальняе... Неабходна ўнесыці зъмены. На дадзены момант яе твар недастаткова адлюстроўвае галоўную ідэю съяяга й не ў поўнай меры можа служыць вобразам сучаснага жыхара сталіцы. Вам трэба ўнесыці больш пазытыву, больш, больш. Гэта мусіць быць аптымістычны, працаўіты, жыццярадасны, малады душой гараджанін. Думаю, вам трэба папрацаўаць над вуснамі і... Ды закрыйце ж яму нарешице вочы!

Камісія амаль бегма кінулася да выйсыця. Мастак, тримаючыся пляча старшыні, пачаў, грымасынічаючы, таропка й шматслоўна распавядаць пра патрэбу ў фінансах:

-- На адно паветра колькі пайшло, --

а пінжачная цётка ўварочвалася ад ягонага дыханыня, і ўсё паўтарала: "Пішэце заяву, пішэце заяву". Яны выбеглі з майстэрні, і пакой падаўся ім такім маленъкім, што ў дзьярох нават узынікла

невялікая штурханіна. Ніхто нават не здзяйсніў прышпіленага на самым прыкметным месцы ліста, аздобленага стракатым надпісамі. Тым ня меней перад ліфтам усе мітусьліва пачалі ціснуць Мастаку руку, нібыта хацелі гвалтам зацягнуць яго ў кабіну. Мастак вырываўся й мармытаў пра заяву. Нарэшце дзъверы за камісіяй зачыніліся і ён з палёгкай вылайцца.

Дзяўчынка, унучка вядомага жывапісца Ф., якую абступілі на першым паверсе пяцёра змрочных постасцяў у адноўковых пінжаках, спачатку хацела закрычаць. Пароду яе сабакі, падобнага на прапаленны цыгарэтамі пухік, людзі выводзілі відавочна не для абароны гаспадароў. Аднак вузковокі дзядзька, які апусціўся перад ёй на кукішкі, спытаў толькі агідным, саладжавым голасам:

-- Скажы, дзяўчынка, тут ёсьць дзе-небудзь іншы выхад?

Яна паказала, і гэтыя пяцёра моўчкі выбраліся на завалены будаўнічымі адкідамі двор, праз які цягнуўся, дзе-нідзе ўжо засыпаны друзам, тоўсты шлянг.

88.

Спачатку Мая Леанідаўна адмовілася ад запрашэння, і адмовілася, як ёй падалося, даволі рапчуца. Не прамінула яшчэ й году з таго дня, калі яна развязвалася з кінатэатрам — о, яна добра запомніла той дзень: не звяртаючы на дырэктарку аніякае ўвагі, у яе кабінэце лаяліся санлівыя мужчыны, абмерваючы вакно ды падлогу; на двары, высунуўшы з машыны доўгія ногі, яе чакаў сын; усе дзъверы былі расчыненыя насыцеж. Мая Леанідаўна за дзесяць хвілін сабрала ўвесь свой няхітры скарб і потым марудным, урачыстым крокам абыйшла ўстанову ад прыбіральні да рубкі кінамэханіка. За сьпінай трашчалі складзеныя, нібы крылы,

паўнамоцтвы, дзень быў сонечны й хрусткі, на лесьвіцы ёй трапіла ў вока млявая жамярынка. Яна вярнулася ў кабінэт, зняла са съяны вершніка й выйшла з горда ўзынятай галавой. Сын драмаў, накрыўшы твар спартовай газэтай.

Не прамінула й году... У панядзелак ёй патэлефанавалі з партыі. “Няўжо для зьезду нельга было знайсьці іншага месца?” – запыталася яна раздражнёна. Гэты хлопчык на другім канцы дробу, нехта з “маладых палітыкаў”, відавочна, нават ня ведаў пра колішніе існаваныне кінатэатру. “У памяшканыні тэатру Мінус”, “арандуем”... Мая Леанідаўна ня стала нічога тлумачыць, пагатоў прачнунлася ўнучка й сваім рэактыўным віскатам адразу ж расставіла прыярытэты ў грамадзка-палітычным жыцці краіны. Файна, канечне, што й пасыля закрыцця кінатэатр працягвае служыць справе, але ў ягоных крэслах калісці сядзелі тыя, да каго гэтым маладым як да месяца далёка, думала яна, рассыпаючы аўсянія шматкі на толькі што вычышчаны дыван. Увесь тыдзень яна імкнулася ні пра што такое ня думаць, вучылася карыстацца супэрсучаснай пральнай машынай і апускаць сыпінку калёсак, гатавала нявестцы булён ды перачытвала Прарока. А ў панядзелак разгарнула апазыцыйную газэту й пабачыла сваё імя ў сьпісе найбольш паважаных удзельнікаў зъезду. Дзіўна, але ёй стала сорамна, і ў належны дзень са значкаю на ньюочых грудзёх яна пераступіла парог зьмененага да непазнавальнасці кінатэатру.

89.

Народ прыбываў. Уздоўж сыценаў, заклаўшы за сьпіны бетонныя кулакі, нерухома стаялі магутныя хлопчыкі ў танных пінжалаках – сябры маладзёвай арганізацыі “Белтэр’еры”, запрошаныя ахоўваць зъезд. У вачох кожнага чыталася мара загінуць або

перамагчы. Глядзець на бессэнсоўна съятыя жалезныя вусны й ніzkія лбы было чамусыці гідка, і Мая Леанідаўна таропка стала пераконваць сябе, што яе душу перапаўняе гордасцьць: вось, такія юнакі, а ўжо патрыёты... Праўда, калі яна паспрабавала заняць сваё месца ў трэцім радзе, адзін зь юнакоў падскочыў да Mai Леанідаўны й загарадзіў ёй праход – трэснулі швы таннага шэрага пінжачку, і ледзь ня трэснула запясьце ад поціску патрыёта. Дапамог спадар Яська: прыніжана пасыміхаючыся, ён схапіў левую руку Mai Леанідаўны, туую, у якой быў партыйны белет, і таропка памахаў ёй у паветры. Белтэр'ер паслабіў хватку, а спадар Яська, выцягнуўшыся на дыбачках, замармытаў нешта жаласціва ў каменныя грудзі ахойніка...

-- Жыд? – спытаў той басам.

Спадар Яська агаломшана затрос тонкім падбародзьдзем. Вакол іх адразу ж утварыўся затор, дэлегаты зь цікавасцю прыслухоўваліся да размовы, моршчыліся, аднак маўчалі. І хто ведае, як далей раззвіваліся б падзеі, калі б шпаркім вайсковым крокам у залю не ўвайшоў бы вусаты хлопец з прышпіленым да пінжаку крыжкам. Уладным позіркам ён абвёў падначаленых, якія імгненна занялі ранейшыя пазыцыі ўздоўж съценаў. “Бацькаўшчына або съмерць!” – выгукнуў ён хрыпла, і кожны з жалезных хлопчыкаў выкінуў руку над галавой: “Назаўжды!”

-- Зондэркаманда, -- зь невясёлай усымешкай прамовіў спадар Яська, з палёгкай апускаючыся ў крэсла побач з Маяй Леанідаўнай і выціраючы з ілба пот. – Што рабіць, даводзіцца выкарыстоўваць іх як ахову, а то ведаецце: правакатары могуць быць, так, так... Я пасяджу трохі з вамі...

Цяжка дыхаючы й гнілазуба пасыміхаючыся, ён пачаў гаварыць пра партыйныя справы. Мая Леанідаўна імкнулася падтрымліваць гаворку, а сама

ўпотай, прагна ўзіралася ў абноўлены інтэр'ер кінатэатру. Ну чаму, чаму ўсё гэтак злачынна тупа ў гэтай дзяржаве? Можна ж было зрабіць рамонт яшчэ тады, падчас яе дырэктарства, яна ж і пісала, і бегала па кабінэтах мэрыі, і да Гагулеўіча хадзіла на паклон. Недастаткова, відаць, нізка кланялася. Можна ж было нават мірна сусідаваць з гэтым тэатрам пад дзіўна матэматаўчнай назвай: што ім, месца б тут не хапіла б – трыв дні ім, трыв нам? Пахавалі кінатэатр, пахавалі зажывা, як пісаў той журналіст, пахавалі і костачак не пакінулі. Вытруцілі нас, як пацукоў. Зрабілі з храму краму. Усё вярнулася, не навучылі іх семдзесят страшных гадоў нічаму, нічаму.

-- Я ў прэзыдым, -- сказаў нарэшце спадар Яська. – Прабачце. Калі што, махніце мне рукой. Хутка пачнем.

90.

Ёй не пашанцавала: зльева ад Mai Леанідаўны ўладкаваўся нехта з маладых, можа, нават той, з кім яна гаварыла па тэлефоне – у дарагім касьцюме, з дагледжанымі пазнопцямі й надта ўжо вострым пахам дэзадаранту: апошняга Мая Леанідаўна не любіла, дакладней, ахайнасць, чысыціню і іншыя гігіенічна-эўгенічныя рэчы яна, безумоўна, шанавала, аднак пры гэтым заўжды была ўпэўненая, што паміж жаночай і мужчынскай дагледжанасцю мусіць быць адрозненіне. Малады палітык займаў значна болей прасторы, чым дазваляла крэсла, і Мая Леанідаўна, адсунутая ўправа элегантным дэмакратычным локцем, была вымушаная пасягнуць на суседа справа, балазе той апынуўся непераборлівым. Гэта быў нізенькі, пляшывы й тоўсыценкі мужчына гадоў пяцідзесяці пяці, які ўвесе час съмешна ікаў, намагаючыся пры гэтым рабіць сур'ёзны выгляд. Сусед хацеў пагаварыць зь ёй, і калі зашаптаў нешта Mai Леанідаўне кудысыці пад завушніцу, усё стала

зразумела: дэлегат пасъпей добра прыняць за каўнер перад пачаткам імпрэзы.

-- Гаварыльня, -- ікнуў сусед. -- Трэба рабіць справу.

Мая Леанідаўна, іранічна зірнуўшы яму ў заплыўля вочкі, коратка кіўнула.

-- А я вас ведаю, -- сусед прысунуўся да яе амаль ушчыльную. -- Глядзіце, якія хлопцы (дрыжачы тоўсты палец падкрэсьліў тлустай уяўнай рысай шыхт ля съянны). Гэта ж хлопцы...

Адкуль яму знаёмая Мая Леанідаўна, сусед не парупіўся патлумачыць, пазяхнуў цыбуляй і селядцом, выцер рукі аб падлакогнік, Маю Леанідаўну хітнула ўлева, і малады палітык пагардліва фыркнуў. Тут па-над катэдрай вырас адзін зь яе ўлюбёнцаў, сівы й хударлявы мастацтвазнаўца, артыкул якога ў абарону кінатэатру калісьці абыйшоўся партыйнай газэце не ў вадзін мільён штрафу, і Мая Леанідаўна забыла пра сваіх суседзяў. Прамаўляў гэты ўсім паважаны чалавек надзвычай цікава, зусім як калісьці ў Жданаве:

-- Яны кажуць пра стабільнасць і згоду ў грамадстве, -- дыкцыя яе ўлюбёнца была бездакорнай, ён амаль не жэстыкуляваў, толькі зредку быццам бы выхопліваў з паветра перад сабой нешта й паказваў дэлегатам, нібы доказы. -- Яны кажуць, што здолелі кансалідаваць нацыю. Аднак ім можна запярэчыць, нават проста прагуляўшыся па уліцы. За квартал адсюль на съянне напісаны нечай неабываючай рукой: Не. Проста "Не". И ўсё. И больш чалавеку нават не спагрэбілася нічога пісаць. Но ў гэтым кароткім слове відаць ўсю сытуацыю ў краіне як на далоні. Кожнаму нашаму суайчынікі зразумела, супраць чаго накіраванае гэтае "Не". Дакладней, супраць чаго й каго. "Не" – бумскае слова, бумскае адмаўленыне, і, напісаны на гэтай мове, яно

набывае яшчэ больш глыбокі сэнс. Чалавек пратэставаў ня толькі супраць аўтарытаратызму, ён сказаў сваё “не” руйнаванню нацыянальнай культуры, вынішчэнню роднай мовы. “Не” – і хаду кінуліся заціраць гэтае слова, зафарбоўваць яго, тым самым ускосна прызнаўшы, што ім добра вядома, што пад ім разумеецца. Я нават не зьдзіўлюся, што аўтару гэтага надпісу, калі б яго затрымалі падчас гэтага... злачынства...

Мастацтвазнаўца горка ўсьміхнуўся й пахітаў галавой.

-- ...прыпісалі б антыдзяржаўную прапаганду.

-- Перабор, -- ікнуў сусед Mai Леанідаўны. – Відавочны перабор.

-- Ну чаму ж? – заступілася яна за выступоўцу, ад душы пляскаючы ў сухія ладкі. Пляскаць было прыемна, яе далоні засумавалі па гэтым занятку, і цяпер, адчуваючы, як разгараецца кроў пад скурай, яна падумала, што някепска было б выступіць і самой. Толькі пасъля менш эфектнага аратара.

Потым выступаў барадаты заікасты дзядзька, які запомніўся цікавым параўнаныем: міліцыя ў нармальнай краіне, заўважыў ён мімаходзь, мусіць быць кшалту добра га футбольнага арбітра: чым непрыкметней, тым лепш. Мая Леанідаўна была дрэнна абазнаная ў спорце, ёй здавалася, што судзьдзя паўсядна павінен абараняць справядлівасць і падтрымліваць свой аўтарытэт штосэкунды... Яна згадала, як калісці на самых значных імпрэзах у кінатэатр заходзіла за нейкія дзьве гадзіны па пяць-шэсць міліцэйскіх нарадаў: хлопцы былі маладзейшыя за яе сына, некаторыя – натуральныя адмарозкі, а былі й такія, што шчыра прызнаваліся: мы ўсё разумеем, проста загадана... Вакол пляскалі ўсё больш імпэтна, і яна імкнулася не адставаць.

91.

Між тым яе суседу, Анатолю Анатолічу, вонескі навокал прыносіл ўсё менш радасыці. Выпітыя ўсяго нейкіх паўтары гадзіны таму ў вузкім коле аднапартыйцаў трох бутэлькі гарэлкі на дзея хутка прайшли ўсе неабходныя пераутварэнні і сталі тым, чым ім наканавана становіцца незалежна ад палітычных поглядаў спажыўца – тупым, ламающим любую праяву мысьленыя галаўным болем, смагай, што хутка пакрывае рот тоўстым слоем непраглыняемай сыліны, якая злосна парадыруе смак нядайней закускі, і жаданьнем аблегчыць мачавы пухір. Спачатку Анатоль Анатоліч яшчэ тримаўся, але пакрысе вонескі прымусіл яго ўсё часьцей азірацца на дзверы, у якіх стаяў, набычыўшыся, жалезны хлопчык і не міргаючы глядзеў на чарговага аратара. Раней, калі Анатоль Анатоліч ня меў яшчэ проблемай з ціскам, ён часта бываў у кінатэатры ймя Жданава і нават аднойчы казаў тост у маленкім кабінэце, куды можна было трапіць з двара. Той час ён называв сваёй “апошняй маладосьцю” – тады ён нават, бывала, адмыслова выбіраў месца за сыпнай Mai Леанідаўны, якая цярпіла выседжвала чарговы бардаўскі канцэрт, глядзеў на яе худыя плечы, што так упартага не хацелі скарацца гадам і анік не хіліся ўніз, ладнасцю сваёй нагадваючы нейкі музычны інструмент, скрыпку, так, скрыпку... дык вось, тады ён, бывала, задумваўся, ці не запрасіць гэтую дзікавата-ганарлівую, востраносую, чысьценкую кабету куды-небудзь на вячэр. Цяпер яна была б ужо непатрэбным яму грузам, безъ якога можна абысьціся, што б там не казалі маладзейшыя таварышы. Мая Леанідаўна зноў пачала пляскаць, ён зморшчыўся: галаву нібы цьвікам працяля. Яшчэ ікота гэтая прывязалася. А калі наступны выступаўца за хвіліну здолеў прамовіць хіба што некалькі сказаў (у паўзы, як у карабельныя прабоіны, адразу ж

паліліся размовы дэлегатаў паміж сабой), Анатоль Анатоліч вырашыў: час прысьпей. Раздаючы ўсім на сваім шляху насыпех складзеныя, пакамечаныя прабачэнныні, ён дабраўся да выйсыця й там ледзьве не пазбавіўся жыщыця, пакуль ахоўнік стараўся ўцяміць, навошта адзін з дэлегатаў хоча пакінуць зъезд праз паўгадзіны пасъля пачатку.

Прыбіральня была занятая: некалькі белтэр'ераў, напэуна, каб не губляць формы, адціскаліся там ад падлогі. Анатоль Анатоліч выскачыў на двор і абабег будынак, праклінаючы кожны мэтр тратуарнай пліткі. Сярод дрэваў, якія раней надзейна ахоўвалі любога, хто меў немудрагелістую чалавечую патрэбу, цяпер разъмяшчалася дзіцячая пляцоўка. Ён з прыкрасыю плюнуй у кветнік і кінуўся, трymаючы руکі ў кішэнях, да службовага ўваходу.

92.

Цяпер Мінус уключаў музыку ўсё радзей; напрыклад, на пятым спектаклі яе не гучала зусім, наколькі я яшчэ быў здолыны разумець, я, ачмураны атрутнай барваю нашай фантасмагарычнай глядзельнай залі, яе водарамі, што перасьледвалі, і, відаць, не аднаго мяне, зазвычай яшчэ некалькі содняў пасъля наведванья тэатру, насяляючы жудкаватымі трапяткамі зданямі маю выстылую кватэру. У парадку спектаклю не было строгага чаргаванья, не было рэгулярнасці: напрыклад, першыя тры спектаклі мы паглядзелі на працягу двух тыдняў, чацверты адбыўся празь месяц, а пяты – ужо праз чатыры дні пасъля гэтага. Улічваючы тое, якім чынам яны арганізоўваліся, тут не было нічога дзіўнага – але я не хацеў, ды ўжо й ня мог задумвацца пра гэта, пра абалонку нашых пастановак, яна была недзе далёка, не ў май жыщыці, і не ў жыщыці маіх суседзяў па партэры... або ўсё-ткі

ложы? хто ведае. Значна прыемней было аддавацца на волю гэтага брыдкага чалавечка, ягоным рукам і словам, якія кіравалі нашым змораным ад шматгадовай самастойнасьці ўспрыманынем, што становілася на некалькі гадзінаў адным цэльм, ручной жывёлай маленъкага маршчыністага штукара зь неімаверным мяном. Усё нашае жыцьцё мы, самі гэтага не ўсьведамляючы, сумавалі па рэжысэры; мы нават шукалі яго, безвач і навобмацак, у цемры падзеяў, што выбухаюць бяз нашага ўдзелу, але дагараюць пад нашымі босымі пяткамі, пяткамі съляпых вандройнікаў.

Мы не абменьваліся словамі, толькі зредку паглядалі адно на аднога, няўцягна й дабразычліва, як людзі, якія імгненьне таму хацелі нешта спытаць, але забыліся, што менавіта: такое бывае досьць часта. Мне, аднак, нягледзячы на ўсю адслоненасць нашага тамтэйшага знаходжаныя, хутка кінулася ў очы: пазіраючы на гледачоў побач, можна было заўважыць, як у глыбіні іхнай, пад плёўкай першасных чалавечых рэакцый, гэтай нескладанай сумесі того, што ў нас пастаралася ўкладыці выхаваныне, і таго, чым валодаў яшчэ прачалавек, -- там вырастает пакрысе штосыці новае, незнёмае ні нам, ні Мінусу, ні заўсёды маўклівай I – бышцам унутры кожнага з нас, зачатая выкінутым у сталіцу лятучым насен'нем гэтага чырвонага пакою, гадуецца істота, для якой пазатэатральная рэчаіснасць – толькі небясьпечны грыбок, ад якога трэба бараніцца.

93.

Так, ён усё радзей уключаў музыку, ён відавочна ўпэўніўся, што яна й бяз гэтага даўно ўжо грае ў вушах кожнага з гледачоў, варта тым выйсці з трамваю на вуліцы Ўзорнай. Мы былі інфікаваныя ёй; мы нават пасля вяртаныя са спектаклю,

выконваючы якое-небудзь будзённае дзеяныне, заўсёды чулі гэты загадкавы матыў, той самы, што нам прышчапілі ў першае наведваныне тэатру. І празмузыку ўсё цяжэй было вызначыць сапраўдны сэнс нашых штодзённых клюпатаў: цудоўна памятаю, як я пасъля доўгага перапынку раптам узяў з паліцы кнігу зь съветлай каймой пылу ўверсе, пакруціў яе ў руках – далейшыя рухі мне нібыта нехта падказаў, я лёг з кнігай у ложац, пакуль не забалелі вочы ўзіраўся ў назву й потым тысячу разоў запар перачытаў імя аўтара, дзівячыся таму, што ніяк не магу разгадаць сакрэту... Пэўны час я забаўляўся tym, што вылучаў у назыве асобныя склады: яны падаваліся, адарваныя ад матрыцы, пачварна немілагучымі, тырчалі, разламаныя напалам, і з канцоў крапала нешта алеістасе. Як можна было паддацца на такі прымітыўны зман, думаў я, і любімымі духмянасцямі I пацягнула аднекуль з лазыніцы, як можна было шмат гадоў запар не заўважаць, наколькі ненадзейна склееныя гэтыя груба змайстраваныя слоўцы. Да самага сутоненя, забыўшы пра голад, я разважаў над прычынай майго расчараўвання ў словах на вокладцы, і ўрэшце зразумеў: я проста выцягнуў іх уручанымі мне Мінусам шчыпцамі зь дзёгцю чалавечых забаваў, я паглядзеў на іх адстаронена, уратаваў іх з палону ўтылітарнасці, і словаў сталі tym, чым яны ёсьць – бессэнсоўнымі гукамі без прычынаў і наступстваў. I вартага было мне пашкадаваць іх за гэта – яны зноў пагрозыліва злучыліся ў нейкія немудрагелістыя катавальныя прыстасаваныні, але мне ўжо было вядома, што хаваецца за іхнай маналітнасцю, я бачыў съвежыя рубцы на зманліва непадзельных каранях, і ніводнаму суфіксу, так прафесійна распасыцерламу свае натрэніраваныя лапкі, ужо было не спакусіць мяне. Я ведаў, што насамрэч іхныя таленты абмяжоўваюцца шэрагам простых уменыняў, на якія

нанесеная фальшывая пазалота дасканаласьці, аднак музыка, музыка, музыка – яна рабіла ідэальным мой зрок, і я даваў зъедлівую адповедзь прадаўцам падробкі: вось тут трэшчына, і тут, а там вось, бачыце, пад нібыта бездакорным слоем, на які можна пэндзлікам нанесыці што-небудзь мастацкае, – там брудная гума й танная папера. Жахлевая прыгажосьць музыкі была амаль бачнай; спачатку мне хацелася падзяліцца з кімсьці сваімі адкрыццямі: на парозе стаяў сусед, я цяжка дыхаў і усё ж шоў на ягонай шыі (пазначце, зафіксуйце для сябе гэтае крывадушша літараў, прастыгуцью слова!) мне было добра відаць -- яны думаюць, што я дурны й не заўважу, як гэты шоў падымаетца па ягонай шчацэ й зынкае ў кутку п'янага, жорсткага вока, дрэнна працуецце, спадары, выраб “Сусед” не адпавядае заяўленай якасці: грудная клетка не хацела становіцца на месца й нехта абрэзаў яе па краях іржавымі нажніцамі, вось і махры тырчаць! Халаднеючае “неба” ў вакне магло падмануць каго заўгодна, але толькі не мяне: найслабейшы ветрык з таго боку гайдаў канструкцыю й надзімаў матэрыю як ветразь.

Музыка цішэла, я замыкаў падробным ключом падробныя дзъверы й ныраў у падробны сон.

94.

Непадробнай, сапраўднай безумоўна была I: у душным паветры нашай глядзельнай залі прысутнічала нешта, што ўтримлівала ў сабе прыхаваны дазвол на прайву любога пачуцьця. Я сумняваўся, ці павярнє хаця бы хто-небудзь галаву, залезь я пажаднымі пальцамі ёй пад лахманы, або ўпіся ў яе вечна сухія вусны. Усё ж я ня йшоў на гэта – сумняваўся, ці будзе нейкі адказ з боку самой I... цалкам магчыма, што не. Стрымліваў мяне й Назар Мінус, маўклівы цень за маёй съпінай: паміж ім і I

відавочна існавала загадкавая сувязь, ужо адное тое, што яны разам абедалі, рабіла І асобай, набліжанай да імпэратара – ні з Даражком, ні з Кармушкіным, ні з кіроўцам, ні з лекарам у мяне ніколі не было па-за тэатрам аніякіх стасункаў – выходзячы за дзъверы пасъля спектаклю, мы адварнуўшыся, без аніводнага слова разбягаліся ў розныя бакі, каб потым сустрэцца ў трамвайнym вагоне й хаваць твар у ваконным шкле. Між тым, І заўсёды заставалася ў тэатры пасъля спектаклю, неўзабаве я зразумеў, што яна жыве тут. Яны зь Мінусам прылюдна ніколі нават не дакранаіся адно да аднаго, і таму доказаў я ня меў, але тады я быў упэўнены: яна зь ім съпіць, съпіць з гэтым гномам; было пакутліва, аднак даволі займальна ўяўляць працэс іхнага спароўванья, Мінус падаваўся мне бясполай істотай або, прынамсі, ня маючай шанцаў на бясплатную любоў; о, мая бедная, бедная І, поўная пачвараў клетка зь перапіленымі прутамі, якая стаіць ў цёмным пакоі, І, перліна, раскрышаная над гразкай лістападаўскай дарогай...

95.

І ўсё ж, няхай нашыя сустрэчы і абыходзіліся бяз колькі-небудзь значных размоваў, аднойчы мне пашчасьціла пачуць ад Мінуса цэлы маналёг, хвілінаў на трышцаць. І пасадзейнічала гэтamu, як ні дзяўна, Віка. Не, пра тое, што адбываецца ў тэатры, яна нічога ня ведала. Віка тэлефанавала мне зредку: вось, да прыкладу, незадоўга да таго вечару яна проста агаломшыла мяне сваім познім званком.

-- Мусаргскі! – выдыхнула яна ў слухаўку, не павітаўшыся. Я ліхаманка спрабаваў скеміць, куды яна хіліць.

-- Гэта Мусаргскі. Карцінкі з выстаўкі. Той матыў, які ты мне напеў тады... Тады, калі мы ў

“Вавёрачку” заходзілі... Ну, нядаўна... Ня памятаю ўжо, месяц, можа, таму...

-- І ты яшчэ пра гэта памятаеш?...

Я размаўляў зь ёй смурным голосам, яна перашкодзіла мне дасьледваць на прадмет падробкі сухія й дыямэнтава-цъвёрдыя градзіны – неба абстраляла мяне імі падчас майго п’янага вячэрняга мацыёну, зь якога я толькі што вярнуўся, і я сабраў жменю халодных куляў і прынес дахаты – яны яшчэ не пасьпелі растаяць. Аднак насамрэч я быў шчыра зьдзіўлены: мне здавалася, Віка заўсёды была заклапочаная толькі сабой ды забывала пра чалавека адразу ж пасъля таго, як сканчала зь ім размаўляць. Нашае расстаныне відавочна пайшло ёй на карысыць.

Праз два дні яна патэлефанавала недзе апоўдні – яшчэ трошкі, і яна б мяне не зас্বіпела, я зьбіраўся кудысьці й хадзіў па кватэры, успамінаючи, што ж я забыў. Званіла яна з гатэлю, і як ні імкнулася гаварыць заўсёдным сваім прадпрымальніцкім тонам, адчувалася, што набраць мой нумар яе прымусіла трывога.

-- Я тут у гасыцініцы “Пераможца”, мы зь дзяўчатамі зайшлі ў госьці, ну, дакладней, нас запрасілі, адзін чалавек, ён скандынаў, так, скандынаў, -- таропка прамаўляла яна, і мне здалося, што я бачу, як Віка раз-пораз спалохана азіраецца. – Усё, у прынцыпе, нармальна – ха: пакуль нармальна! але ведаеш, ён дзьеверы ад нумару замкнуў на ключ і выпускаць нас ня хоча... Агідны тып, калі шчыра. Паслушай, пад’едзь сюды, калі ласка, нумар семдзесят восьмы, пад’едзь, бо, ведаеш... Ведаеш, я...

Такім голосам яна яшчэ ніколі не гаварыла:

-- Я баюся.

І я паехаў – паехаў да гатэля “Пераможца”, хаця мей поўнае права гэтага не рабіць. У рэцэпцыі на мяне паглядзелі з падазрэннем і нават слухаць ня сталі, аднак гатэль быў зусім не пяцізоркавы: празь

пяць хвілінаў я нікім не заўважаным ценем перасек невялікі хол і выклікаў ліфт. Нейкі тамбовец, што даўно стаяў тут, перамінаючыся з нагі на нагу, адправіўся ўверх у раптоўна ўзынікай суседній кабіне, а я дачакаўся сваёй. Усьлед за мной упрыхнуў нехта бязважкі. Я націснуў кнопкую, абярнуўся ў пабачыў Мінуса, які безуважна зірнуў на мяне ў пераклаў з руکі ў руку брунаты чамаданчык.

Мае выдрэсыраваныя вусны прынялі форму стрыманага вітаныня, але я своечасова адумаўся, уздыхнуў і пакорліва ўтаропіўся ў плямістую падлогу. Мінус цяжка маўчаў. Ліфт падымаўся ўгору хваравітамі рыўкамі, нібы выдзіраючыся зь нечых учэпістых, тонкіх лапаў, прагненія дотыкі якіх пакідалі на съценках кабіны кароткі шэлест. Добрая нагода высьветліць усё бязь съведкаў. Колькі тут паверхай? Кабіна загайдалася, быццам выходзіла ў адкрыты космас. Цікава, для чаго на панэлі вось гэтая чорная кнопкa? Ці не для того, каб зынішчаць адкіды астрапасажыраў, усялякае съмецыце, кшталту маленькіх маршчыністых мужчын з бутафорскімі вушамі ў кропляй поту над верхнім губой?

-- Мне сёмы, -- сказаў я, задыхаючыся.

-- Мне таксама, -- ён спакойна зазірнуў мне ў очы, ліфт здрыгнуўся ў спініўся. Дзъверы не адчыняліся. Як Ганін і Алфёраў, мы завіслі з майм улюблёным рэжысэрам над плянэтай, і яна не съпяшалася прымаць нас назад.

-- Паслухай, Мінус, -- прамовіў я, і ў вачох зашчыпала. Націсканыне чорнай кнопкі, гэтаксама як і астатніх, мела сваім вынікам такую ж чорную безвыніковасць. -- Хаця б тут пабудзь чалавекам. Прыйзнай хаця б, што знаёмы са мной.

Ён раздражнёна адварнуўся ў стаў углядацца ў шчыліну дзівярэй, а калі я пачаў сваю песнью наноў, раптам прапішчаў:

-- Хіба мы пілі з вамі на брудэршафт?

Я паціснуў плячыма й прысеў на кукішкі ў куточку. Мінус стаяў да мяне съпінай. Недзе за съценкай, зусім блізка, запрацаваў вадаправод. Жаночы голас зацягнуў нешта жудасна папсовое. Мінус тупнуў нагой, і кабіна загайдалася, бышцам карзіна паветранага шару. Мы сядзелі моўчкі, мне нават удалося выпрасіць у Мінуса цыгарэту. Далёка ўнізе пад намі грукала й кашляла рэха. Хутка я ўжо быў няздолны арыентавацца ў часавых працягласцях, і тупа пазіраў на свайго суседа, што ўсьміхаўся нечаму ўверсе. І нечакана ён загаварыў. Ня гледзячы на мяне, роўным голасам распавёў пра сваё дзяцінства... Ён зачарараваў мяне так імкліва, што кудысыці адразу ж падзеліся роспач, съвіст у вушах і жаданыне як найхутчэй выбрацца з гэтай кабіны – мне здавалася, што ў ёй няма аніякіх адгулінаў, і мы зь Мінусам сядзім у герметычна закрытай скрыні ўжо безыліч гадоў – блізнянты-зъмяёнышы, якія апынуліся ў яйку, прызначаным для значна буйнейшых істотаў, і якія ніколі ня вырвуцца на наканаваную ім волю.

Ён якраз дабраўся да свайго прыезду ў сталіцу, калі сківцы дзьвярэй зънянацку адчыніліся, штомоцы ляснуўшы зубамі міма здабычы. Перад намі было фае, і дзьве ружовашчокія бабы нецярпліва чакалі, калі ж мы выйдзем.

-- Вы ўверх? – нарэшце пістэрыйчна ўзвыла адна. Назар Мінус кіунуў, а я выйшаў. Дзъверы за імі зачыніліся, а я зъняможана апусыціўся на скураную лавачку ў цені піганцкай закатаванай манстэры, аганізуючай на падваконні. З суседняй кабіны зъявілася Віка ў суправаджэнні дзъвюх панурых маладзіцаў, пагардліва зъмерыла мяне позіркам і пакрочыла да выйсця.

96.

Цяпер ніхто не прыняў бы яе за жабрачку – лахманы былі скормленыя агню, а І займела доўгі

строй самага рамантычнага колеру, нешта сярэдняе паміж плашчом і фрэнчам, прыгаленае, з гузікам на горле, які пасьпяхова замяняў колішнє трэцяе вока. Яна ўжо не настолькі прыцягвала ўвагу, цалкам выдаючы на сяброўку якога-небудзь бас-гітарыста недараскрученага гурта, а на вечаровым праспэкце выглядала бадай што непрыкметнай. І гэта мяне цешыла: яе новая, амаль што чалавечая вонратка съведчыла, што мы маем прынамсі прывідныя шансы паразумеца. Тоё, што І падобная на нармальнага чалавека, надавала мне ўпэўненасыці й дзіўным чынам не давала ачмурэнню Мінуса працаваць на поўную моц.

Я сачыў за ёй ад самога Макдональдсу; яна набыла марозіва й нясьпешна прыйшла праз сквер, пазіраючы зредзьчас на неба; пастаяла ля нядайна ўсталіванага на плошчы гіганцкага экрану, прафэсійна-гідліва пакасавурыўшыся на рэкламны ролік; спусцілася па брукаванцы да паркавай рагулкі, пакінуўшы на мосьце кароткі запіс у кнізе адлюстраванья; паблукала ў жывых лябірынтах дзяцей на маленкіх роварах, з усьмешкай, своечасова пераступіўшы праз кагосыці, махнула мне рукой. Я ў адказ узьняў над галавой нанятую ў чырвоным квартале маркотную ружу, і І на сэкунду неращуча прыгармазіла, нібы побач са мной стаяў нехта з супрацьпаказаных ёй людзей.

-- Што гэта? -- ледзь пасьпела прамовіць яна, а я ўжо запіхнуў глупую кветку ёй у палыцы, расціснуўшы іх і заціснуўшы зноў, бышцам пасьпешліва паклаў нешта патаемнае ў партманэ.

-- Ру-жа, -- прамовіў я, нібы вучыў І гаварыць, і сапраўды, яна ў здранцьвеныні доўга ўглядзалаася ў нетры прадажнага бутону, бы бачыла яго ўпершыню. Не даючы І апамятацца, я пайшоў наперад, і яна паслухмяна рушыла поруч.

Я набыў гэтую ружу наўмысна – мне было вельмі цікава, як І адзялагуе на такі падаруначак з таго съвету; мне навогул хацелася быць да немагчымасці банальным і нудным, няхай нават да пошласці. Мы сустрэліся каля парку, там, дзе штодня прызначаюць сабе спатканье па лъготных тарыфах тысячы нашчадкаў нашых актораў, і гэта значыла, што яны ўсё яшчэ трymаюць дзъверы адчыненымі.

-- Кветка, -- сказала Ірына Агіеўская скрэзь мур з гліны й рысу. -- Навошта? -- спыгала І і, нахіліўшыся, няўклюдна адправіла ружу ў мёртвыя воды паркавай рэчкі.

-- Прысядзем, -- прапанаваў я і ўзяў яе за папяровы локаць.

Мы ўладкаваліся на адной з тых лавачак, якія раз-пораз вібруюць, прымаючы на сябе разывітальны грукат блізкага мэтро. І па-хлапечаму выцягнула перад сабой ногі ў нейкіх квадратных ботах, шатляндзкая клетка яе шкарпэтак абрывалася на вузкай палосцы гусінай скуры з вусікамі валаскоў. Сонца заблыгала ў змрочным коле агляду, што выгінала сыпіну між жоўтых, колеру пачкаў ад "Кэмэлу", шатаў, і далёка, надзвычай далёка падаў ягоны ценъ – нібы мастака, які намаляваў усё гэта, выпадкова стукнулі па руцэ. З парку пахла шашлыком. На нас ніхто не зварочваў увагі.

Я размаўляў зь ёй, адчуваючы, як мяне зноў апанаўвае голад – а калі мне хочацца есьці, я гатовы гаварыць без супынку. Гэта было дарэчы – нельга было даваць ёй перадышку. Я зазіраў І ў твар, і часам мне здавалася, што я бачу, як Ірына Агіеўская паволі разліваецца па ім лёгкім жывым румянцам, замяняючы сабой тэатральную бледнасць... Гаварыць, гаварыць, гаварыць, няважна пра што, толькі ня даць згарнуцца гэтаму съветламу, як Вялікдзень, веснавому працэсу. Аднойчы мне нават

падалося, што І кіўнула, але цалкам мажліва, гэта быў усяго толькі апошні знак самаахвярнага жука-пальяніка, замярзаючага на ільдзіне бабінага лета

І тут здарылася жахлівае – да нас падыйшоў дабразычлівы й хісткі малады чалавек і папрасіў цыгарэтгу. Ён сыйшоў задаволены, віхляючы азадкам і шчоўкаючы, а калі я павярнуўся да І, яна зноў была непранікальна-глінянай. Нябачны ды ўсюдысны, за яе сьпінай стаяў Назар Мінус, і ягоная прысутнасьць відавочна халадзіла І патыліцу. Варты было пра гэта падумаць, як мне ў макаўку ўпёрся позірк такога ж Мінуса, толькі крыху паменей. Я аблірнуўся. Над рэчкай гусьцеў раныні туман. І дыхала – шумна-шумна, і пальцы яе, ламаючы пазногі, шукалі ў кішэнях плашча брудны рыс.

-- Пагаворым пра працу, -- узмаліўся я, -- Ты нікуды не ўладкавалася?

Гэта прагучала зусім ужо бездапаможна. Яна зьдзіўлена паглядзела мне ў пераносіцу.

-- Я й не звалінялася, -- было адчувальна, што размаўляць яна адвыкла, чуць яе рыпучы голас было непрыемна. -- Я працую.

-- Працуеш? -- раптам я зразумеў, што сілы мае скончыліся. Я паныла правёў далоняй па ілбе.

-- Так, -- выпусціла яна з вуснаў небіткое слова.

-- Усё там жа? -- я роспачна запаліў.

-- Там жа. На Асырыйскім...

-- І як? – голас мой сарваўся. Яна ажывілася:

-- Часам бывае даволі займальнаяна. Толькі вось гэтыя плянэркі...

Яна крыху заікалася, прамаўляючы гэтую жахлівую лухту, аднак вочы, яе вочы – яны былі найсур'ёзнейшымі ў съвеце.

-- Ну давай жа пагаворым як Нармальныя Людзі! – я ўскочыў з лавачкі, затрос яе за плечы й тут жа спалохана выпусціў. – Іра!

Яны здрыганулася, пасьміхнулася, марудна паднялася й пакрочыла туды, дзе прыщемкі пачыналі ўжо абгортваць высокія вароты парку шэрай смугой. Я дагнаў яе й пайшоў побач. Празь сем хвілінаў мы ўціскваліся ў трамвай. У поўным маўчаныні, гідліва трymаючыся за бразгаючы паміж намі ланцуг, мы праехалі сем прыпынкаў, і калі на вуліцах разгараліся ліхтары, выйшлі на Ўзорнай – сустрэнъ я знаёмых, я не пазнаў бы нават маючых асаблівия прыкметы.

97.

Мы не адразу заўважылі яго, гэтага невысокага пляшывага таўстуна; ён увайшоў нячутна й стаяў цяпер, марна намагаючыся выдастаць з вачэй аскепачкі нашага д'ябальскага асьвятлення. Ягоную прысутнасць выдалі ногі – ён несупынна пераступаў з мыска на пятку, як птах – на скрып павярнуўся кіроўца й прыпадняўся, дас্যедуючы няясную постаць у дзьвярох пагрозыльым позіркам. Наш паўасьлеплены госьць усё трymаў руکі пад сваімі бялёсымі бровамі. Урэшце паглядзець на візантанта павярнуліся і іншыя, раздражнёныя тым, што іх адарвалі ад відовішча на экране, зірнуўшы на Мінуса, здрыгануўся нават Даражок; толькі І засталася нерухомай – са свайго заўсёднага месца справа ад яе я любаваўся яе выпрастанай галавой, дзіўна асьветленай сярод паўзмроку, цёмнай паласой наўскос твару, якая рабіла вобраз І ў гэтym памяшканыні даволі злавесным; між павярнутых назад торсаў яна адна працягвала свой рух насуперак плыні.

Праз колькі імгненыняў госьць падумаў, верагодна, што яму зразумела, куды ён трапіў – таўстун рвануўся назад, аднак якім бы маленъкім ня быў Мінус, прабівацца празъ ягоныя заслоны госьць не наважыўся. Ён спыніўся, зрабіў крок у нашым

накірунку й жаласьліва-прымірэнчым голасам прамовіў, выставіўшы перад сабой далоні:

-- Ну добра, добра. Я клянуся чым заўгодна, што нікому ніколі нічога...

Мінус ступіў яму насустрach, і таўстун, спалохана падаўшыся назад, ледзь ня ўпаў на калені I.

-- Я гатовы на ўсё! – заенчыў ён, засунуўшы пальцы ў рэшткі валасоў. Аднак паколькі ніхто аніяк не адказваў на гэтае бурлівае прызнаныне, наш госьць таропка загаварыў, ужо значна цішэй:

-- Я калісці ўжо нават супрацоўнічаў з вамі, вы мусіце ведаць... Восем год таму... На мяне перасталі выходзіць, і я... У мяне, між іншым, ёсьць цікавыя матэрыялы... Вось, напрыклад... Прабачце...

Ён раптам сунуў руکі ў кішэні і, прыніжана пасыміхаючыся, радасна сказаў:

-- Я проста шукаў прыбіральню. Можа быць, я магу хуценька схадзіць туды, і тады...

Мінус гэстам паказаў яму патрэбныя дзвіверы зълева ад экрану, і таўстун неўзабаве зъявіўся адтуль, выціраючы пот з лысіны бруднай насоўкай.

-- Сядайце, -- мякка сказаў Мінус. – Вы замінаецце гледачам.

Задышлівы госьць, смаркаючыся, апусыціўся на вызваленae для яго месца. Напэўна, мы прапусьцілі за гэты час нешта цікавае: белтэр'еры пад рукі выводзілі з залі спадара Яську, і той гучна лаяўся на зразумелай усім мове. І падала госьцю келіх і кінула нешта ў вагонь – прыемнае шыпеньне прымусіла нас заплюшчыць очы. Маленькі лекар пяшчотна паглядзеў на навічка й шчыльней захутаўся ў плед. Я гуляў з пальцамі I: тое, што адбывалася на экране, праходзіла міма мяне, існае, але неістотнае – караван, які праважае бессэнсоўнымі вачыма яшчарка.

Хутка стала зразумела, што ў глядзельнай залі знаходзіцца лішні. Таўстун то ікаў, то гучна – у дваццаты раз – паведамляў Кармушкіну пра колькасць выпітага перад спектаклем, а больш за ёсё ён гаварыў пра тых, хто пакутваў цяпер на сцэне. Ён ацэніваў іх, бывшам седзячы на кухні, з задавальненнем мацюгаючыся – чамусыці ён упэўніўся, што духмяныя пакоі, запечаныя ў барвовым сывягле, для таго існуюць у былых кінатэатрах, каб там можна было адвесыці душу. Я паглядваў на Мінуса – той моршчыўся, надзеўшы, каб нікога не параніць, на вусны гумовы наканечнік усьмешкі. Твар I заставаўся каменным, і толькі кіроўца сыціскаў кулакі.

Белтэр'еры вывелі з залі яшчэ аднаго чалавека, і тут у адказ на чарговую лаянку нашага госьця Кармушкін прамовіў нешта зусім простае, слова з забаўляльнага разьдзелу таннай газэты. Магчыма, гэта была нават кароткая, у два-тры сказы, показка. Таўстун аддана захікаў. Спектакль чэз на вачах.

Далейшае цяжка было ўявіць нават мне. Анатоліч ускочыў, піхнуў успацелай крывой нагой на ўсялякі выпадак Мінуса ў бок і выскачыў на лесьвіцу, распачна галосячы. Ніхто не пагнаўся за ім, мы ўсе глядзелі на Мінуса, які паволі падымайся з падлогі. Ні калі ўца не адкалолася ад ягонай усьмешкі – хто б сумняваўся. Жалезны Мінус бесстаронна ўтаропіўся на экран, і мы ўсе за ім. Суфлёры, суфіі, суфле, сульфат, Сула. У кожнага бываюць правалы. Кожнага хаця бы раз у жыщыці рабуюць. Добра, што Мінус не ўключчаў сёньня музыкі – інакш мы не пачулі б, як унізе пранізліва каркнуў воран.

98.

Гэта было падобна на падзеныне лялькі – Майк плазам ударыўся аб калена Надзіманага чалавека, а усьмешка на ягоных вуснах засталася гэткай жа

хітрай, халат узмахнуў крысьсём і будзённа апаў, агаліўшы ногі да загарэлых лытак. Руکі былі раскінутыя занадта тэатральна, цела трохі спаўзло з гумовага ўзгорку, але ўсё ж утрымалася; дзіўным чынам засталіся на Майку й тапачкі.

-- Скатаўё, -- глуха крыкнуў Малады Мастак, выключыў свой апарат і кінуўся на дапамогу. Абагнуўшы адну за адной пяткі, ён нарэшце ў два скакі апльнуўся ля цела і абедзьвюма рукамі съцягнуў яго, нібы з каня, з пупырчатай паверхні. У разгубленасыці паклаў на падлогу, і тут Майк зарагатаў, шчэрачы зубы, схапіў Мастака за шыю й, прамахнуўшыся з пацалункам, ускочыў на ногі.

-- Уваскрос! Уваскрос! -- Майк жартайліва перажагнаўся й зрабіў вакол Мастака некалькі ранішнагімнастычных колаў. -- U was cross! Ну што ты зноў псіхуеш?

Малады Мастак змрочна ўздыхнуў і адыйшоў у цень аграмаднага пляча:

-- Ты калі-небудзь дакладна сабе шыю зламаеш. Божанька цябе пакарае. Я табе колькі разоў казаў: са мной гэтак не жартаваць. Ведаў я аднаго плаўца, які любіў скакаць з вышкі ў пусты басейн...

Майк па-сабачаму падпоўз да яго й пацёрся аб штаніну:

-- Ды я ўжо колькі так забаўляюся -- і ніколі нічога. Тут галоўнае трамплін, я знайшоў добры, вось тамака, на носе.

Мастак не адказаў нічога, запаліў, плюнуў і накіраваўся да апарату. У справе быў прыкметны прагрэс: Надзіманы чалавек асвойваў ўсё новыя й новыя глыбіні добра, веры і аптымізму. У дадзены момант ён пазіраў на сваіх бацькоў з выразам дабрадушнай пагарды, а гэта значыла, што яны на правільным шляху. Былі, аднак, і некаторыя пакуль ня вырашаныя праблемы. Працавалі яны з Майкам удзень; а трэцяй гадзіне Надзіманы знаходзіўся ў

найлепшым са сваіх настроій – часам нават Мастаку здавалася, што мэта дасягнутая, у вачох Надзіманага адлюстроўвалася прамая й прамяністая дарога ў заўтра... Ды вось толькі хвілін праз сорак ягоная пазытыўнасць пачынала няўхільна руйнавацца, позірк набываў зьдзеклівае адценыне, бышцам Надзіманы бяздарна граў навязаную яму ролю... Увечары на мастакоў глядзеў з шасыцімэтровай вышыні разьюшаны пітэкантрап, відаць, надта абураны тым, што яго прывязалі да падлогі гэтых дробныя вісклівия садысты, а бліжэй да ночы Надзіманага можна было парадунаць хіба з сэрыйным забойцам, прызнаным ненармальным і адбываючым таму пажышыцёвае пакараныне ў адзіночнай камэры. Так, задача апынулася ня зь лёгкіх... Ці вартага казаць, як паглядаў на сваіх стваральнікаў надзіманы гігант раніцай...

Мастак напружана працаваў, эксперыментаваў, шукаў, цяпер ён валодаў сваім апаратам бы сапраўдны віртуоз, завіхаючыся пры ім як каля фартэп’яна. Да пары Надзіманы цярпеў. Мастак нават запрасіў тэхніка-адмыслу́ца, які, па чутках, выдзымуў некалі дзьве копіі радэнаўскага Мысьляра: адну прадаў у прыватную калекцыю, а другую паставіў у сябе на лецішчы. Гэты спэц мог бы даць шмат карысных парадаў, аднак творчай жылкі ў ім не было, ён умеў адно капіяваць ды надзімаць з натуры... Малады Мастак натуры сабе дазволіць ня мог – у дамове пра гэта меўся кароткі сіненькі пункцік. Тэхнік прыйшоў, выпіў піва, быў урачыста запрошаны ў майстэрню й выбег адтуль праз хвіліну, увесь белы, абяцаючы патэлефанаваць дні праз два. Болей яны яго ня бачылі й ня чулі.

Мастак чарговы раз памудрыў нешта над кнопкамі й задуменна падняў вочы. Дабрадушная пагарда, якая йшла ад Надзіманага, зынікла як не было. Цяпер ягоныя зренкі выпраменівалі распусту,

прытарную, саладзейшую за шакалад з цукрам і пастьлой. “Вазьмі мяне!” – палка заклікаў Надзіманы, як усходняя рабыня. Не, да заканчэння было яшчэ далёка. У справу, як высьветлілася, ўмешваўся час: калі б Надзіманы мог пратрымацца ў гуморы хаця б суткі... Напрыклад, увечары перад запускам яго прывозяць на плошчу, а назаўтра а дванаццатай Мастаку было б ужо да аднаго месца, які выраз у гэтай пысы.

-- Колькі гэта ў нас дзён засталося да прэм'еры?
– спытаўся мастак у самога сябе, але чамусьці ўголос.

-- Ня дзён, -- руکі Майка абхапілі яго ззаду за жывот ды палезлі, разыходзячыся бясконцымі аморфнымі шчупальцамі, уніз. – Ня дзён... Сэкундаў, батончык, сэкундаў...

-- І праўда, -- Мастак пацёр вочы й, пагладзіўшы прагнія пазнотці, мармытнуў-пазяхнуў нешта ўдзячна-зморана-сълепа-ружова-усъмешліва-неразборліва...

99.

Гэта была надзвычай вольналюбівая музыка – прынамсі, такой яна задумвалася, рэцэпт яе прыгатаванняня заўжды месцы ў сабе пратэст супраць якога заўгодна тагалітарызму, а таксама патоўчаную для лепшага засваення маладымі арганізмамі рамантыку й мілыя сэрцу любога падлетка цяжкія, як барановая нага, рыфы. Заўжды яна цуралася адноўкавасці, гэтая музыка, такая прывабная сваёй небяспечнасцю гульня для прышчаватых і насупленых дзяцей... І вось жа паглядзіце вакол: колькі іх тут, чалавек восемдзесят, ладны двухполы статак (а колькі яшчэ сядзяць за съценамі, спагольваючы съверб аддаленым буханынем бочки й ціха стонучы!), колькі іх тут, тых, хто выпрасіў у бацькоў пяць пралетарскіх рублёў на квіток – і ўсе адноўкавыя, як быццам вырабленыя

канвэерным спосабам: скураная куртка-касуха, накінугтая на кранальны, дзіцячы, яшчэ не да канца аформлены торс, высокія боты на шнуроўцы, што пры хадзьбе безнадзейна цягнуць іхнага ўладальніка ўніз, бо важкія, важкія, бы пара цаглінаў; над імі съмешна тырчаць зашмальцеваныя віетнамскія джынсікі; чорны (інакш нельга!) гольфік, які мама гістэрыйчным голасам прасіла пакласыці ў карзіну для бруднай бляізны ажно пазаўчора... Гэта ж натуральная ўніформа. І чым, скажыще, валасатыя бунтары, якія цяпер круцяць тулавамі, седзячы на съпінках крэслаў, адрозніваюцца па сваёй сутнасці ад тых жа піянэраў? Хіба што колерам. Зірнем вышэй вонраткі: вострыя кадыкі, за якімі хаваюцца ломкія хлапечыя галасы, першыя вусікі, рупліва ўзгадаваныя разам з рэдкай бародкай усьлед нейкаму мітыгнаму дзядулю са швайкай, старанны змрок у вочках, дзяячыя пасмы хлопцаў і хлапечыя вожыкі дзяўчат – апошнія таксама яшчэ тыя экзэмпляры: такія былі б цукерачкі, такія б былі ведзьмачкі – ведзьмачкі, я сказаў, а ня гобліншы!...

Так думаў ён, хаця й быў хіба на пяток гадоў старэйшы. Ягоныя музыканты – не сініогі й ня наркі, аматары прасунутых падвываныняў (бубнач нават ведаў ноты!), моўчкі сядзелі ў прыбіральні, наладжваючы інструмент – ён заходзіў туды нядайна, і ледзь знайшоў іх сярод абкураных паўтрупаў. Усё гэта (улучна зь відавочнымі перавагамі, якія даваў такі некамэрцыйны занятак) надакучыла яму яшчэ пазалетася, і аднак ён паслужмяна ездзіў на другі канец гораду на рэпэтыцыі – звыкнуўшыся з tym, што пад вокнамі вечна выстылай актавай залі іржэ ў затрамвайшчынскай цемры мясцовая гапата, што на сярэдзіне рэпэтыцыі, калі здаецца, музыка пачынае ўрэшце выдзяляць празрысты сок чарапіцтва, уваходзіць вахторка й загадвае “закругляцца” – і якую пачварную колькасць часу ён траціў на

здабываньне машины, арэнду апарату, дазвол у выканкаме, размовы з дырэктарамі-рэктарамі: гектары пабітых выпадковай чалавечай непагадзьдю нэрваў. І вось момант для сэйшну надыходзіў: апарат гатовы перапрацоўваць у вязкія запілы сухі струнны ляск, на сольнік нацягнуты новы плястык, у сябра стрыечнай сястры гукарэжысера ансамбля “Жалейка” выпрашаны японскі мікрофон, ля засынежанага ганку тоўхаюца гла. Вышэй – і тут на блакітным вергалёце зъяўляеца намесынік дырэктара, Понці Пілат у спадніцы, і абвяшчае, што кансэрт адменены.

Не, не любіў ён болей гэтай музыкі, а рабіў выгляд, што жыць безъ яе ня можа. Крыгуднае насамрэч становішча: чалавек, якому да спадобы перабудовачныя камэдыі, аўсянае печыва, гульні з малым пляменынікам і вялікія геаграфічныя атлясы, вымушаны курчыць зь сябе агрэсіўнага дэбіла, у якога аднялі знайдзеную ў пакеце для съмецьця цацку. Калі ён спрабаваў пратэставаць (усё ж музыка абавяззвала!), яму хуценька затыкалі рот размовамі пра ягоную геніяльнасць. Ну і што? ну хадзіў ён калісьці ў вакальную клясу музычнай школы, ездзіў на конкурсы ў Арменію і Калінінградскую вобласць. А цяпер вось хрыпіць пра чорных анёлаў і вампайрай перад малодшымі братамі тых, хто калісьці падпільноўваў яго па дарозе з музыкалкі.

Сённяня яны зноў гralі усё тыя ж пяць кампазыцыяў, што й кожны раз, дзьве сваіх, адну таксідэрмістай і адну дзядзькі Найтмара, усё ж з нагоды юбілею сабраліся. Пры адных толькі першых гуках гэтых опусаў, якія, зрэшты, у гэты вечар толькі чакалі свайго выходу на сцэну, яму заўсёды хацелася ванітаваць. Аднак Гары сказаў: мы будзем граць іх пакуль ад пальцаў ня будзе адскокваць. Паставіць нагу на калёнку, махаць хайрамі й цягнуць, імітуючы дыскант кагосыці з таксідэрмістай: “Цемра і змрок, як

паўбог, я раблю...” – і потым торгнуць драпежна (цьфу, цьфу!) носам, выставіць уверж падбародзьдзе і заенчышь як згвалтаваны камар: “...кро-о-о-ок!”. Яны ад гэтага кіпнем пісяюцца, хлопчыкі й дзяўчынкі. У гэтай залі ж народ будзе стаяць ушчыльную, хто-небудзь і бутэлькай пустой гвездануць можа, калі ня выцягну...

Андрэй, барадаты мужычок, вугальная майка якога была спрэс ушпіляная назвамі ўсіх двухсот сямідзесяці дзевяці найтмараўскіх альбомаў, нарэшце выкульгаў на сцэну і, выдаўшы на ўра бліскучая барабаннае сола, абвясціў фэст адкрытым.

-- Як ты знайшоў месца? – лянотна спытаў ён у Андрэя. Той, па сваёй звычцы падумаўшы трохі даўжэй, чым думавае Тармазнугты Джо, разважліва й марудна патлумачыў, уладкоўваючыся за пультам:

-- Нармальная тут чалавекі працуюць. Ціпа, тэатралы. Щіпа, тэатр тут у іх. Ну я... Субарэнда. За капейкі. Праўда, народу сюды шмат ня ўцісьнеш.

Ён кіўнуў, насылаючы ў думках пранцы й трывэр на першую каманду, нейкіх школьнікаў пад дурацкай шыльдай “Антаганіст”. Ягоны ансамбль выступаў апошнім – усё ж іх ведаў увесь горад, прынамсі той горад, які застаецца на стужцы дня пасыля праяўкі.

100.

На сцэне гот ішоў за готам, а яму чамусьці ўзгадаўся іхны выступ некалькі месяцаў таму ў маленъкім правінцыйным гарадку. Тады яны таксама гралі апошнімі; той дзень прамінуў надта хутка, добра запомніліся пакрыты цывільлю снегу пляц з абавязковым ленінам, елачкамі, будынкам мясцовай адміністрацыі – Дом культуры, ці, па-мясцовому, клуб, дзе яны ладзілі свае сярэднявечныя шабасы, знаходзіўся насупраць. Публіка вітала іх, сталічную банду, нечалавечым крыкам, ён бы ніколі й не

падумаў, што ўсяго сто чалавек здолныя выпрацоўваць такую колькасць дэцыбэлаў. Мясцовыя аматары цяжкай музыкі перад іхным выступам былі ўжо добра разагрэтыя сваім землякамі, “Чорным фэльчарам”, ці як там іх, ды напоямі тутэйшай вытворчасці (у мястэчку месціцца завод плядовых вінаў), і жадала годнага працягу. І яны забясьпечылі правінцыям працяг.

Дырэктар клубу і шэраратвары чыноўнік, што адказваў тут за культуру, спачатку спрабавалі ахоўваць парадак, аднак потым зразумелі марнасць сваіх намаганьняў і пакорліва прышінуліся да съязны. Мокры нагоўп першабытных самцоў і самак, ваяўнічы, захоплены гарманальным вірам, не закранаў гэтых пажылых дзядзек толькі таму, што не заўважаў іх прысутнасці. Ён дасыпяваў трэцюю реч, лавіна пагудзела, дасягнуўшы дна, і сціхла; яны амаль безъ перапынку пачалі “Паўбога”, і тут ужо стартавала сапраўдная воргія.

Выпускаць зь сябе глупыя слова таннага гіта было прыемна й трохі млюсна, быццам са скуры порцыя за порцыяй выходзіць гной. У очы біў яркі бязылітасны ліхтар, зь цемры залі раз-пораз выпадалі лямантуочыя паўголыя плечы, пяткі, вушы, мачалкі нямытых валасоў... “Кро-о-о-ок!” Гэтым падлеткам відавочна падабалася. Ён набраў паветра ў лёгкія, адкінуў з ілба пасмы і раптам зразумеў: загадай ён ім зараз ісьці забіваць, гвалціць, разбураць, тапіць сваіх сваякоў, прапануй ён ім спаліць нахрэн гэты раптакэнтр – яны стрымгaloў кінуцца выконваць ягоную волю. Сто юных душаў былі падуладныя яму на кароткі час канцэрту, і з гэтым войскам ён мог бы ажыццяўіць невялічкую рэвалюцыю – няважна, чым яна скончыцца і чым рэвалюцыя адрозніваецца ад бунту, проста на некалькі гадзін ён мог стаць правадыром, дыктатарам...

Ён праpusыціў тады патрэбныя слова, і публіка праспявала іх за яго – дарма што была занятая нястрымнымі маладзёвымі забавамі... Пасъля гэтай кампазыцыі дырэктар, які, напэўна, адчуў няладнае, распараадзіўся вырубіць электрычнасць. Вось тут і можна было запальваць сыгналную ракету. Аднак ён быў разважлівым паўбогам – яны палаяліся са сцэны матам (па-ангельску), хуценька сабраліся й пайшлі да хлопщаў з “Чорнага мэдбрату” каштаваць мясцовае зельле.

101.

Канцэрт у былым кіно імя Жданава пераваліў за экватар. Ён сядзеў побач з Андрэем, піў піва й паглядваў зорнымі вачымі на васьміклясніц, падобных да размаляваных мэдузаў.

-- Ёсьць такая вясёлая забаўка: калі па тэлевізары круцяць які-небудзь канцэрт, узяць і выключыць гук. Як выдатна было б, калі б кожны выкананіца пасъля выступу паназіраў за сабой у запісе вось такім чынам. Толькі так можна ацаніць вартасць таго, што робіш.

-- Філёзаф, -- зарагатаў Андрэй і пасадзіў сабе на калені вакалістку “Amanda Amazzo”.

Іх сустракалі цёпла – занадта цёпла, калі ўлічыць, як пагана яны адыгралі першую рэч. Не, народ і танчыў, і падпяваў, і нават па напаўзабытай традыцыі запальваў газавыя съветлякі на “Люцыфэры з ускраіны”, аднак неяк вяла: нічога дзіўнага, яны чулі гэта тысячу разоў. І перад апошнім, найтвараўскай рэччу, якую іхны басіст уцяжарыў да максымуму, яму стала крыўдна. Ён атрымаў замала пакланеніня, не насыціўся іхнай энэргіяй, ня высмактаў сёныя сабе ўпэўненасці на бліжэйшы тыдзень. І пры першых маршавых тактах “Kill you, baby” уздыхнуў, падумаў ды кінуўся на падлогу, як эпілептык. Лінзы перад выступам ён зазвычай

здымаў, і таму не здзялалі амаль яшчэ ў антычных аскепкаў прыгожай бутэлькі, разьбітай кімсыці для сцэны падчас папярэдняй песьні.

Ён падняўся на ногі, адкінуў з ілба валасы і ўмэнт стаў зноў чырвонаскурым кумірам охласу – акруглій вочы, намаганынем волі запаліў у іх пагалівудзку вар'яцкі фанатызм і, падпарадкоўваючыся загадкаму й найтрапнейшаму насланыню, выкінуў руку перад сабой. Некаторыя адразу ж паўтарылі гэты нескладаны рух, аднак ён меў на ўвазе іншае. Ягоны ўказальны палец выпрастаўся ў накірунку супрацьлеглай съцяны, і публіка паверыла, лёгка і з задавальненінем. Ён бачыў краем вока, як нават сівы вэтэр андрэй абярнуўся ў паглядзе туды, на бялеючую ў цемнаце съцяну – і, відаць, полымя ў вачах ягоных разгарэлася само сабой... Зынічка ўпала на густыя дзіцячыя шэвелюры, і выступ быў уратаваны. Ён засыпіваў, не прыбіраючы свайго трывожнага пальца, паўтараў аўтаматычна слова, утрапіўшыся з цудоўна ўдаваным жахам у самы канец залі, і ўсё паказваў туды, паказваў, нібы там, за съцянай, хаваўся прыўд, здань, мроя, непатрэбнае закрэсьліць.

102.

Скаргаў Таварыш Грышук даслаў тры: адну ў адміністрацыю раёну, адну ў міліцыю і адну ў газету №1. Апошняя была надрукваная ў разьдзеле чытацкіх лістоў, а астатнія засталіся без наступстваў. У міліцыі таварыша Грышука адправілі ў адміністрацыю, а ў адміністрацыі, паспачувашы, патлумачылі: канцэрт быў дазволены, меры бяспекі прынятыя, скончыла “маладзёш” роўна а дзяявіцай – няма да чаго прыдрацца. Паабяцалі, праўда, што надалей арандатары такіх імпрэзаў ладзіць ня будуць, санстанцыя супраць. Дый заводскі Палац культуры,

які ўжо паўтары гады знаходзіўся на рамонце, мусіў адкрыцца акурат на съягта.

Сёныня таварыш Грышук выправіўся па новы пінжак. Рэч у тым, што ўраныні яму патэлефанавала цудоўнае дзяўчо з прафкаму непрацуючых пэнсіянэраў матацыклетнага заводу й звонкім камсамольскім голасам запрасіла на першы заводскі конкурс прыгажосці. Яна ўжо зьбіралася класыцы слухаўку, калі таварыш Грышук, трохі аглухлы ад яе траскатні, зъянтэжана і радасна перапытваў:

-- Дык а дзе будуць праводзіць, кажаце?...

-- У памяшканыні кінатэатру імя Жданава, -- адрапартавала дзяўчына.

-- Дык няма ж ужо... -- прамармытаў сарамліва таварыш Грышук.

-- Не хвалюйцеся, -- адказала яна, пераблытаўшы заадно і імя ягонае, і імя па бацьку. -- Усё дамоўлена.

Такім чынам, Таварыш Грышук вырашыў на гэты раз унуку на дыскі нічога не даваць, а абзавесціся новым пінжаком. Ён урачыста йшоў да нядайна адкрытага за два прыпынкі ад дому магазыну адзежы - яму было так лёгка на душы, што ён наважыўся прагуляцца туды пехатою, і трамваі, пазвоńваючы, асьцярожна абганялі таварыша Грышука, і з павагай паглядалі на яго пасажыры. На выканкам таварыш Грышук ня крыўдзіўся: раз сказаі, значыць, так трэба. Значыць, трэба пацярпець. Часовыя цяжкасці. Страгэпічнае адступленыне. Сталін вунь пакт зь немцамі заключыў - значыць, так было трэба на той момант. Ім, наверсе, відней. Усё адно, надыйдзе час - і адкажуць яны за ўсё, усе гэтая гамбрынусы, татрымінусы, олвейсы, памперсы, вітасы, макдоны. Вымяце іх мятла куды падалей. Дзесяць гадоў таму здавалася: ўсё, канец съвету, дарма працаўаў, дарма кроў лілася

ды сёмы пот. Ды не, народ, ён не дурны, ён падман адчуў і выкараскваецца паціху. І выкараскаецца!

Найбольш чамусыці таварыша Грышку раздражняла слова “пампэрсы”. Выдумалі ж... І прамаўляюць так мярзотна, хоць ты плюйся цэлы дзень. З націкам на першае “а”, з гонарам такім лайдацкім, са смакам. Пампэрсы. Ім бы толькі, дармаедам, тарам-пам-пам. У вёсцы, адкуль таварыш Грышук родам, быў такі курдупель-прайдзісъвет, толькі бульбу красыці ўмеў ды на танцах скакаць, і ўсё прыпяваў, плюючыся: “Пам-пам-пам”. І, галоўнае, унучка туды ж – прывядзе малога, серуна гэтага, сядзе на кухні й завядзе, у вочы гледзячы: “Зараз дзядуля нам дасыць на п-а-а-мпэрсы...”. Фігу вам, а ня пампэрсы! На шакалядку дам, на боты малому дам, а на пампэрсы – ні за што. Сёныня яны сабе гэтыя пампэрсы, а заўтра, глядзіш, на блядкі пойдзе – хто з малым сядзець будзе? Ён, інвалід? Пампэрсы! Гора яны ня ведалі.

Што такое пампэрсы, таварыш Грышук уяўляў даволі прыблізна. Аднойчы наважыўся, спытаў у суседкі, жававай шасыцідзесяцігадовай прыбіральщицы, калі яны выпадкова апынуліся адны каля пад’езду.

-- Што? Пампэрсы? Ды нашто ж вам пампэрсы ў вашыя гады? – насымешліва ўсклікнула яна, яшчэ больш упэйніўшы таварыша Грышку ў гнюснай, бескарыснай і потнай распуснасыці гідлага амэрыканскага тавару. Баючыся розгаласу, таварыш Грышук уцёк дахаты й болей да такіх сълізкіх тэмаў не вяртаўся.

103.

Мы глядзім на іх, а яны ня бачаць нас. І музыка працягваецца. І кожны падобны да кагосьці – хаця б звонку. Як штатны мастак уплывовай заходній газэціны на скандалыным судзе, я сяджу трохі ўбаку

адуважлівага глядацкага кола і адчайна намагаюся ўвасобіць іхныя нібы толькі што выраслыя над чорнымі падвочкамі зрэнкі, іхны заціснуты ў кулаках ціхі кашаль, іхныя пахілья съпіны. Яны зауважаюць навокал так мала, бышцам перад кожным – вузкі калідор. Віно съцякае па іхных падбародзьдзях, і часам дрыжыць, хістаючы ўсё гэтае нагрувашчанье непрасохлыих пасъля барвовага дажджу ценяў, закансэрваванае паветра залі – гэта хтосьці нэрвова й бездапаможна скідвае з пляча палы ліст сумненъня.

Я малюю іх, не робячы аніводнага руху, фарбы ў маёй галаве кіпяць, і хто ведае, можа быць, мой съціплы нядзячны занягак калі-небудзь уратуе прысутных ад забыцця. Мінус, падобны да яшчаркі, якую сонца ганяе па раскалённых камянях. Даражок, што нібыта ліхтар на носе съпячага карабля. Кіроўца, кавалак мяса ў вакуумнай упакоўцы, які можна захоўваць – верце мне, верце! – бясконца, бясконца, бясконца!(усё ж тут мусіць стаяць кропка). Кармушкін, як дзьве геамэтрычныя фігуры, якія ўсё намагаюцца зъліцца. Маленькі лекар – да съмерці засыпаная лісьцем лавачка ў восеніскім парку. І – выкінутая на мой бераг прылада невядомага прызначэнья.

104.

Так, так, як гэта завуць таго нямецкага мастака, аўтара цалкам рэалістычных гуашаў і акварэляў -- на іх можна ўбачыць заклапочаных, занятых нейкай працай людзей, звычныя предметы – вось толькі чым канкрэтна яны занятыя, што робяць, ня можа адказаць ніводзін наведнік выставы. Каля гэтых карцінаў трэба паводзіць сябе ціха – інакш здаецца, што замінаеш пэрсанажам. Такой мне заўжды падавалася I: уся як на далоні, еш, але неспасыцігальная, замок без ключа. Празь яе вочы, напэўна, штосэкунды шалёна праносіліся апаленыя

стагкі, пралясквалі войскі, прадзіраліся скроўзь начное вецыце звар'яцэлья птушкі, і я пачуваўся непаўнацэнным, разумеючы, калі трymаў яе за рукі, што сам ня здольны кінуцца ў гэты апакаліптычны вадаспад. Набіраю код, калі трэба ламаць дзъверы.

Усё скончылася там, дзе й пачыналася – ля дзъвярэй, якія я, як высьветлілася, не замкнуў. Што пабачыў бы сусед, завітай ён па нядзельнай завядзёнцы ў маю сумную кватэру, убогі бярлог удаўца... Нявіннае боко-мару на ледзяным ложку, такім халодным, нібы ён ўляцеў у вакно перад самым нашым прыходам; нерухомую й выпрастаную, як мумія, I, якую я ўціскаў у люстра, прагнучы зрабіць яе сваім адбіткам; I на маіх руках у карагодзе съценаў; хованкі ў вузкай і цеснай лазьніцы; яе галаву, якая зывісала з края канапы, як пясочны гадзіннік, напоўнены крыўёй; ці, можа быць, асьцярожнае пасоўваныне па перадпакоі, упрыгык са съцянай – бы па трагуары запруджанай машынамі вуліцы... Цяпер я глядзеў на яе са зьдзіўленынем, спрабуючы ўзгадаць, дзе ж бачыў раней гэтую жанчыну, антырэкламную, антыгэлевізыйную, амаль антычны мармур, са скрадзенымі шарай гадзінай каштоўнымі часткамі, ушпілянную прышчыкамі, мікраскапічнымі шнарамі, марсіянскімі каналамі мутных венаў, лёгкай дробнай сеткай зморшчынак, імгненнымі ценямі, што перабягалі, нецярпліва выцягваючыся ўперад з-за недахопу хуткасці, ад левай грудзі й саскоквалі са съцягна ў бездань. Няўжо гэта яе целам я нішчыў толькі што павуцінне свайго ранейшага жыцця? Яна паўляжалася ў нагах у маіх плашчоў, ні чырвані, ні чарцяняці, чужы почарк відущага вечару чакаў прачытання.

-- Ты магла б пайсьці на кухню, там засталося трохі... – сказаў я й, пачакаўшы, схадзіў і наліў сам. Вярнуўся й замкнуў дзъверы, запаліў цыгарэту. Нечакана ўва мне, як калі б я па ўсёй дарозе з

кухні наступіў на нешта вострае, заныла дзіўнае раздражненые. Мне хацелася ад І дзеяньняў, я й забыў, што яшчэ паўгадзінкі таму марыў хаця б пра намёк. Яна магла, яна мусіла зрабіць што-небудзь хаця б цяпер, пасъля таго, што адбылося. Не пацалунак, не ацэнка, не слова – ну хаця б аглядзелася вакол, пацікаўлася маім побытам, маімі падсъвечнікамі, напрыклад, або папіла б вады з-пад крану, у скрайнім выпадку. І нязграбна паднялася – яна нават не ўспацела, і гэта закранула маё самалюбства яшчэ больш.

Я строга й зьнейкім болем зашпіліў на яе строй ўсе гузікі, адарваўшы адзін, на ўзоруны жывата, занадта рэзка пацягнуўшы яго на сябе, мне было І чамусыці шкада, і ад гэтага расло маё раздражненые. Я зноў адправіўся на кухню, смага не давала мне прамовіць што-небудзь вартае моманту. Так, мне было яе шкада – можа быць, таму, што яна апынулася такой жа падаглівай і здатнай да выкарыстання, а імкнулася ж выглядаць згатаванай з асырыйскага цеста, з бабілёнскіх смуглальных камянёў. Я, канечне, разумела – тое, што адбылося, нагадвала хутчэй таропкае ўдушэнне з выкарыстаннем мяха за съпінай й меху на грудзёх, чым любоўны акт; было б у мяне больш часу і ўпэўненасыці ў наступным спатканыні, я б паказаў ёй свайго зімуючага рака... Але не, зь ёй ні ў чым нельга было быць упэўненым, за яе съпінай вечна тырчэў Мінус і не даваў мне правесыці рэканструкцыю.

Пакуль я знясілена сядзела на кухні, спусташаочы бутэльку, яна запаліла нарэшце съвечку – съягло выжапіла карцінку, якую Віка павесіла некалі ў калідоры: рэклама абутку вытворчасыці сумеснага прадпрыемства, бліскучая, глянцевая нога на съпіне ганарыстага музейнага льва. Я ўздыхнула й рушыла назад: мы сутыкнуліся на павароце з калідору й з жахам адхіснуліся адной. Яна

падзьмула на полымя, яно ўпарты выпрасталася й зазьязла яшчэ ярчэй, я нахілілася й ператварыла вогненнага матыля ў саладкаваты пах.

Трымаючыся за руکі, мы прайшлі ў пакой і апусьціліся на канапу. Тут было трохі съятлей, халодна блішчэлі апячатаныя месяцам прадметы. За съцянай на дзіва чыста съпяваву хрулёўскае "Мора" мой п'яны сусед. Я навобмацак знайшла на століку гадзіннык ды пачала круціць яго ў руках, ловячы ўпартасце съятло. Яна выдыхала дым мне проста ў твар.

105.

-- Мне трэба ісьці, -- сказала я мягка. -- А дзясятая у мяне жывы этэр.

І адварнулася, а потым рэзка ўскочыла й закрычала -- усе гукі, якімі нядайна поўніўся вечаровы пад'езд, адразу ж съціхлі:

-- Каб болей ніякіх!... Ты хворы чалавек, табе трэба дапамога, і я табе дапамагу! З гэтага дня... Зь сёньняшняга дня! Прабач...

Цяпер яна валялася ў мяне ў нагах. "У цябе гістэрыка", -- драўляным голасам прамовіла я, драўляны бажок. Сусед спыніў свае съпевы й выражай сваё зьдзіўленыне далікатным пагрукванынем у сыценку.

-- Паглядзі на сябе, -- і села каля мяне і абхапіла рукамі калені. Голас яе дрыжэў, бы ішоў па канаке. -- Паглядзі на нас. Ты ж чалавек бяз будучыні, ты, са сваёй гэтай невядома кім выдуманай асырыйскай тэлевізыяй. Больш за тое: ты чалавек без мінулага ѹ, што яшчэ страшней, безъ цяпершчыны. Трэба рабіць нешта. Мінус нас пагубіць.

-- Рабіць, -- сказала я абыякава.

-- Што рабіць? Станавіцца нармальнym чалавекам. З тэатрам трэба парваць. Нармальным -- гэта ня значыць усялякія там мяшчанская штуки...

Нармальным – з нармальнай сістэмай каардынатаў. Займаць месца, адкуль цябе будзе відаць усім астатнім, дзе яны змогуць заўважыць цябе і ацаніць. Ці не ацаніць... Вось так.

-- Нармальным чалавекам? Але што ўва мне?...

-- Нармальным! – яна зноў павысіла голас, было відаць, што яна ненавідзела сябе гэтак жа, як слова нармальны, ды што паробіш: часта словы самі выбіраюць нас. – Так, нармальным. Гэта значыць штораніцы спадзявацца, што сёньняшні дзень будзе лепшы за ўчораши.

-- Я слухаю, -- сказала я й з уздыхам пацягнулася па цыгарэты. І паглумачыла мой рух пасвойму й сугаргава схапіўшы гадзіннік, сунула яго сабе за сыпіну. І тут у дзъверы пазванілі. Быщцам чаравініца, якая адным дотыкам робіць зь людзей статуі, я лёгка правяляла пальцамі па шчацэ І, хутка прамінула перадпакой і адчыніла не раздумваючы: жабрацтва – добры лек ад страху. На парозе стаяў сусед.

-- Чуеш, -- ён цяжка дыхаў і відавочна не разумеў, чаму я не пускаю яго ў кватэру. – Чуеш. Я, гэта...

Ён панізіў голас і ўсё спрабаваў пралезыці бачком міма мяне ў маю прыватную цемру:

-- Што, Віка вярнулася? Мая кажа, бабы нейкія тут у цябе... Я ёй кажу: не, ён баб на водзіць, а потым чую. Чуеш...

-- Заняты, -- я ступіў наперад і ён быў вымушаны адыйсыці на сваю тэрыторыю. – Праца падвярнулася. Ты ж ведаеш... У мяне –

І я красамоўна паказаў на лічыльнік. Сусед павёў сябе высакародна й тут жа скаваўся за плячыма жонкі, якая, мяркуючы па прамяністых, бяздонных яе вачох, квасіла з ранку разам з мужам. Я вярнулася ў кватэру, дзе мяне чакаў непрыемны сюрприз: І нідзе не было.

У такіх сытуацыях я лёгка станаўлюся жывёлаю – вось і цяпер, на лёгкіх лапах, з прагнімі ноздрамі я асьцярожна, імкнучыся ня пахнуць, дасъедвала кожны закуток, загарадзіўшы папярэдне перадпакой крэслам, бо ў любы момант ценъ маёй госьці мог выпырнуць з якой заўгодна шчыліны. Адрэзаўшы І шлях да ўцёкаў, я паволі ішла скроў шыхты замерлых прадметаў і на ўсялякі выпадак гаварыла – хаця б для таго, каб даць ёй зразумець, што я яе знайду.

-- Працягнем. Ты скажаш: а ці ня трэба запытацца ў сябе – што ты зрабіла для таго, каб сёньняшні дзень быў лепшы за папярэдні. А вельмі мала насамрэч. Неабходна толькі не рабіць нічога дрэннага ўчора. І ўсё. А ў астатнім жыві як пажадаеш. У сьвеце ўсім знайдуцца месца, хлеб і пышчота – і гультаям, і дурнікам. І карэспандэнткам...

Пагардаю павеяла аднекуль з-за сыпіны. Я ўдала, што не заўважыла гэтага, прымусіла нюх працягнуць свою разъмераную працу, а потым імкліва – у два скачкі – апынулася ў калідоры й паклала растапыраныя пальцы на куты рэкламнага плякату. Спачатку ён толькі скамечыўся па краёх, аднак потым я з лагодай дыхнула на яго, як на люстэрка. На мігагліва-глянцевую каленку ўпала крысо доўгага чорнага строю, нага ўздрыгнула й даволі бесцърымонна ступіла ў паветра перада мной – на шчаках маіх засталіся кроплі. Усе мы жывем у вадзе.

106.

Вішнёвы вомут съянны расступіўся перад намі; бы сабака, я ўмею глядзець наперад і адначасова заўважаць усё, што робіцца па абодвух бакох. Як заўсёды, яны адплюшчылі вочы й пераглянуліся – такое ўражаныне, што заслона была звязаная зь

іхnymі вейкамі адмысловым мэханізмам; і не было ў іхных позірках ані ўсьмешкі, ані прыязнасці, ані варожасці. Маё запясьце ляжала ў руцэ Даражка – мне здаецца, нават калі развітваемся, ён бярэ яго з сабой: бачу, як ён спахопліваецца ў мэтро, купляе на канцавой станцыі пакет і кідае запясьце туды. Але да развітання яшчэ далёка.

Шараговы вечар, шараговы спектакль.

Абрысы людзей, што сядзяць у цёмнай залі, нагадваюць адтуліны вялізных замкоў – асабліва калі бачыш іх са сыпіны. Аднак съятло запальваеца. Чалавек за пультам ліхаманкава шукае фанфары. Мы глядзім на іх, а яны ня бачаць нас.

107.

Калі загучала музыка, дзеючыя асобы не без шкадавання пачалі складваць разгорнутыя газэты – перад пачаткам уся зала чытала съвежы нумар газэты №78, які прадаваўся калі ўваходу. Даўно раённая семдзесятвасьмёрка не карысталася такім попытам. Уся справа была ў матэрыяле пра той загадкавы труп, які знайшлі нядайна ў сквэры праз дарогу адсюль. Не абы які, а са скроневым раненынем. Хадзілі чуткі, што забіты – відны апазыцыйны палітык, і партыя, якую ён прадстаўляў, ужо кідала па паштовых скрынках улёткі, дзе называла гэтае забойства палітычным, а кіраунік краіны гідліва адгукнуўся пра ўсё гэта як пра “разборкі” – “не падзялі съмярдзючых даляраў”. Газэты зь першай дзясяткі навогул пра здарэнныне маўчалі.

Аднак раптоўна, як міліцыянэр, узыніклава ў залі музыка прымусіла ўсіх адкласыці “семдзесятвасьмёрку”. З аздобленага шарыкамі ценю зьявіўся малады чалавек у паношаным смокінгу, ён быў сама добразычлівасць, а аптымізм і дзелавітасць съвяціліся нават на гузіках ягонай

кашулі. Ён элегантным рухам падхапіў са стала мікрофон і, абагнуўшы стол, выйшаў, усьміхаючыся, да пярэдніх радоў.

-- Ну вось, -- лёгкая ды съветлая туга прабівалася празь ягоную ўсьмешку. -- Вось і прысьпей час. Тое, пра неабходнасць чаго так доўга гаварылі бальшавікі, адзьдзел па справах моладзі раёну й намесынік дырэктара матацыклетнага заводу па кадрах -- зараз адбудзеца прама на ваших вачах!

Тры фанфарныя бомбы абрынуліся на маленъкую залю, на адмыслова прыцягнутым сюды плазменным экране замільгала нейкае рэнэанснае ню, а чалавек зь мікрофонам задушэўна прамовіў:

-- Мянэ завуць Андрэй Макараў, і я рады разам з вамі вітаць на гэтай сцэне першы конкурс прыгажосці матацыклетнага заводу!

Апошнія слова патанулі і г.д. Макараў сціпла махнуў рукой і зноў схаваўся ў цень. Дабрадушна й спагадліва агляджаючыся вакол, пляскалі ў ладкі члены журы, нібы яны ўсё жыцьцё толькі тым і займаліся, што арганізоўвалі падобныя конкурсы. Паважна пляскалі вэтэраны; з адцяжкай, бы лутлі кагосці праведнай розгай, -- съядомая моладзь заводу; са смакам -- пузатыя ружовашчокія мужчыны (жанчыны ў залю, бы на колішнія грэцкія Алімпіяды, загадам заводзкага кіраўніцтва не дапускаліся). Таварыш Грышук разыйшоўся так, што калі воплескі заціхлі, у звонкай цішыні яшчэ доўга і г.д. Макараў, не пакідаючы свайго сціплага ценю, каб, ня дай божа, ня ўлезыці ў чый-небудзь заслужаны німб, прадставіў арбітраў -- пяцерых тоўсташых стомленага выгляду начальнікаў са съядамі генных парушэнняў на зямлістых тварах, у аднолькавых пінжаках і з засунутымі ў рот фрыкатыўнымі гальштукамі.

Журы складалі былы муж дырэктаркі раённага загсу, вышэйпамянёны намесынік, два ягоных намесынікі й сакратар маладзёвай арганізацыі

заводу. Таварыш Грышук, які сядзеў у пятым радзе, вельмі хацеў паглядзець, як выглядаюць гэтыя кіраунікі, і парайнаць іх з тымі, хто ўручаў яму калісці граматы й вешаў яго на дошку гонару, аднак са сьпіны членаў журы было не адрозніць. Ён спадзяваўся, што здолее зрабіць гэта, калі начальнікі будуць, прыўстаючы, з бацькоўскімі усъмешкамі ківаць публіцы, аднак і тады, як яму здалося, падымаўся адзін і той жа чалавек.

108.

Неўзабаве начальнікі прыкметна засумавалі: кідаючы на экран дзікія цені, перад імі праскакалі нейкі гапак выхаванцы студыі дзіцячых сьпеваў. Потым Макараў зноў зьявіўся на сцэне, доўга дэкламаваў пра каханыне, кіндэр, кюхе, кірхе... Былы муж дырэктаркі загсу дастаў мабільны тэлефон і пачаў з імпэтам складаць эсэмэску, а адзін з намеснікаў употай чытаў пад столом газету, для прыстойнасці патупваючы нагой, якую, на жаль, мог бачыць адзін вядучы. Аднак усё калі-небудзь сканчаецца. У залі засысьцелі, і Макараў, таямніча ўсьміхнуўшыся, абвесыці нарэштце выхад удзельніц.

Іх было пяць, наядаў, амazonак, русалак, мэнадаў, манадаў, ундузінаў. І калі першая выклікала задаволенасць крэканье мужчынскай часткі залі, то на другой дзвеяноста чалавек папросту ablізваліся. “Трынаццаць гадоў, а якія сіські”, -- шапталіся ў залі й засоўвалі руکі ў кішэні. Трэцяя ўдзельніца, восьміклясніца кулінарнай гімназіі, у якой бацька працаўваў у КБ інжынэрам, кароткаstryжаны бес у афіцэрскім мундзіры на голае цела, выклікала ў залі здушаны вой. Чацвертая была нішто сабе, толькі ногі таўставатыя. Забіла ўсіх апошняя канкурсантка, Алеся. Пры яе зўленыні нават члены журы стравілі валоданыне сабой і па іхным нешматлікім шыкце пабеглі трэшчыны вар’яцтва. Намеснікі намесніка

ўсталі, селі й тут жа зноў усталі са сваіх месцаў, былы муж дырэкторкі загсу парываўся стаць на каракі й рыкаў як бык, намеснік выпнуўся катом і нечакана ніzkім голасам праспіваў куплет “Сябровачкі”, а сакратар маладзёжнай арганізацыі пачырванеў і таропка адпраціўся ў прыбіральню. Алеся, паказаўшы пушкінскія ножкі з-пад бальной сукенкі, з распусным съехам ушчыкнула намесніка за падбародзьдзе й зьбегла ў бакавыя дзъверы.

Пакрысе ў залі зноў усталяваўся парадак. Разваліўшыся ў крэслах, людзі зьдзіўлены азіраліся вакол. Яны ня верылі, што гэта ўсё ня сон: што можна вось так спакойна і абсолютна бясплатна сядзець у цёплай залі, наталяцца блізкасцю паўраспранутых дзяўчат і чакаць працягу. Перадавікі перашэпталіся наконт далейшай праграмы – у прафкаме абяцалі, што апошнім нумарам праграмы будзе конкурс касыюмаў Евы, а пры вызначэныні пераможцы конкурсу глядацкіх сымпатыяў удзельніц можна будзе ў памацать. “Я – Алеся”, -- летуцenna ў гучна прамовіў лаўрэат заводскага конкурсу прафмайстэрства ў тут жа атрымаў ад калегі кулаком па галаве. “На Алею шмат знайдзецца”, -- аўтарытэтным тонам сказаў адзін з намеснікаў намесніка гендырэктара па кадрах і павярнуўся да залі тварам – ён быў вядомы ўсяму прадпрыемству сваім дэмакратызмам. “А я бы вось трэцюю, як там яе завуць”. Гэтае выказванье дадало публіцы шалу ў палу. Пакуль ішоў творчы конкурс – удзельніцы ў рабочай уніформе спаборнічалі ў тым, хто хутчэй разьбярэ і зьбярэ матацыклетны рухавік – гледачы эмацыйна дзялілі пяцерых канкурсантаў, часам, асабліва сярод моладзі, гэтая раззвёрстка набывала ваяўнічы характар, і ў левым куце ўспыхнула ў тут жа згасла бойка, а ў правым нехта нудна ў паныла лаяўся па мацеры. Адны толькі члены журы паводзілі сябе як культурныя людзі: дзелавіта прыпнуўшыся

над сталом, яны кінулі жэрабя й, па ўсім відаць, ніхто не застаўся пакрыўдженым. Над усім гэтым салаўём разыліваўся Макараў.

109.

Пасля творчага конкурсу на сцэну няспешна выйшлі першаклясьніцы з гуртка “Юная мадэль” пры раённым Цэнтры творчасці дзяцей і моладзі, які існаваў пры фінансавай падтрымцы заводу. Іхныя надзіманыя грудкі выклікалі ў залі здаровы, пабацькоўску добры рогат. Уздоўж радоў завіхаліся афіцыянты з кавярні “Вавёрачка”, разносячы кактэйль “Матацыклетны”, адмыслова вынайдзены да конкурсу шэф-пэварам заводскай сталовай. У залі зьявілася й першая жанчына: намесніца главы раённай адміністрацыі, жалезнай лэдзі з амаль паўекавой радаслоўнай – яна стрымана прыняла паклоны членай журы і ўселася на пачціва падсунуты пад яе прынцыповы зад фагель. Макараў раз-пораз заглядваў у бакавыя дзвіверы й потым дэмантраваў свой скажоны выразам незямной асалоды твар публіцы, якая ўжо пагалоўна ціха й радасна лаялася ад зайдрасці і нецярплівасці.

З кароткай прамовай выступіў намеснік дырэктара. Ён пажадаў удачы ўдзельнікам, што скажу намагаючыся хоць краем вока зазірнуць за прыадчынныя бакавыя дзвіверы, потым распавёў пра посыпехі заводу ў сацыяльна-культурным будаўніцтве й напасъедак нагадаў, што пасля новага году прафкам і адміністрацыя сумесна з выканкамам плянуюць арганізація такую ж імпрэзу, толькі для жанчын.

Таварышу Грышку хацелася праваліцца скрозь зямлю. Ён быў найстарэйшы з прысутных у залі вэтэрнаў, і толькі цяпер, калі Макараў жэстамі паказваў, якія бюсты маюць юныя конкурсанткі, зразумеў нарэшце, у чым справа. “А ты за каго,

баця?" – штурхнуў яго локцем у бок пераможца конкурсу профмайстэрства, і таварыў Грышук бясьсільна зажаваў губамі. "Увесь рад за Алесю, можа, ты сабе нумар чатыры возьмеш?" – крыкнуў нехта ад супрацьлеглай съяны. "А што, такія ногі гадоў трывалаць таму былі ў цане", -- засымяўся майстар за съпінай. "А за каго... кіраўніцтва?" – прамармытаў разгублена таварыш Грышук. Два дзясяткі чалавек хорам заіржалі. "Кіраўніцтва! Яму, дзядуля, і пасъля конкурсу будзе чым заняцца!"

"А цяпер..." – Макараў падкінуў мікрофон уверх і спрытна спраймаў яго. "А цяпер я хачу абвясціць..." Адзіны стогн працяў публіку. "Чарговы этап конкурсу –...". Самая трывалая съвідравалі вачыма атрыманая перад пачаткам праграмкі – няўжо праўда? "Першага конкурсу прыгажосці матасыклетнага заводу..." Кат зь мікрофонам з асалодай цягнуў паўзу. "Сіські!" – заскандзіравала заля. І тут з бакавых дэзвярэй выскочыў нічым не адрозны ад публікі, аднак бледнашчокі й зь нездаровым бліскам у вачох мужычонка. Ён вырваў у аслуپянелага Макараў мікрофон і зароў, ледзь не засунуўшы яго сабе ў рот:

-- Людзі! Людзі! Вас наёбваюць! Там, вунь там! Там сядзяць пяцёра псіхай і сочачь за вами! Мужыкі, ёт-акаёт!! Гэта праўда, зуб даю!

Ён тышкай рукой за съпіны гледаў, у накірунку белай съяны. Гледачы недаўменна абрнуліся, вочы, нязвычныя ўзірацца ў беляя съцены больш за пяць сэкундаў, прымружыліся ў паволі, пагрозыліва вярнуліся да мужычка ля экрану, на якога спалохана шыпей вядучы. "Во, аднаго ўжо торкнула", -- сказаў пераможца конкурсу профмайстэрства "Паехаў дах у мужыка, нефіг такія паўзы рабіць".

-- Там, там, за съяной, ідзеце ў праверце! – надрываўся парушальнік спакою. – Вы для іх трусы

падвопытныя! Там Мінус I! Я сам толькі што адтуль!
Праўда, ёт-акаёт!

Члены журы паморшчыліся.

-- Гэта правакацыя, -- абурана прамовіла намесыніца главы адміністрацыі паднялася зь месца. Макараў нясьмелала спрабаваў забраць у выступоўцы мікрофон. Аднак і насупленая заля не зьбіралася адседжвацца. “Ты, урод, звалі са сцэны”, -- пачулася адтуль і тут жа ў съпіну гэтаму ветліваму выказванню таўхануліся іншыя, цэлы чыгуначны састаў, нагружены матацыкламі: “Уёбішча, вэг дахаты!”, “Ідзі прасьпіся”, “Уроем суку”.

-- Яны хворыя! Яны там усё шызікі, ёт-акаёт! -- хрыпей у мікрофон мужычок і, бухнуўшыся на калені, скруціўся ў тры пагібелі, каб цяжэй было справіцца. -- Людзі! Ідзіце за мной! Яны забойцы! Яны маньякі!

-- Тыповыя апазіцыйныя штучкі! -- сказаў інтэлігентны былы муж дырэктаркі загсу.

-- Адмарозак! -- падтрымала яго намесыніца главы. -- Вы ўжо выклікалі міліцыю?

-- Народ і безь яе ва ўсім разъбярэцца, -- з усьмешкай прамовіў намесынік дырэктара й паказаў вялікім пальцам сабе за съпіну.

У залі назравала пазачарговае паседжаныне суда Лінча.

-- Прыбярыце яго са сцэны! Толік!

-- Мужык, не замінай, горай будзе!

-- Зламаў, бліна, увесь кайф!

Нарэшце да мужыка падскочылі трое актыўістай маладзёжнай арганізацыі й павалаклі да выйсьця, па дарозе з задавальненнем адорваючы гада ўдарамі па самых балючых частках цела. Ды толькі ахвяра не здавалася й да самага выйсьця працягвала псаваць съяточную атмасферу конкурсу.

110.

-- Ну-с, і на якую ж тэму?...

-- Прабачце, але спачатку я хацела б пацікавіцца ўсё ж наконт вашага імені...

-- А што ня так з майм іменем?

-- Яно незвычайнае. Проста падарунак для прадстаўніка творчай прафэсіі. Вось, напрыклад, Назар. Вы ж нарадзіліся ў нашай сталіцы?...

-- Так.

-- Але ў савецкі час ніхто не назваў бы дзіця Назарам. У гэтым імені чуецца нешта біблейскае, а тады рэлігійнасць ня надта віталася. Сумняюся, што такое імя можна было знайсці ў іменьніку. Кім былі вашыя бацькі? Я яшчэ раз перапрашаюся, аднак нашых чыгачоў зазвычай хвалююць такія далікатныя пытаныні... Я ўжо казала, я вяду даволі спэцыфічную рубрыку...

-- Мой бацька быў сакратаром парткаму. Хм, і праўда, як жа гэта ён назваў мяне Назарам? Рэлігія тут ні пры чым. Але ж сапраўды, мог бы назваць мяне Дзімам або... Або Алегам.

-- Вам падабаецца вашае імя?

-- Ведаецце што, давайце так. Бацька назваў мяне Мікалаем. Мікалай Мінус... Не, тут таксама нешта ня так. Шчыра кажучы, маё прозывішча ня Мінус. Поўнасцю мяне завуць так - Мікалай Оскаравіч Мацэрят.

-- А Мінус - ваш псеўданім?...

-- Што вы... Мне няма чаго хавацца пад псеўданімам... З того часу, як памёр бацька - а ён быў досыць вядомым чалавекам - я магу спакойна карыстацца ягоным прозывішчам.

-- Добра, Назар Оскаравіч. Я бачу, што трохі пакрыўдзіла вас такім асабістымі пытанынямі. Давайце лепш пра мастацтва. Як вы лічыце, ці перадолеў айчынны тэатр крызіс пачатку дзеяностых?

-- А што адбылося ў пачатку дзеяностых?

-- Ну, распад вялікай дзяржавы... Крушэнне ідэалаў... Запаўненыне нішаў... Камэрцыялізацыя культуры...

-- Можна сустрэчнае пытганыне: а колькі вам было тады, калі гэта ўсё крушылася й... камэрцыялізавалася?

-- Ну, пяць. Шэсць.

-- Дзякую. Я проста так спытаў. Ведаецце, пра тэатр я нічога не скажу, дрэнна абазнаны. Гэта вам трэба пагаварыць з кім-небудзь пасалідней. А што да распаду вялікай дзяржавы... Адно магу сказаць дакладна: марозіва стала значна горшым.

-- Што?

-- Марозіва. Вы таксама можаце гэта ўспомніць, калі напружыцца. У савецкі час марозіва было – пальчыкі ablіkash. Возьмем, напрыклад, плямбір. Гэта ж быў плямбір! Малако вышэйшай якасці, вяршкі, усё натуральнае, тлустасць такая, як у вёсцы. І ніякіх дабавак ня трэба было. Ясі й пачуваешся на вяршыні асалоды. Райская была рэч, што ў стаканчыках, што на палаццы, што ў брыкетах. Бацькі, праўда, яшчэ любілі з варэннем яго. Занадта салодкае, праўда, але ўвечары, пасля школы, ля тэлевізуру... Песня, а не марозіва. Простае, белае...

-- Назар Оскаравіч, я зразумела. Але мы дамаўляліся на больш сур'ёзную размову...

-- Не пералыняйце мяне, калі ласка. Я ж не перабіваў, калі вы задавалі гэтая свае ідыёцкія пытаныні наконт імені-прозвішча. Дык вось. Цяпер простага белага марозіва днём з вагнём не адшукаеш. Няма. Хіба што “Сямейнае”. Нядрэнны, дарэчы, прадукт. Хаця таксама – бледная копія. А ўсё астатніе – прабачце, лайно. Хімія паўсюль. Араматызатары, кансэрванты. І галоўнае – усе гэтая дабаўкі. Малінавае, абрыйосавае... Яны бы спачатку ўспомнілі, як глазур рабіць шакалядную, а то толькі адзін “Каштан” і можна есьці. Не, не спрачаюся –

гэтае “Асьвяжальнае” было й тады. Фруктовы лёд,мягка кажучы. Але я кажу пра марозіва, пра малочны прадукт зь вялікай літары. Такі, якім на штаны крапнеш – не адмыеш. А вы кажаце – “Нэстле”...

-- Назар Оскаравіч, давайце пагаворым пра ваш тэатр. Ён існуе ўжо...

-- Некалькі тысячагодзьдзяў.

-- Разумею ваш гумар. Але вось вы яшчэ не паставілі ніводнага спектаклю за паўгады... Якой будзе прэм'ера?

-- Як гэта не паставілі? У нас штотыдня ідуць спектаклі. Камэдыі, трагеды... Драмы. Кожны раз – аншляг. Вось і на гэты... Што там у нас... Раённая ячэйка... Ніводнага квітка. А контрамаркі мы не даем, не-не-не... Ня трэба так на мяне глядзець. Я кірую тэатрам, а не дзяржавай. Умяшчальнасць залі малая. Квіткі раскупленыя на год наперад.

-- Назар Оскаравіч, у мяне іншая інфармацыя...

-- На тое вы і журналістка. Дарэчы, ведаеце, кім я працавала да таго, як стаць рэжысёрам? Езьдзіла па горадзе на вялікай бел-чырвона-белай машыне зь мігалкамі. Толькі дзеля ўсяго съятога, не ўспрымайце гэта як мэтафару!..

111.

Усё-ткі Майк быў геніяльным хлопчыкам... Гэта менавіта ён неяк у адзін з самых няўдалых вечароў прыдумаў рэцэпт цудадзейнага кактэйлю: палова флякону панацэну, шклянка гарэлкі, тры ампулы дэлірыюму, два пакецыка сухога вітаміннага напою “Вітафрукт” і дзьве лыжкі панацэн-гелю, узьбітых міксэрам. Праўда, Мастаку больш падабаўся малінавы “Вітафрукт”, а Майку – вішнёвы, ды Майк ахвотна пагадзіўся саступіць. Натуральна, лягчэй было прыгатаваць адразу вялізны пяцілітровік кактэйлю (яны вырашылі назваць яго “Lucky”), які

застанеца толькі ўзбоўтаць перад ужыванынем, чым рабіць кожны раз новыя порцыі.

Няўдалыя вечары, між тым, працягваліся. У пузатым слоіку з-пад пітной вады было яшчэ на некалькі такіх спробаў – далей цямрэча, роспачная невядомасць, тупік. Да съягта заставалася ўсяго нічога, і ўсё часыцей мабільны Мастака зморана пілікаў, абарочваючыся заклапочаным голасам то Байрама Ўралавіча, то адной зь пінжачных цётак. Яны пачыналі здалёк, цікавіліся, ці ня трэба дапамога, прапаноўвалі нават новы аванс, перадавалі прывітаныне вучню, і толькі потым, давёўшы Мастака да поўнае зынямогі (нялёгкая гэта справа – удаваць бадзёрасць, Мастак шчыра спачуваў свайму тварэнню, якое мусіла захаваць яе назаўсёды), пыталіся як бы між іншым: “Як там замова?”. “О-о-о”, -- амэрыйкініў Мастак, адганяючы ад сябэ гарэзьлівага Майка, нібы тэлефонную муху. “Усё о’кэй. Засталася толькі касмэтычная праца. Пасьлязаўтра, самае позніяе – у суботу...”. На тым канцы дроту з сумненынем ківалі галавой і паўтаралі, амаль укленчваючы: “Вы ўжо пастараіцесь...”.

Яны не кахаліся ўжо некалькі тыдняў, дый Майкавы штохвілінныя пешчаныні сталі даволі павярхойнымі ды вялымі. Мастак і ня здольны быў думакаць ні пра што, апрача працы; ранічай, тупа пазіраючы сабе між ног, ён з абыякавасцю думаў: ну вось, не фунцыклюе, не фунцыклюе... Яны засыналі непрыкметна: чароўная сумесь “Lucky” патрабавала ўзамен узынёсласці й дзікунскага натхнення поўную начную адключку. Цяпер яны жахліва пацелі: спалі па звычцы ў абдымку, і калі надыходзіў час прачынацца, то падушкі й прасціны можна было выкручваць. Хутка зъявіліся й наступствы: напрыклад, непрыемны пах, які йшоў ад абодвух, і кожны з далікатнасці не казаў нічога другому. Ураныні становілася ўсё халадней, і на досьвітку яны,

не расплющваючи вачэй, нагамі спрабавалі намацаць сагнаную ўначы зь неабсяжнага ложку коўдру – і не маглі, і засыналі, рызыкуючы прастудзіцца.

Якім жа было зьдзіўленыне Мастака, калі аднойчы ў гэты замерзла-аранжавы час ён адчуў, нібы праз вату, як Майк падымаецца з ложку, мякка здымаяочы са свайго жывата ягоную руку, і ляпае босьмі пяткамі па падлозе – цішэй, цішэй, і яшчэ цішэй. Зъдзіўляўся Мастак нядоўга – неўзабаве сон самкнуўся над ім, і бурая яміна, зь якой ён ліхаманкава намагаўся выбрацца, зноў пачала напаўняцца сылікім гадамі, падобнымі на ажылья рычагі паветранага апарату...

Уесь дрыжучы, Майк нацягнуў халат і потым, не без проблемаў, тапачкі, рукі не хацелі слухацца, і ад ложку ішло цёплае свячэныне. Пакой у павуціні неразмарожанага сонца, здавалася, ляціць кудысьці: гэтае пачуцьцё ўзмацняў роўны гул, быщам ад схаванага магутнага рухавіка. Майк пазмагаўся трохі з жаданьнем зрабіць не па-брацку глыток кактэйлю, перамог сябе, выпіў вады, запаліў, потым усё ж вырашыў не супраціўляцца спакусе – і раптам уціміў, што гул ідзе з майстэрні. Ён зыняў тапачкі й падкрайцца да дзъвярэй.

Надзіманы чалавек быў не самотны. Засланяючы вакно, у майстэрні сядзеў другі гумовы гіант, галава якога зьвісала на бок – ён навогул быў добра пабіты жышыцём, на дружлай скуре дзе-нідзе стаялі агромністыя заплаты, на назе было напісаны нешта непрыстойнае, барада, зробленая, відаць, з цэлай тоны дрогу, паблісквала цымяна й сумна. На каленях у іхняга з Мастаком твора сядзела такая ж маркотная жанчына й гладзіла твор па пупырчатай шчацэ.

-- Ты мусіш гэта зрабіць, -- урачыста й змрочна прамовіў барадаты. – Бо інакш ты парушаеш

запавет. Адмаўляючыся выканаць вялікую місью, ты дэманструеш пагарду да подзвігу продкаў.

-- Але я не хачу...

Надзіманыя размаўлялі ціха, наколькі могуць ціха гаварыць людзі такіх памераў. Кожны меў прыемны голас і бездакорную дыкцыю. Жанчына ўзяла руку іхняга твора ў сваю й з тугою сыцінулі ў зялёных далонях.

-- Гэта неістотна. Ты надта шмат правёў сярод іх, і ў сэрца тваё пранікла гардыня. Ты мусіш...

-- Мусіш... – рэхам адгукнулася жанчына.

-- Яны не пабачаць майго ўвазынясеньня... – не падымаючы вачэй, прашаптаў твор і горка ўздыхнуў. За ім заўзыхалі і астатнія надзіманыя. Яны ўздыхалі так прыгожа, што Майк забыў пра асьцярожнасць і прыгадчыніў трохі дзъверы – ніхто, зрешты, не павярнуў гумовай галавы.

-- Уваскращэнье -- справа тэхнікі, -- пераконваў барадаты, не павышаючы голасу. – Яны ўсё адно не паверылі б, ды ім і няма патрэбы верыць. Хіба мы не прафэсіяналы...

-- Хіба мы не прафэсіяналы?... – грудным голасам паўтарыла жанчына й зноў пагладзіла твор па шчацэ.

-- Часу засталося мала. Чым хутчэй ты ачысьцішся ад свай гардыні, тым з большай радасцю перажывеш увазынясеньне, -- працягваў барадаты. – Тым менш балюча табе будзе пры пераўтварэнні...

-- Рахі кандода, -- тут жа ўставіла пасьпешліва жанчына і ўсе троє паўтарылі хорам гэтыя мілагучныя слова. Майк намацаў коўдру вялікім пальцам нагі й пацягнуў на сябе – свойскі бяскрыўдны вецер, выкліканы гэтym спрытным рухам, прымусіў Мастака спалохана заварочацца і ўхапіцца пазногцямі за плячо сябра.

112.

Сакратар стараўся не дакранацца да гэтага букету гваздзікоў – кветкі прайшлі за год праз такую колькасць рук, былі настолькі зашмальцаваныя, што выклікалі агіду. Трэба нарэшце даць даручэнне Анююце змайстраваць новыя, думаў ён ляютна, назіраючы, як чарговы навучэнец пэтэвэ, намагаючыся, як вучылі, прадэманстраваць на сваім твары траурную пащену, крохыць да дошкі. Ну і дэбі! Шчокі пунсовыя ад сарамлівасці, рукі трасуцца, адна штаніна вылезла з бота, съпіна крывая, на вуху тоўсты фурункул – няўжо яму дваццаць гадоў. Сакратар заахвочвальна ўсьміхнуўся ў залю й потым даслаў змрочны канфідэнцыяльны позірк Аниюце: дарагуша, гэта безнадзеяна. Абодва вэтэрани, яшчэ не аддыхаўшыся паслья адolenага толькі што шляху, камечылі ў руках уручаны ім нумар семдзесятвасьмёркі: спэцвыпуск, прысьвечаны моладзі.

-- Павел, -- махнуў рукой Сакратар, і пэтэвэшнік уцягнуў галаву ў плечы. -- Павел, ну колькі можна. Па-першае: гэта мэмарыяльная дошка, а ты да яе падыходзіш як да школьнай. Другагоднік... Ня бойся. Ты ідзеш аддаваць даніну павагі, а не даўгі пацанам. Па-другое. Букет. Як ты трymаеш букет? Як венік. Трымай яго ля сэрца, беражна, кончыкамі пальцаў, але моцна. Ты што, дзяўчынам ніколі не дарыў кветкі? Хаця вядома ж, не дарыў, хто на такога... Ля сэрца трymай, боўдзіла! Дзе ў цябе сэрца?

Пэтэвэшнік мітусьліва паляпаў сябе па кішэнях. Сакратар зморшчыўся ѹ змахнуў Паўла зь пятачка пад экранам: “Наступны!”.

Наступнай была квітучая сьветлавалосая дзяўчынка, і ад вэтэранаў адразу ж запахла чымсыці замілавальнym. Рабіла яна нібыта ўсё правільна, аднак занадта хутка – амаль бегма. “Ускладаныне

кветак ня церпіць съпешкі”, -- цярпліва сказаў Сакратар, у соты раз падняўся й правёў майстар-клясу: адным рухам броваў пагрузіў сябе ў глубокі, але горды і аптымістычны смутак, запаліў у вачох съветлую герайчную памяць і элегантнай хадою, нібыта пазначаючы кожны свой крок стылізаванай пад вайсковы кант каймою, падыйшоў да дошкі – кавалка граніту з высечаным на ім пераможным, але няпэўным профілем, і як пад фотааб’ектывамі, павольна апусьціў гвазьдзікі на прызначанае месца – пастаяў роўна дзъве сэкунды, скіліўшы галаву, і, выпрастаўшыся, рапчуца вярнуўся на месца.

-- Вось так, -- Сакратар выцер руکі беласьнежнай сурвэткай і зноў абаяльна ўсьміхнуўся: Анюта пачырванела ад задавальнення. – Нічога цяжкага. Добра, зладзім перапынак. Толькі паліць ніхто ня пойдзе, а то зноў сапсуеце імідж арганізацыі... Сёняня ў нас у гасыцёх вэтэрэн вайны...

Ён не заглядваючы ў паперы назваў імя госьця ў той, пакрэкваючы, хацеў падняцца, але сакратар адным поціскам усадзіў жавага вэтэрана на месца:

-- Сядзіце, сядзіце. Сёняня наш шаноўны госьць распавядзе нам адну з тых гісторыяў уласнага жыцця, якія, уласна, і складаюць сусьеветную гісторыю. Зрэшты, што доўга казаць – вам слова. І не забудзьце (Сакратар строга зірнуў на моладзь, якая смурна разглядвала пазногці) – пасля выступу шаноўнага вэтэрана мы працягнем практыкаваныні... Павел, чуў? Паша! Боўдзіла. Слухай, пакуль людзі яшчэ жывыя, пару-тройку гадоў, і няма каму будзе распавесці! Прабачце, Антон Антоныч.

113.

Вэтэрэн цяжка палез падымацца, але Сакратар звычна апусьціў яго на месца ѹ сціпла адсунуўся ўбок, бы запісваючы сябе ѹ радавыя служачы. Госьць раскрыў гідлівыя вусны й, пасля паўзы ѹ нядоўтага

ўступнага кашлю, загаварыў нечакана дабрадушным голасам. Ён распавёў пра сябе, потым прамовіў некалькі наезджаных дзякую кіраўніцтву, няўхільна вытрымліваючы ранжыр, сербануў вадзічкі й пачаў гісторыю.

-- Я не зусім пра вайну... – аблізаў вэтэрн зубы. – Я сёныня лепш пра тое, як мы банды зь лясоў выкурвалі ў канцы саракавых... Шмат яшчэ недабіткаў засталося, па лясох яны хаваліся. Было гэта на Жабаўшчыне. Там край глухі, нават немцы там глыбока ў гушчар ня лазілі, усё больш у райцэнтры адседжваліся. Вось у гэтым гушчары бандзюгі нашы, тыпу бандэраўцаў, і акапаліся. Я там у тую вясну з ротай салдатаў быў, і ледзь жыцьця не пазбавіўся...

Здарылася так, што ехалі мы на звычайнім такім сялянскім возе з Сучкоў у Рачкі. Да Рачкоў вярсты тры, але празь лес трэба ехаць: там палі такія, потым лес, частка знакамітага Чорнага лесу, потым зноў – палі, палі... Ехалі мы ўдвуҳ: я і вясковец адзін, ён пры нашайроце быў, дапамагаў чым мог, я ў ягонай хаце жыў. Едзэм мы, дарога гразкая, ледзь на паваротах, дзе паніжэй, прабіраемся. Кабылка ў гразі грузыне, не паверыше. І тут выходзяць – а мы якраз на сярэдзіне лясной дарогі – зь лесу троє выходзяць, падазронага такога выгляду. “Давязі, -- кажуць, -- да Рачкоў”. Мужык, які мяне вёз, Браніслаў, і кажа: “Не паложана. Хто вас ведае, а я начальніка вязу, трасца на вас, не відаць, ці што?”. Тыя на яго, гляджу, вызыверыліся, воз спыняюць, я спакойна так кабуру расшпільваю – мужычкі гэтыя памацюголіся, але назад пасунуліся, у лес. Я яшчэ дакумэнты ў іх хацеў праверыць – не пасьпей.

Увечары едзем мы з Рачкоў у Сучкі. Я адчуваю – будзе ў нас яшчэ сустрэча; пісталет напагатове трymаю, думаю: ну пачакайце, заўтра мы з маймі арламі папрацуем тут, пазьбіраем грыбы-ягады. Мы

ўжо амаль зь лесу выехалі, і тут пачалося. Вазыніцу першай жа куляй, я – пад воз, а што потым было – ня памятаю: цемра. Толькі здань такая была: мужычок у форме ў генэральскай, толькі завялікай для яго памеры на два, так... Мужычок гэты мне пальцам гразіў...

Сакратар трывожна зірнуў на госьца, той пасядзеў хвілінку моўчкі й працягнуў аповед:

-- Ачуняў я, не паверьще – у пакоі там гладкім, чистым, бы шпіталь для найвышэйшых чыноў. Калі змог падняцца, зразумеў я: ні вокнаў, ні дзъвераў... І што самае жахлівае...

Вэтэрэн адпіў вады й пакалупаў у носе.

-- У куце ляжыць нехта. Нябожчык. А ў пальцах чамаданчык заціснуты.

Хутка я ўжо зусім час страціў: колькі цяпер, і які дзень, і дзень ці нач: хто яго знае? Доўга баяўся падыйсыці да мерцьвяка гэлага, аднак потым наважыўся. А ў яго поўны чамадан акупацыйных марак. Што мне зь іх? Аднак трэба ж на ўсякі пажарны доказы пакінуць рэчавыя, каб мяне за самавольнае не таго... Тады жорстка было... Вайна быццам бы й скончылася, але не для нас...

Я з голаду падыхаю. І піць хочацца. Празь нейкі час ад голаду й смагі зноў адключыўся. У пакоі съветла, як днём. Прачынаюся: холадна, зуб на зуб не трапляе, адчуваю: усё – паміраю. Ну, думаю, пара мерцьвяка есьці. Нос затыкаю, падпаўзаю да яго, азіраю: бляваць хочацца, а няма чым. І тут заўважаю – так, ведаеш, левым вокам – гроши з маёй кішэні тырчаць. Я іх паклаў у рот, пажаваць, страйнік падмануць. Палягчэла. Яшчэ пажаваў. Смачна, чорт яго бяры! Так я некалькі паперак зжор. Адчуваю – сілы вярнуліся. Пажыву яшчэ, думаю, пажыву.

Вэтэрэн радасна ўсміхнуўся самому себе, пацёр нос, а калі адняў руку, вусны ягоныя зноў былі набрыньялы тугую. Ён зірнуў у залю і ўздыхнуў:

-- Пакапаўся я па кішэнях у таго мерцьвяка, і што, як вы мяркуеце, знайшоў? Паўлітровічак! Цалюсенькі! Выпіў, сагрэўся, наеўся дасыгта й заснуў. Прачынаюся, а тут дзъверы адчыняюцца і жанчына заходзіць. Ну, жанчына, самі разумееце, гэта ў горадзе жанчына, а тут баба вясковая, калгасыніца. То, разумееце, на дзъверы ні намёку, ні шчылінкі не было, а тут – і дзъверы, і жанчына. Я на яе, так і так – маладая кроў зайграла, а яна ў крык і ўцякаць. Потым зноў – ні дзъвярэй, ні бабы. Я яшчэ маркамі закусіў і зноў спаць. А што ж мне рабіць: сілы трэба. Цэлы дзень я тую бабу клікаў. Цішыня. Так я і жыў у гэтым пекле – доўга, можа, зь месяца, у мяне там календара не было. Баба потым яшчэ некалькі разоў прыйходзіла. Спачатку крычала ды ўцякала, а потым на які час заставацца пачала. Па вуглох пачысыціць, мерцьвяка гэтага, немца, шыпрам спырсьне. А неяк яна памыла, сыходзіць – а я яе за азадак: ідзі сюды, міная. Ну, мы зь ёй таго сяго, яна й не супраціўлялася. Потым пачала штодня прыйходзіць, паесьці прыносіла, бульбы там, сала, агуркоў маласольных, але я ўжо ўсё – бяз марак гэтых не магу. Як маракі да рыбы прывыкаюць, так я да гэтых паперак. Баба гэтая мяне адчуцьці хацела – неяк, памятаю, нават тушонкі амэрыканской аднекуль прыцягнула. Мяне вырвала адразу, як я гэтую бляшанку пабачыў.

Вэтэрана ажно перасмыкнула.

-- Мне, вядома ж, сорамна было, я сябе ненавідзеў проста. Але трymаўся. Цярпець і выкарыстоўваць кожную магчымасць, каб ворагу адпомсыціць – мы гэтаму тады хутка навучыліся. І правільна зрабіў. Прачынаюся неяк, а немец гэты, што ў куце з чамаданчыкам валяўся, перада мной стаіць. Ніякі ён ня немец апынуўся, а паліцай з Сучкоў, Грыша Мелех. Я хворым ды нямоглым прыкінуўся, валяюся цяпер сам у куце, а сволач гэтая

кудысыці па справах бегае. І ўсё калі я сплю. Але дзе наша не прападала. Я з бабай дамовіўся й неяк мы зь ёй прыкінуліся, што съпім: Грыша толькі зынікнуць хацеў па сваіх бандзюжых справах, а мы яго – я за адну руку, яна за другую. І перанеслься ў самае, можна сказаць, логава бандзюжае. Я ў аднаго аўтамат вырываю...

Апошнія слова вэтэран прамовіў ужо ў калідоры. Анютка падносила да вуснаў вэтэрана шклянку, а ён усё намагаўся скончыць:

-- А баба тая -- мая баявая сяброўка, Адэля Мікіцічна Стараверава, і калі мы ў распалажэніе...

114.

Калі Анютка вярнулася ў залю, прыщілая ад жаху моладзь моўчкі назірала, як Павел у дзясяты раз безпасыпхова спрабуе правільна ўскласыці кветкі. Кадык Паўла торгаўся ўверх-уніз, ён цяжка дыхаў, і ўсё ж зноў і зноў вяртаўся на старт і, насупшыся, высалапіўшы язык і выціснуўшы на шчокі пащену, кідаўся да мэмарыяльнай дошкі. “Ужо лепш”, -- сказаў нарэшце Сакратар і нават адклаў асадку – толькі што ён пісаў справаздачу ў цэнтральны камітэт, колькі раён вырашыў на нарадзе ячэйкі выставіць адзінак на съвята. У Паўла й праўда пачало атрымлівацца. Вось ён, з каменным, як магільны помнік тварам, іншаплянэтнымі рыўкамі рухаецца праз пакрыты загадкавай, незямной, поўнай кратэраў і пясчаных бураў паверхні пліткі, запавольвае ў без таго марудную хаду, са съветлымі вачыма, удзячным лбом і аддана съцятымі вуснамі асьцярожна кладзе кветачны трэнажор на граніт. Сакратар пляскае. “Ну, яшчэ раз, для замацаваныя. І тады дамо слова нашаму наступнаму госьцю”. Павал як лунацік вяртаецца назад, падымае кветкі як упалую паходню, рушыць наперад, галава ягоная

схіляецца занадта рана і ён ляціць на брудную, ва ўзорах ад шматлікіх падэшваў кафлю.

-- Доктара! -- закрычала Анюта. Дрэнна разумеючы, што трэба рабіць, яна пачала распранаць Паўла, які не выпускаў з рук гваздзікі. Паказалася курыная ашчыпаная шыя, бледныя грудзі, ружовыя смочкі ў рудым пуху. Анюта, якую за пропускі заняткаў па мэдыцыне цалкам маглі адлічыць з університету, сутаргава сарвала з Паўла кашулю й на гэтym вырашыла спыніцца.

-- Доктара!

Сакратар хмыкаў і хадзіў узад-уперад. Урэшце ён штурхануў Анюту ў сьпіну й сказаў не дапускаючым пярэчаныняў голасам:

-- Аня, зрабіце што-небудзь.

Анютка залямантавала:

-- Тут ёсьць хто-небудзь з мэдвуучэльні?

Растаўхайшы разгубленую раённую моладзь, на яе крык зъявіўся нікому не знаёмы малады, зусім невысокага росту чалавек з дзявочымі кудзеркамі й пухлымі шчакамі, залітымі нездаровай чырваныню – такое адчуваныне, бывшам у яго была высокая тэмпература. Ён схіліўся над Паўлам, як над гранітнай дошкай, і перад тым, як прыняцца за справу, абярнуўся й з тугою, нібы просячы прабачэння, паглядзеў на супрацьлеглу съцяну – белую, белую.

115.

Мы зъяджаем адсюль. Мы кладзем на падлогу поліэтыленавыя пакеты, бо мазаіка гэтага паркету нам ужо не належыць, мы адно й можам, што рабіць кароткія пералёты зь месца на месца, як свойскія птушкі; калі нам і даводзіцца наступіць на якую-небудзь дошачку, мы адразу ж адторгваем нагу й з палёткай ступаем на хрусткі ды хісткі мосыцік, пад

якім каламутна прасьвечаюць нашы колішнія съяды.

Мы зъязджаєм адсюль. Паравозік чамаданнай маланкі аніяк не даедзе з пункту А ў пункт Б, і пакуль ты каленам прыгінаеш дэрмантынавы ляндафт, я ўсё ж прымушаю яго прыбыць на станцыю прызначэння. Шкло апранаецца ў газэты, бы рыхтуецца да трансарктычнага падарожжа; съятло гарыць ва ўсіх пакоях.

Мы зъязджаєм. Картонныя руکі старых каробак закутыя ў кайданкі, усё навокал завязанае на адмысловы вузел – вязьмо тых, хто зъязджае. Шрубкі й цывічкі дзынъкаюць пад нагамі, і ў апусыцельных памяшканьнях ня чуецца болей спакою. Вызваляецца плошча, і мы зъдзіўляемся – як шмат тут квадратных мэтраў, якія не пасыпела асвоіць нашая любоў. Рантам знаходзіцца калісыці зыніклы бязь вестак шалік – мы нават ня памятаем ужо, хто яго насіў, ты або я.

Адсюль. Ад палаўіцаў, на якіх можна граць “Развітаныне з радзімай”, ад паголеных аконных броваў, ад шызых простакутнікаў пылу на паркетным узоры, ад павуціныя, якое апынаецца такім трывалым і рвецца толькі на сярэдзіне калідору. Ад ліхтарнага съятла, якое яшчэ ўчора разьбівалася аб драўляныя дамбы шафаў, а цяпер нарэштце здолела выкласыці свой нескладаны малюнак на забароненую роўнядзь.

Усё меней укрыштыцяў для ворана, усё меней крэслаў для стомленых, усё меней падключаных да сеткі рэчаў. Адчыняюцца ўсе тайнікі, і адтуль выходзяць падсьлепаватыя маленькія стварэнны ды машуць нам доўгімі хударлявымі рукамі. Прастора няўхільна рэпрадукуе сама сябе, і вось ужо непражаванае жылыцамі рэха ліхадзейным колам куляецца-коціцца па дывановых калюгах. Аднак мы

маем яшчэ трохі часу. І ў апошні раз падымаю слухаўку.

116.

-- Не глядзі, не глядзі, -- амаль крычу я й засланяю экран; суворы навуковы голас удараеца мне ў копчык і разбіваеца на сотні словаў, іхная плынъ абцякае мяне й намагаеца зноў злучыцца ў адзінае цэлае на ўзоруні жывата. Яна са съмехам спрабуе зазірнуць за мяне, круціцца ўлева, управа, узіраеца праз мяне, на яе вуснах блішчыць вясёлая съліна. Я адводжу рукі назад і абхопліваю імі экран, яна тышкае ў мяне пультам, бывацам хоча мяне выключыць. Там, на экране, залатыя шлемы, бліскучыя рогі, адтуль сыплюцца жудасным порахам дзіўныя слова: тымультыністарта, Іштар, нінэвія. Я дацягваюся да патрэбнай кнопкі й націскаю яе. Усьмешка перада мной згасае.

У яе пачарнелі зубы. Я й ня ведаў, што яна даўно ня ходзіць да стаматоляга, яна заўжды размаўляла так мала, так бедна, так непераборліва, расыціскала вусны толькі на міліметр, каб даць вылецець надакучліваму, вымушанаму слову. Яна была абазнаная ва ўсходніх травах, таямнічых зёлках, зь яе роту пахла духмянасцямі. Напэўна, яна жавала іх употай, як дзецы жуюць дравесную смалу.

Яна працягвае мне тэлефонную слухаўку. Як шкада, што мне толькі адзін раз удалося зграць сапраўднага ворана.

-- Мяне завуць Жучок, Пётр Мікалаевіч Жучок... Вы, відаць, чулі...

Я прамаўляю нешта.

-- Рэч у тым, што... Пра гэта пісалі нядаўна ў семдзесятвасьмёрцы... У мяне юбілей... Якраз перад съвятам.

-- Віншую, -- я халодны, як рукі I.

-- Я хацеў бы зыняць у вас залю на вечар... Мне казалі...

-- Вы памыліся.

-- Прабачце?

-- Памыліся. Нумарам. Мовай. А можа, жыцьцём. Не ўключай, там няма чаго глядзець, -- сказаў я й пацалаваў яе ў вузкія вусны. -- Апранайся, нам трэба ісці.

Як двое супрацоўнікаў таемнай арганізацыі, з аднолькавымі шалікамі на нэрвовых шыях, мы ідзэм па палым аксамітным лісьці, падобным да разарванага ў шматкі каляровага сьвяточнага нумару газэты нумар пяць. Яна трymае мяне пад локаць -- калі яна робіць гэта, яе лоб перасякае пакутлівы ўспамін. Цікава, ці можна будзе абысьціся без ампутацыі? Мы заходзім у краму і як турысты марудна адольваєм кілямэтры яе раскошы.

Бананавыя сем'і, што скапілі жоўтыя руکі ў прадчуваныні немінучага; непрыстойнасць ківі; амаль каўбасныя палкі галяндзкіх, вечна сівежых агуркоў, не падлецых нават страваваныню. Золата й бронза яблыкаў; матылі цыбулі ў сачках авосек. Бруд бульбы й морквы. Мы ідзэм далей, гнусавячы й фатаграфуючы. Рахат хлебу, лукум кандытарскага адзьядзелу. Булачкі "Бэрлінэр", ільсністая, ліпучыя. Мультфільмавы рай малочных прадуктаў. Публічны дом вэнджаніны, мясны бардэль.

Мілы дзядуля заляцаецца да адной з тых бальзакаўскіх жанчын, якія купляюць тут толькі натуральнае. "Мужу вазьміце гарачага вэнджаньня", -- шэпча ён на сарамлівае чырвонае вуха. "Толькі гарачага". "Скажы: яму б лепш сасісак узяць спачатку", -- рагоча пажылая, але жывавая прадавачка, уся нібыта зълепленая з выстаўленага за шклом мяса. Чарга пасьмейваецца, хаця й коўзаецца на пляскатым жарце. Жанчына чырванее, але згодна ўсьміхаецца. "Толькі гарачага", -- гучна шэпча дзед --

ахайна апрануты, выгалены да сінявы, у старамодным элеганцкім капялошы. Ён ідзе за ахвярай уздоўж рыбных кансэрваў. Пакецікі харчовай хіміі, горка гаркавай гарбаты, тысяча разоў паўтораны маладзён на бляшанках кавы. Саркафаг Амундсэна, марозіва. Гронкі чыпсаў на пляст масавым вецыці. Мы йдзем, нічога не купляючы. “Толькі гарачага”. Здоб вінных бутэлек, шы здумають. Жанчына кръчыць.

Дзядуля дагнаў яе ля хлебнага адзьдзелу, і цяпер трymаў доўгі нож ля шыі жанчыны, вольнай загартаванай рукой сыціскаючы яе пад грудзьмі. Пакупнікі за папяровым гальлём. Сынежныя каралевы гарэлкі. Добразычлівия пакеты соку. Цэгla печыва. “Прадайце мне!” – нож у руках дзядулі скача, нібы хоча вырвацца. “Прадайце мне!” Каравэлы карамэлі. Рыбныя бургеры. Запацелая вэнджаніна. Біфіды. Жывыя ёгурты. Паштэты. Крык стаіць такі, што на нас глядзяць нават з вуліцы. Надрываша прывязаны кімсыці каля ўваходу сабака. Нож падае. Да дзядулі падбягае ахойнік, за ім яшчэ адзін, яны валяць вар'ята на падлогу й потым мы бачым хіба мільгаченъне заднікаў модных ботаў, што ўзылятаюць да вітрынаў і апускаюцца ў нешта мягкае, слотнае. Пачынае стракацець касавы аппарат. Мы выходзім.

117.

-- Лепш у кнігарню.

Ды вось яны кніпі. На латку ля крамы. Мы падыходзім.

-- Не азірайся. Кармушкін.

Але ён ужо рукаўся з пустэчай, трос кадыком. Кудысьці падзеліся доўпія, заўсёды залізаныя валасы, як у рокераў пяцідзесятых, не заўважылі мы й было студэнцкага лоску. Я ўздыхнуў і запаліў цыгарэту. Кармушкін спалохана, нібы насякомое на стале, стаў

прыбіваць долу дым. Потым нясьмела пасьміхнуўся, выцер вусны рукавом.

-- Як жа ён енчыў. І вочы закрываў, быщам яго асьляпілі. Візантыйцы так рабілі. Гуманны быў народ. Не забівалі пратэрмінаваных прэтэндэнтаў на кесарства. Проста асьляплялі. І ідзі ты на ўсе чатыры бакі.

Мы глядзелі на яго з прыкрасыцю. Кармушкін пачасаў калючае падбародзьдзе – відавочна, гэты занятак быў адзінай ягонай фізычнай радасыцю:

-- Вас жа не было, так? Гэта на пастаноўцы гэтага авангарднага тэатру. Як толькі яны там тогі апранулі й на хадулі ўсталі, Даражок як зараве. Ледзь шкло ня вылецела. Праўда. Цяпер ён...

-- Мы пойдзем, -- я ўзяў яе за руку. Кармушкін не марудзячы схапіў маю і ўмольна прамармытаў:

-- А я знайшоў, знайшоў. Вось ён, адказ.

Кармушкін выдастаяў з сумкі стос зялёных кніжак, якія разваливаліся ў яго ў руках. Некалькі старонак вырваліся й паляцелі ў бок прывязанага да парэнчаў сабакі, які вітаў паперу радасным брэхам. Да крамы пад'ехалі міліцэйскія жыгулі, памаладзецку рыпчуўши ля самага ганку. Яна дурнавата пасьміхнулася ва ўвесь рот. Трэба забараніць ёй гэта.

-- Вось яно, -- ён таропка перагарнуў старонкі, потым ў адваротным напрамку, потым зноў дайшоў да сярэдзіны з прагалам клею. – Вось. Мяне як токам стукнула.

Мы цярпліва чакалі. Кармушкін аніяк ня мог знайсці патрэбную старонку; паплёваўчы на замерзлыя пальцы, на пазногцах якіх яшчэ ўгадвалася былая дагледжанасть, ён катаваў танную кніжку, як сапсанавы гармонік. Мы глыбей захуталіся ў шаліковую цеплыню.

-- Вось, -- Кармушкін узяўся за кніжку абедзьвюма рукамі й выставіў перад сабой. Яшчэ

некалькі старонак далучыліся да апалага лісьця, якім быў закіданы цяпер яшчэ пару хвілінаў таму чыста падмецены тратуар.

-- I. Р. Ляпёхін, Практычны курс нямецкай мовы, -- прачыгай я й шматзначна кашлянуў.

-- Вокладка ня мае значэння, -- Кармушкін усьміхнуўся, -- Гэта не мае слова, а заслужанага кампазытара краіны Івана Хруля. Ён казаў гэта, калі жонка яго папракала, што піша на туалетнай палеры. Вось.

Вочы яго загарэліся, ён прысунуўся да нас ушчыльнуюй прачыгай:

-- Калі мы падыйшлі да касы, то, на жаль, усе квіткі на спектакль былі ўжо прададзеныя.

Кармушкін запытальна зірнуў на нас і працягваў:

-- Артыст некалькі разоў выходзіў на сцэну, і кожны раз гледачы віталі яго гучнымі аплядымісментамі.

Мы маўчалі. Кармушкін расчараўана выスマркаўся, а потым рашуча пагартаў кнігу й выдаў:

-- Мая дачка хоча стаць артысткай. Яна не прапускае ніводнае пастаноўкі й гатовая гадзінамі стаяць у чарзе, каб набыць квіток.

Кармушкін прамовіў гэта сумна-урачыста, нібы яму далі слова на хайтурах.

-- Мы сядзелі ў трэцім ярусе, але ў бінокль усё відаць досыць добра.

-- Мы пойдзем, -- я штурхнуў яе плячом, і яна ледзь ня ўпала. Кармушкін папераджалына замахаў указальным пальцам між нашых твараў.

-- Як толькі мы занялі месцы ў глядзельнай залі, прагучаў першы званок!

Мы ішлі, не абарочваючыся. Кармушкін, не адрываючы вачэй ад кнігі, пакрочыў за намі, але каля съветлафору спыніўся. Нам яшчэ доўга, бадай

што да самага прыпынку быў чуваць ягоны сілы голас:

-- Вы спазніліся! П'еса ўжо пачалася! Цяпер вы ня зможаце заняць месцы ў партэры! Вашыя месцы ў сярэдзіне і вы будзеце замінаць гледачам. Падыміцесь наверх і запытайцесь ў білетэркі, ці няма вольных месцаў на бальконе!

118.

Надзіманы чалавек узыняўся ў паветра неахвотна, але потым вецер нарэштэ падхапіў яго й вынес на нябесныя скрыжаваныні. У розных канцах гораду па сыгнале зайгралі аркестры, і нават там, дзе Надзіманага не было відаць, жыхары сталіцы ўздымалі галовы ўгору й намагаліся разабраць сярод пені аблокаў абрывы цудоўнага гумовага цела. Плошча пад надзіманым выбухнула адзінным крыкам, некалькі хвілінаў людзі яшчэ бачылі агромністую нагу, якая прыветна гайдалася ў вышыні. Потым Надзіманы паволі паплыў у бок ракі.

Мы якраз стаялі там, ля каменнага парапету, моўчкі слухаючы, як птахі вучашца мове выраю. Надзіманы паказаўся з-за вежы на будынку міністэрства абароны, ён ляцеў, шырока расставіўшы рукі й запракінуўшы галаву. Міма пругка прабеглі дзяўчата ў нацыянальных строях, адорваючы ўсіх сустрэчных шарыкамі. “Як маешся, Назар?” – крыкнулі мне з тэррасы адкрытай кавярні. Я абраўніўся. Нехта з колішніх калегаў запрашальна махаў рукой. Надзіманы агінаў парк. Старая ў бейсболцы прапанавала нам набыць біноклі.

-- Давай застанемся тут на ПМЖ, а? – пульхная маладая жанчына парыўіста павярнулася да свайго мужа, які натхнёна даядаў дранік, трymаючы на далоні плясмасавую талерачку. – А, Рамаданаў? Давай! Купім дом у прыгарадзе...

Дзень, як на замову, стаяў сонечны, халодны й звонкі. Надзіманы палунаў яшчэ трохі над могілкамі, а потым набраў хуткасць і за некалькі імгненняў дабраўся да сабору святога Анатоля. Там і здарылася тое, чаго не прадугледзелі арганізатары. Носам гумовы чалавек наляцеў на крыж, востры локаць якога увайшоў ажно да задняй сыценкі чэрапа. Вецер трохі пагайдаў надзіманага, як маятнік; гэта толькі пагоршыла справу, злучэнне балёнаў было канчаткова парушанае, і яны сталі распадацца на складовыя часткі. Неўзабаве надзіманы вызваліўся ад крыжа, безгаловае ягонае цела паляцела ўгору й потым, паступова апускаючыся, рушыла ў паветры да будынку тэлецэнтру. Галава, з якой усё вылягалі ў выляталі шары рознай формы, то замацаваныя паміж сабой, то паасобку, паймчалася, падхопленая ветрам, да больш аддаленых раёнаў сталіцы. Над маслазаводам яна згубіла вуха, якое, плянуючы, прыязмлілася на дах гаражу; пукагае падбародзьдзе ўпала на прыватны сэктар. Тое, што можна было б назваць мозгам, яркім сэрпантынам расцьцвіло над міні-рынкам каля філярмоніі.

Фініш гарадзкіх урачыстасцяў уяўляўся ўсім далёкім, амаль нерэальнym – съята было разылічанае на тры дні. Сёньня працавала ўсё: цырульні, крамы, клубы, бібліятэкі, таксісты весела высоўваліся з вокнаў старых іншамарарак і прапаноўвалі падвезыці куды душа пажадае. І цяпер незльчоны нагоўп людзей, у якіх дух захопіўся ад выбару забаваў, бадзяўся ў разгубленасці па абодвух берагох фіялетава-сіней ракі. Кожны баяўся прагадаць і не патрапіць туды, дзе яшчэ сытней, яшчэ весялей. На экране якраз скончыліся цітры. Валтузыня за нашымі съпінамі нарэшце сціхла. “Глядзі”, -- абняў я Віку за плечы й кіўнуў на дзвёры. “Вока”.

2004-2005

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org 2010 год

© PDF: Камунікат.org, 2010 год